

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ЎНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сирождин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилимиз:

Тошкент. ш.
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/факс: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" 9 (269) 2013 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

МУЛОҚОТ

Усмон АЗИМ. Адабиётни ҳалол одамлар яратади. 2

АДИБ ХОНАДОНИДА

Улуғбек ҲАМДАМ. Халоскор "Ёшлик"им. 8

НАСР

Хуршида АБДУЛЛАЕВА. Офтоб оғушидаги кунлар. Ҳикоялар. 14
Абдунаби ҲАМРО. Шоирнинг жанозаси. Ҳикоя. 25
Муҳаммад ШОДИЙ. Оқибат. Ҳикоя. 30
Дилором ДИЛХОҲ. Кигиз ёпилган тандир. Ҳикоя. 60

НАЗМ

Улуғбек ҲАМДАМ. Оҳангга айланиб кетаман бир кун. 12
Абдусайд КЎЧИМОВ. Оташ тилаб бўлгайми ойдан? 5
Карим БАҲРИЕВ. Бу ҳаётда кўп ҳикмат – тилсим. 22
Манзар АБДУЛҲАЙР. Ложуварддек товланар севги. 45

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Йўлдош СОЛИЖОНОВ. Соғинчнинг сирли сандиғи. 28

МУШОҲАДА

Қозоқбой ЙЎЛДОШ. Буюк қушнинг парвози. 34

ЖАҲОН ҲИКОЯЧИЛИГИ

Константин ПАУСТОВСКИЙ. Икки ҳикоя. 38

ТОМОША БОҒ

Расул ҲАМЗАТОВ. Ўзим ҳақимда уч оғиз сўз. 46

ПУБЛИЦИСТИКА

Наргиза АСАД. Бадиалар. 54

МУТОЛАА

Машхура ШЕРАЛИЕВА. "Қуроқ" ҳақида олақуроқ қайдлар. 58

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Нафиса ТОШТЕМИРОВА. Бахтли кунлар билан топишган тонглар. 41
Нилуфар НОРБОЕВА. Қандилат ЮСУПОВА. 56
Нозима ЭРКИНБОЕВА. Устоз қўлига гуллар тутамиз. 63

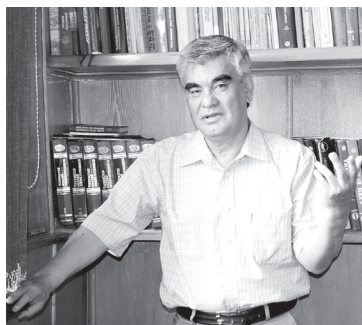
ТАДҚИҚОТ

Зулхумор МИРЗАЕВА. "Бир туш кўрдим, тушимда..." 42
Наргиза БОЙМУРАТОВА. Муҳаббат тараннуми. 57

ЕЛПУҒУЧ

Рассом хандаси 64

Бошишга 27. 09. 2013 йилда рухсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ИССН 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 69. Адади 3918 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

АДАБИЁТНИ ҲАЛОЛ ОДАМЛАР ЯРАТАДИ

– Кўз тегмасин, энг сермахсул ижодкорлардан бирисиз. Шеър ихлосмандлари орасида ҳатто “Усмон Азим шеърларини қоралама қилиб ўтирмай, тўппа-тўғри компьютерда ёзаверар экан” деган “замонавий ривоятлар” юради. Яна сиз ҳақингизда “шеър ёзиш техникасини пухта эгаллаб олгандан кейин ёзаверади-да”, дейишади. Наҳотки, мунтазам ижод жараёни учун фақат шеър ёзиш техникасининг ўзи кифоя қилса?

– Энди... Жуда содда қилиб айтсам, ҳамма ҳам иш битиришнинг қулай йўлларини излайди. Кемалар баҳри мухитларни кесиб, ойлаб сузган манзилларга тайёралар бир неча соатларда етаяпти. Ижодкор ҳам ишнинг ижоддан холи тарафларини тезроқ битириш йўлларини излаган-да! Биласиз, Алишер Навоий ҳазратларининг ҳузурда ёзганларини оққа кўчиргувчи хаттотлар хизмат қилган. Лев Толстойнинг “Уруш ва тинчлик”ини рафиқаси Софья Андреевна, адашмасам, етти марта бошдан-оёқ кўчириб чиққан. Толстой Достоевскийнинг меҳнаткаш рафиқаси ҳақида “шундай хотини бўлса, ҳамма ҳам катта ёзувчи бўлар эди” деган гапни айтган. Раҳматликлар “йўқ, ҳаммасини ўзим қойиллатаман!” демаган-ку! Хуллас, реал кўмакчилари ва имкониятлари бор ижодкорларгина ўзларининг истеъдодларини тўлиқ намойиш эта олганлар. Имкониятлари йўқлар эса, Худо берган истеъдод азобини қоғозга етказолмай, дардларини ўзлари билан тупроққа олиб кетаверган. Бу ҳол жуда ачинарли – дунёнинг бешафқат, адолатсиз бир ўйинидир. Ўйланг, бундай имкониятлари бўлганида, Махмур ёки Гулханий каби истеъдодлардан эҳтимол буюк асарлар қолган бўларди. Пошшо хизматини ор билган, саройдан наридаги азобли ҳаётни рўй-рост ёзишга журъат этган бу шоирлар

ўзлари билан қоғозга туширолмаган кўп нарсаларни олиб кетганлар. Ўша пайт учун имконияти беҳад Амирийнинг жимжимадор шеърлардан иборат девони эса эъзозланиб, гўзал китоблар ҳолига келтирилган. Мана, сизга имкониятларнинг таққоси. Шу сабабли, Шарқда шоирлар ўзига тўқ одамлар бўлган. Аҳволи ночорлар эса бирор-бир маърифатпарвар ҳукмдорнинг саройига тикилишга мажбур бўлганлар. Бу йўлга киролмаганлар эса қоғозга тушмаган илҳом селида оқиб, саросар кетганлар, йўқликка юз тутганлар.

Яқингача, техник воситалар етишмагани сабабли ёзувчилик иши жуда-жуда сермашаққат меҳнат эди. Илҳомли ва завқли ёзиш жараёнидан кейин қора меҳнат бошланар, бу меҳнатни эса ёрдамчиларсиз ҳамма ҳам кўтара олмасди.

Аммо дунё ўзгараяпти. Замон бир жойида тургани йўқ. Ижодкорларга ҳам мадад бўлгучи кўмакчилар пайдо бўлмоқда. Мана, бизнинг замонда ёзувчига компьютерлар ёрдамга келди. Мен ижод ишига нима ёрдам берса, “Аллоҳнинг инъоми” деб, миннатдорчилик билан қабул этганман ва шу сабаб, бу янгиликни жуда тез қабул қилдим. Чунки компьютер пайдо бўлгунча, анча қийналганман. Менинг ёзишим жараёни аллақандай талвасали – бир фикр ортидан бир фикр жуда тез алмашади. Ҳозир ёзганим сатрнинг, сўзнинг ўрнига, ўзимча дурустроқ деганим бошқа сатрлар, сўзлар шошқин бир тарзда оқиб келади. Ёзилган фикрлар ўрнини қутилмаган фикрлар эгаллайди... Бу ўзгаришлар бутун саҳифа бўйлаб сачраган кўйи давом этади. Қоғоз бир дамда ўчирилган сўзлар, ўрни алмашган сатрлар туфайли бўялиб, бир-икки кундан кейин ўзим ҳам ўқиб чиқолмайдиган кўриниш олади. Бунинг устига, ёзиш жараёнида вужуди руҳимни қамраб олган

Усмон АЗИМ

1950 йилда Сурхондарё вилоятининг Бойсун туманида таваллуд топган. Ўзбекистон халқ шоири. ТошДУнинг журналистика факультетини тугатган. «Инсонни тушуниш», «Ҳолат», «Оқибат», «Кўзгу», «Сурат парчалари», «Дарс», «Иккинчи апрел», «Бахшиёна», «Фаройиб аждарҳо», «Ўйғониш азоби», «Ғусса», «Узун тун», «Сайланма», «Куз» каби қатор шеърый китоблари, «Жоду» номли насрий тўплами нашр этилган. «Бир қадам йўл», «Алпомишнинг қайтиши», «Севги» каби драматик асарлар, киноқиссалар муаллифи. Пол Элюар, В. Ватсиетис, К. Доғларжа, А. Вознесенский, Ю. Мартсинквявичюс ва бошқа шоирларнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилган. Грузиянинг Маяковский номидаги Давлат мукофотига сазовор бўлган (1982). «Дўстлик» ордени соҳиби (1998).

гужур таъсирида ручкани жуда ҳам қаттиқ ушлайман. Натижада, ўн-ўн беш дақиқа ўтмасдан кўлларимга оғриқ киради. Бармоқларим зирқирайди... Бу ёзишда каттароқ асарларни удда қилиш жуда азобли иш. Ҳа, яна анчагина пала-партишлигим бор...

Мен бу тарзда ёзиш жараёнимга ўзгартириш кiritиш лозимлигини доим ҳис қилганман. Чунки каминга фақат ёзиш жараёнининг ўзи қизиқ ва қоғозга тушганни қайта кўчириш, бировга машинкалатиш каби алоҳида уқув талаб қиладиган ишлар ҳамма вақт зерикарли эди. Мен ҳамма вақтимни ёзишга бағишламоқчи бўлганман. Ичимда эса, сезишимча, мудом ёзадиган гапим кўпдай туюлган. Уларни ёзиб қолиш имкониятини ахтарганман. Дастлаб, илк ҳикояларимни (“Ғоз”, “Сиз билмайдиган замонларда” ва ҳоказо) машинкада ёздим. Ва насрни бу тарзда ёзиш мумкинлигини ўзимга исботлаган бўлдим.

Компьютер чиққач эса, имкониятларини бировлардан сўраб билганим сайин, унга қизиқишим оша бошлади. Бу мўъжиза айнан мен учун яратилгандай туюлди.

Орадан олти-етти йил ўтиб, бир бало қилиб, пул тўплаб, ишлатилган бир компьютер сотиб олдим ва ўғлим, унинг нималарга қодирлигини менга намойиш этганда, хайратга тушдим. Қарийб тонг отгунча, компьютерда қандай ёзиб, қандай таҳрир қилишни ўрганиб чиқдим. Унинг руҳимга мос мошин эканлиги шундоқ аён – бу техника, аниқ, менга Парвардигорнинг инъоми эди. Ва ўша кундан бошлаб, шеърни ҳеч иккиланмасдан компьютерда ёза бошлаганман. “Куз”, “Юрак”, “Фонус”, “Жимлик”, “Адибнинг умри” каби китобларим шу тарзда ёзилган. Мен шеъримни ишлаш учун, таҳрир учун чексиз имконият берган Парвардигордан миннатдорман. Ҳа, айтгандай, мен бу мўъжизадан фақат ёзув ускунаси сифатида фойдаланаман ва унда бошқа бир амалларни амалга оширишни билмайман. Масалан, интернетга кириш менга қоронғу бир йўл. Рости, бунга қизиқмаганман. Мен мудом ичимдагини ёзиб улгуришим кераклигини англаганман, холос.

“Шеър техникасини ўзлаштиргандан кейин ёзаверади-да” дейдиганлар ҳақида. Бу – ижоднинг моҳиятини билмайдиганларнинг гапи. Янгиликни илғашни истамайдиган эринчоқ писандаси. Ҳаваскорнинг – тагида ночорлик ётган – беписанд лафзи. Чунки шеър техникаси ўрганилмайди. Шоир бўладиган одам болалигидаёқ кўнглига учиб кирган аллақандай оҳангларни шеърини сатрларга айлантиришни ўз-ўзидан билади. Бу нарса унинг вужудида бўлади. Назаримда, шеър техникасини атайлаб ўрганган шоир бўлмаса керак. Шеърнинг қандай бўлишини, оҳангини, шаклини ичингда яралган оҳанг белгилаб беради. Бетиним изланиш, кўнгил ва руҳни тоза сақлаш; мутолаа, ҳаётга ва жамиятга муносабат; бу дунёдан хайратланиш, таъсирчанлик (булар – дунёни ҳис этишдаги турфа антенналар) шоирнинг ёзишига мунтазам туртки бўладиган воситалардир. Мен ижодда “узлуксиз илҳом” мақомига кўтарилиш ҳақида илгари ёзганман. Муҳими, мана шу мақомга етиб олиш...

– **Ўз юрагига шафқат қилмаган ижодкоргини чинакам шоир бўлади. Чунки дунё шеърятининг энг гўзал, энг унутилмас намуналари мана шу шафқатсизликнинг меваларидир. Айтинг-чи, сиз айтган “шеърятнинг пичоғини қалбга санчиб” яшаш шоирдан қандай фидойиликни талаб қилади?**

– Ўзининг истеъдодини хор қилмасликни, унинг қарғишига қолмасликни, умрини ўзи яхши кўрган ишига бағишлашни, меҳнат қила билишни, илҳом билан ҳамнафас яшашни ўрганишни ва бунинг устига, шеърга ўхшаб яшашга интилишни ҳам талаб этади. Мана бу шеърдагидай:

*Мен ёлғон ёздимми шеърда атайлаб,
Ёхуд мартаба деб гапимдан қайтдим?
Ёхуд сўз келганда – жонни авайлаб –
Нодон шеваларда мадҳия айтдим?
Қара, куйиб битган жонимга, қара,
Сўзимга қарагин: ушласанг – олов.
Оташин туйғулар – умримни қамраб –
Аланга ичига отар – беаёв.
Бўғзимга ёпишган дунё билан баҳс,
Ҳаётни ичаман – оғудир асру...
Мен – умрим тонгидан – шеър ёзишимас,
Шеърдай яшамокни этганман орзу.*

Менинг Шоирларга (бу сўзни кенгроқ маънода ўқинг) талабим жуда катта. Чунки бизнинг маърифатли халқимизда Шоирга мудом шоирликдан каттароқ талаблар билан қаралган. Чунки улар ҳамиша муаллимлик вазифаларини ҳам бўйинларига олганлар. Халқнинг оғир кунларида улар эрку озодлик учун курашга бошчилик қилганлар. Уларнинг кичкина одам бўлишга ҳақлари йўқ.

– **Шу пайтгача нашр этилган катта-кичик китобларингизни кўздан кечирган ўқувчи ижодингизда “Алпомиш” дostonи муҳим ўрин тутишини англайди. Дoston таъсирида гўзал шеърлар, бахшиёналар, кейинчалик кинодoston ва ҳикоялар ёздингиз. “Сиз билмайдиган замонларда” ва “Ғоз” номли ҳикояларни ўқий туриб, бахши тугаллаган жойда дostonни шоир давом эттириши ҳам мумкин экан деб ўйладим. Назаримда, Усмон Азим юрагида унинг ўз дostonи, ўз “Алпомиш”и бор ва у шоир ҳаёти қадар давомийдир...**

– Алпомиш ҳақидаги ўқиганларингизга “Алпомишнинг қайтиши” ва яқинда Миллий театр сахналаштиришни бошлаган “Тонг отган тарафларда” пьесаларини кўшиб қўйсангиз, рўйхат тўлиқроқ бўлади. “Алпомиш” дostonи менинг жон-қонимга сингиган. Ўзим кўнғиротларданман. Бунинг устига бойсунликман. Болалигимдан мен бу дostonни бахшилардан эшитиб, китобдан ўқиб катта бўлганман. Менга Алпомишнинг невараси эканимни кўп таъкидлашган. Ҳозир ҳам Алпомишнинг қони томиримда гупириб турганини ҳар лаҳза ҳис этаман. Ёзиш учун, ҳаётга тик қараш учун Алпомиш бўлиш кераклигини ҳам аниқ биламан. Ҳақиқий Адабиётни фақат ва фақат мард, ҳалол одамлар яратади деб ўйлайман. Фақат Адабиётнинг эмас, ҳаётнинг ҳамма жабҳасида Алпомиш кераклигини туяман...

– **Одатда, шоирлар ёши улғайгани сайин мумтоз жанрларга мурожаат эта бошлайди. Ғазаллар, мухаммаслар дегандек... Сизда эса, аксинча, анъанавий шеърдан сал узоқлашиб, модернга яқинроқ услубда ёзаяпсиз. Сўнгги йилларда нашр этилган “Куз” ва “Фонус” номли шеърини тўпламларингизни ўқиб, шундай хулосага келиш мумкин.**

– Мен Худо кўнглимга қандай солса, шундай ёзаман. Анъанавий ёзишни ҳам, замонавий ёзишни маъ-

лум бир даражада удда қиламан. Шоир фақат бу тарзда ёзиши лозим деб туриб оладиган нодонлардан узоқроқ юраман. Улар фақат кўлидан келадиган бир услубни мақташга киришадилар. Менинг назаримда эса, шоир шеърятдаги ҳамма йўналишни ўзлаштирган бўлиши керак. Бу унинг ижодида ранг-барангликка олиб келади.

“Модерн” ҳақида. Бу сўз кўпинча ўзига бино қўйиш учун ишлатилапти. Бу сўздан мени озод этишингизни сўрайман. Мен “изм-изм”лардан тўйган одамман. Қариганимда қандайдир “дернчи” бўлишдан Худо сақласин. Бу сўзни бўйнимга олиб, кимнинг олдига бораман? “Жаҳон адабиёти” журналида яқинда гапириб беришди. Ўзини қайсидир бир йўналишнинг йўлбошчиси деб эълон қилган шоирга таржима учун шеърлар беришган экан, у бир неча кундан кейин шеърларни қайтариб олиб келиб шундай дебди: “Қофияли шеърлар экан, таржима қилолмайман. Агар бўлса, қофиясиз шеърлардан беринглар!..” Шуми шоир? Эшитган қулоққа эриш туюлади.

Сиз шеърларимда кўраётган янгиликлар ҳақида айтсам, мен янгиликка ўч одамман. Руху қалбим жуда ёш. Ютоқиб, ҳаприқиб яшайман. Биргина вужудимда жуда кўп шоир бор. Уларнинг ҳаммасини қуйлатгим келади.

– **Шеър шеърдан туғилади, деган фикр бор. Қолаверса, ҳар қандай ижодкорнинг ўз илҳомчиси бўлади. Шу маънода сермахсул шоир Усмон Азимнинг илҳомчилари ҳазилакам ижодкорлар бўлмаса керак? Кутубхонангизда сиз қайта-қайта мурожаат қиладиган китоблар борми ва улар қайсилар?**

– Бу саволга аниқ жавоб беролмайман. Мен маълум бир гуруҳ адибу шоирларнинг ижоди билан боғланиб қолмаганман. Ўрганган адибларим ниҳоятда кўп. Алишер Навоидан тортиб Қодир бахшигача, Ҳомердан тортиб, дейлик, замонавий ғарб ёзувчиларигача, турк шоирларидан тортиб мумтоз япону хитой шеърятигача, рус адабиётидан Америка қитъаси адабиётигача... Мен асосан ўқувчиман.

– **Китоблардан озми-кўпми ўқиганмиз: Абдураҳмон Жомий, Мавлоно Лутфий, Алишер Навоий каби шоирлар ўз замонасининг ахлоқ бобида беназир кишилари бўлган. Шоир ва шоҳ Хусайн Бойқаро “Рисола” асарида Алишер Навоийнинг ахлоқ бобидаги комиллигига баҳо бериб, ҳатто уни фариштага тенглаштиради. Ундан кейинги замонларда ҳам ижод аҳли ахлоқ борасида бошқаларга ўрнатилган бўлган аниқ. Хўш, бугун-чи? Бугун шоир деса, кўпчилик сал телбанамо, кўпинча сал ширакайф юрадиган, уст-боши ҳаминқадар одамни тасаввур қилиши одамга**

алам қилади. Наҳотки, ижод аҳли бирлашиб бу муносабатни ўзгартира олмаса? Умуман, ижодкор ахлоқи ҳақида қандай фикрдасиз?

– Мен ижодкор қиёфасини, ёки сиз айтгандай, “ахлоқ”ини ёзганларидан излайман. Дуппа-дурст одамларнинг манфаат ва мукофотлар йўлида, қилпанглаб ижод қилишлари мени уялтиради. Адабиёт бузук аёлдай сотилмаслиги керак. Адабиётнинг Парвардигор томонидан берилган вазифаси борлигини ҳис қилмоғимиз зарур. Ахир, шунинг учун ҳам истеъдодлар дунёга келгани келган. Шоирнинг қандай кийиниши ҳақидаги гап эса жуда баҳсли. Масалан, дейлик, Машраб, ёхуд Махмур қандай кийинган экан? Ҳозирги шоирларнинг кийинишига келсак, менинг даврамдаги одамлар жуда қойилмақом кийинишади. Албатта, ғарб ижодкорларининг эркин ва одми кийиниши тобора бизда ҳам расм бўлиб бормоқда...

Аммо, тан олишимиз керак, кийиниш ҳам инсоннинг жамиятдаги ўрнини белгилаб беради. Эҳтимол ёзганига муносиб қалам ҳақи тўланмайдиган (ёки умуман тўланмайдиган) шоирларнинг яхшироқ кийинишга моддий рағбатлари етмас. Бу жуда ўйлаб кўриладиган масала. Ҳукумат қарори бўлишдан қатъий назар, нашриётлар муаллифларга кўрсатилган қалам ҳақини тўлашдан шу кунгача бош тортиб келяптилар. Келинг, аввал ишни биргалашиб шундан бошлайлик.

– **Шарқ шеърятда азалдан инсон руҳиятидаги эврилишларни табиат манзараларига уйғун равишда тасвирлаш анъанаси мавжуд. Бунга сизнинг ижодингиз яққол мисолдир. Баҳор, ёз, куз ва қиш манзаралари тасвирланган кўплаб шеърларингиз бор ва улар бир-бирини такрорламайди. Назаримда, энг кўп шеърларингиз куз ҳақида. Тийрамоҳнинг илк кунларида қоғозга тушган, ҳали ҳеч ким ўқимаган шеър журналхонлар учун ажойиб совға бўлар эди.**

– Сўнги ёзган шеърим мана бу...

МАКТУБ

Кўчанг бошида бир тол бор эди. Борми? Хабар бергин. Мени кўрмоққа зор эрди. Ҳануз зорми? Хабар бергин.

Ҳолинг сўрсам, оғиб қисмат хатарларга кетар бўлди. Фақат толнинг ҳолидин, ёр, хабар берсанг, етар бўлди.

Яшнаганми? Кўқарганми? Бўйи неча қулоч ўлди? Ёки ўзга иморатга менингдек бир оғоч ўлди?..

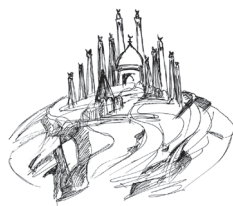
Суҳбатдош: Гулноз МҶМИНОВА

Отани тилаб бўлганми оёдан?

ТОЖМАҲАЛ ҚОШИДАГИ ЎЙЛАР

Дунёдаги етти ёқут-лаъл
Мўъжизанинг бири – Тоғмаҳал.
Бўлмас эди бу ноёб гавҳар
Мирзо Бобур бўлмаса агар.
Эй табиат, мансур зотларга
Бўласанми шунча тошбағир.
Озроқ умр берсанг уларга
Гадо бўлиб қолмасдинг, ахир.
Ҳаёт бўлса, бундан мўътабар
Мўъжизалар яратарди у.
Шонимизни ой, юлдуз қадар,
Қуёш қадар таратарди у.

ТАСОДИФ

Дунё тўла эмиш тасодифларга,
Тасодиф дунёга ҳукмрон эмиш.
Сирли куч бор эмиш тасодифларда,
Улар гоҳ тўфонмиш, гоҳ бўрон эмиш.

Бошингни силаса бир кун эрталаб,
Тарвуздай ёрармиш иккинчи куни.
Бўлмагани каби суюб, эркалаб,
Асло жазолаб ҳам бўлмасмиш уни.

Донишманд дермишки, йўқдир тасодиф,
Қутлуг ҳақиқат бор ягона, бекам.
Аслини олганда ҳар бир тасодиф
Аччиқ ҳақиқатнинг меваси экан.

ТЕСКАРИ

Ёшликда вулқондек шиддат бор, бироқ
Ноёб тажриба йўқ кексаликка хос.
Қаричилик эса шиддатдан йироқ
Унинг бор давлати тажриба, холос.

Ёшликдаги гайрат, шижоат, шиддат
Қариган чоғда ҳам бўлсайди агар...
Ҳазрати инсон, деб аталмиш хилқат
Балки, бўлар эди яна мукамал.

Аммо ҳаёт бунга бермайин имкон,
Устимиздан яйраб кулавераркан.
Куч кетиб, белимиз шовшаган замон
Тажриба тиржайиб келавераркан.

ТАҒОР

Тушар бўлсанг Ҳинд сори йўлга,
Тоғмаҳални қилгач зиёрат.

Абдусаид КҮЧИМОВ

Таниқли адиб ва шоир, публицист ва таржимон. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист. У 1951 йилда Самарқанд вилоятининг Ургут туманида туғилган. Тошкент Давлат педагогика институтида таҳсил олган. “Кашфиётчи болалар”, “Ҳалқа”, “Қиёфа”, “Менинг юлдузим”, “Умид дарахтлари”, “Чаноқ”, “Икки баҳор”, “Баланд тоғлар” каби қатор назмий ва насрий китоблар муаллифи.

Таъзим қилиб ҳазрат Бедилга,
Салом бергин Тагорга албат.

У - ўлканинг зоту кабири –
“Рамаяна” – фидоийсидир.
Ҳинд халқининг Мирзо Бобури,
Мир Алишер Навоийсидир.

“Махабхорат” каби авлиё,
Ганга каби суюгидир у.
Жамна каби муқаддас дунё,
Буюкларнинг буюгидир у.

Ҳинд сорига тушса йўлларинг
Иззатини қўйгин жойига.
Қалбингдаги оппоқ гулларни
Экиб қўйгин азиз пойига.

ИЛТИМОС

Оташ тилаб бўлгайми ойдан,
Қуёшдан қор сўраб бўлгайми?
Чўп сўрасанг очофат бойдан,
Ётиб кулар, ҳатто, гўр дайди.

Ишинг тушса ингранар бахил,
Тирналгандай қонли яраси.
Яролмаса корингга соф дил –
Эзилади жигар-пораси.

Ўйлаб қилгил илтимосни ҳам,
Бузилмасин ўлчов, меъёри.
У кимнидир қилмасин мулзам,
Ё етмасин кимга озори.

САБАБ

Игнанинг ишини қилолмас ханжар,
Ханжарга кирмайди игнанинг ниши.
Қанчалар сержилло бўлса ҳам гавҳар,
Оддий темиртакка ўтмайди тиши.

Баъзилар гавҳарни темирга қараб,
Игнани ханжарга қараб тиқади.
Тушунмовчиликлар, жанжални қайраб,
Қонли тўполон ҳам шундан чиқади.

* * *

Тўмтоқ ойболта билан
Ёролмайсан тўнкани.
Ўтмас пойтеша билан
Ёғочни йўнолмайсан.
Қуш бўлсанг ҳам туманда
Парвоз қилиш беъмани,
Қўзлаган манзилингга
Ҳеч қачон қўнолмайсан.

ОДДИЙ ҲИКМАТ

Билсанг йўлнинг баланд-пастини,
Умид ёруғ чироқ бўларкан.
Одамзотнинг билсанг аслини
Сендан жанжал йироқ бўларкан..
Бу ҳикматни билмасанг, аммо
Ўзингга кўп ёмон бўларкан.
Лекин уни англагунча то
Умринг ёниб, тамом бўларкан.

БОЛАЛАРИМИЗ

Эркалаб тўймаймиз,
Суюб тўймаймиз.
Навниҳол гунчаю, лолалигида.
Бошга кўтарамиз,
Ерга қўймаймиз,
Азиз боламизни болалигида.
Улгайгандан кейин қушлардай учиб
Кетади. Янгича ҳаёт бошланар.
Энди бу қушларни бошқалар қучиб,
Суюб эркалайди, энди бошқалар.

ТЎРТЛИКЛАР

Ҳаёт бозор эди бизларгача ҳам,
Биздан сўнг ҳам шундай қолаверади.
Бозорда савдомиз тамом бўлган дам,
Мозорлар бағрига олаверади.

* * *

Тавалло қилса ҳам, чекса ҳам фиғон
Ишонма, дўст бўлиб қолмайди бахил.
Юз марта пўстини ташлаган илон
Ипакка айланиб қолмайди, ахир!

* * *

Агарки, кимгадир қилсанг яхишлик
Ўша нафасдаёқ эсингдан чиқар.
Аммо, кимлардандир кўрсанг яхишлик
Унутма энг сўнги дамингга қадар.

АЖИН

– Олтмишдан ошса ҳам пешонасида
Бир тола ажин йўқ, чизик йўқ, қойил.
– Ишламаган бошнинг пешонасига,
Ҳатто, ажинлар ҳам бўлмайди нойил.

ИМОН

Битта чумолига етказмай озор,
Битта капалакка беролса ёрдам.
Демакки, бу зотда ҳали виждон бор,
Демакки, бу зотнинг имони бардам.

КУЯМАН

Содда болаларга муҳаббатим мўл,
Фақат, гўрлигидан афсус туяман.
Олтмишдан ошса ҳам бола каби гўл
Зотларни кўрганда ёниб, куяман.

АРМОН

Одам зоти борки, куйгай армондан,
Армон гоҳ рақибдир, гоҳида дастёр.
Асли, армонсизман, деган султондан,
Армоним мўл, деган гадо бахтиёр.

ИЛТИМОС

Чўлдан маржон қидирмас гаввос,
Кўлга бугдой сепмайди деҳқон.
Имконсиздан қилсанг илтимос,
Бажаролмас ҳеч вақт, ҳеч қачон.

МАҒРУР МАЛАККА

Товусларнинг хироми,
Хиромларингга қулдир.
Рафторинг қаршисида
Тўлин ой – сўлгин гулдир.
Бургут бўлиб учмоққа
Орзуманд капалакдек,
Севгим ҳам сендек мағрур
Малак учун бир пулдир.

БИР ГУЛ ЭМАСМАН

Яхшиямки, бир гул эмасман:
Бозорларда сотар эдилар.
Бир ҳафтаям авайламасдан
Қаёқларга отар эдилар.
Аламзада ошиқлар дилхун
Қасдлашарди, бу – гул, демасдан.
Чангга ботиб ётардим бугун.
Яхшиямки, бир гул эмасман.

ҚИЗГАЛДОҚ

Қизгалдоққа келар ҳавасим,
У бамисли бир ҳовуч олов.
Тегиб кетса хиёл нафасинг
Алангага айланар лов-лов.

Қизгалдоққа келар ҳавасим,
Лекин ундай яшагим келмас –
Тегиб кетса хиёл нафасинг
Япроқлари тўкилар бесас.

Яйдоқ тана титранар дир-дир
Чақмоқ урган бутадай мазлум.
Ачинаман, лекин, барибир
Қизгалдоққа келар ҳавасим.

Улуғбек ҲАМДАМ

ХАЛОСКОР “ЁШЛИК”ИМ

ёхуд сўз қудрати

Табиат ва оиладаги муҳит менда адабиёту санъат ҳавасини уйғотган, деб ҳеч иккиланмай айтгим келади. Чунки мен туғилиб ўсган жойнинг табиати шундай сўлим эдики, унинг қучоғида яшаб туриб, масалан, шеърга ошно тутинмаслик ёки ўз-ўзидан хиргойи қилиб қўшиқ айтмаслик, ярим муболага билан айтганда, гуноҳ саналарди. Эсимда, илк шеърим машқим қиш ва баҳор фасллари бир вақтда учрашиб (қора қиш тугаб, навбаҳор ташриф буюрган чоғ), она табиат атрофга ажиб бир фусун бахш этган дамда ёзилган эди. Албатта, у машқлар ҳозир ёдимда йўқ. Эсимда қолгани – қофия тополмай қийналганларим ва биринчи шеър машқининг унутилмас завқи! Аммо худди ўшандай – йиртиб ё ёқиб ташланган юзлаб машқларим, бугун мен, аввало, ўзимга ўзим уялмай ўқиб беришим мумкин бўлган тўрт қатор шеъримни елкасида азот кўтариб турганига шубҳа қилмайман... Табиатга қайтсак. Мен айнан ўша улуғвор табиатдан илҳомланиб, унга эргашиб нимадир қоралай бошлаганимга ҳозир ич-ичимдан севиnamан. Чунки бугунга келиб оз-моз тушуниб қолдимки, адабиёту санъат бу – Арасту бобо айтганидек, тақлиддир. Лекин чинакам санъат, бу – махлуқнинг эмас, Холиқнинг санъатига эргашиб яратилганидир, дегим келади. Инсон ижодига эргашиб яратилгани эса, шу сўзнинг ўз ва том маъносида тақлид бўлади, яъни нусхакашлик ҳисобланади, ҳисобланиши шарт! Демак, эй донишманд Арасту бобо, тақлидда ҳам тақлид бор экан-да!

Отам, онам ва раҳматли акам... уларнинг дунёга муносабатлари, адабиётга муҳаббатлари... Уйимиз китоб, журнал ва газеталарга тўлиб кетарди. “Фан ва турмуш”, “Саодат”, “Гулистон”, “Шарқ юлдузи”, “Ғунча”, “Гулхан” “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, “Оқ олтин”

ва яна ҳозир исмини унутганим кўплаб нашрлар хонадонимиздан сира аримасди. Китобхонлик ҳам шунга яраша бўларди. Қисқаси, уйимиз маҳалланинг ўзига хос кутубхонаси эдики, кўни-қўшнилари, узоқ-яқин танишлар келиб, китоб ё журнал олиб кетишар, сўнг қайта олиб келишарди-да, ўқиганлари ҳақида уйдагилар билан эшик кесақисига суюнган кўйи соатлаб суҳбат қуришар, таассуротларини баҳам кўришарди. Уша суҳбатлар ҳам менинг тақдиримда ўз изини қолдирганлигига ишонман. Шу маънода мен ота-онамни, қўлларидида “олий маълумотли” деган баландпарвоз диплом-қоғозлари бўлмаса-да, чинакам зиёли атаб келаман.

Биринчи китобим 30 ёшимда “Ёлғизлик” номи билан нашр қилинган. Китоб 3000 нусхада чоп этилганди, аммо у пайтлар (1998 й.) одамлар ўзлари (аниқроғи, қурсоқ ғами) билан шунчалар банд эдики, мен бутун бошли китоб чиқариб ҳам, устоз Абдулла Орипов айтгандек, “бугун шеъри чиққан шоир” қувончини яшай олмаганман. Майлида, буни ҳаёт дейишади, ҳар кимга ҳар хил ижодкорлик қисмати насиб этади. Шунга қарамай, “Ёлғизлик” шахсан ўзим учун, нотавон кўнглим учун маълум муддат чинакам байрам бўлганлиги бор гап! Чунки ижодкор сифатида менинг дардимга эътибор қилмаган ўқувчини мен ҳам писанд қилмас эдим. Мен гўё бошқа ўқувчининг йўлларига кўз тиккандим. Дардимнинг сувратини ўзимга маъқул шаклларда қоғозга туширишнинг ўзи мен учун ўша кезлар етарли бўлган. Албатта, акам Ойбек ва унинг менга, ҳаёт тарзимга, дунёқарашимга бўлган таъсирини ҳеч бир бошқа таъсир билан тенглаштира олмайман. У мендан ҳамма тарафлама олдинда юрарди: жисман, ақлан, маънан... Ҳатто ҳиммату саховат, сабру бардошда ҳам унга тенг келадиган киши кам топиларди, наздимда. Шу боис

Улуғбек ҲАМДАМ

1968 йилда туғилган. “Мувозанат”, “Исён ва итоат”, “Сабо ва Самандар” каби романлари, “Узоқдаги Дилнура” қисса ва ҳикоялар тўплами ўзбек тилида, “Бунт и смирение”, “Забывтая мелодия ная” сингари насрий асарлари рус тилида чоп этилган. “Тангрига элтувчи исён”, “Атиргул” ва “Сени кутдим” шеърим тўпламлари, “Бадий тафаккур тадрижи”, “Янгилашиш эҳтиёжи”, “Янги ўзбек шеърини” номли монографиялари нашр этилган. Ж.Румийнинг “Ичиндаги ичиндадир”, О. Туроннинг “Туркий халқлар мафқураси тарихи” номли асарларини таржима қилган.

акам мен учун чинакам маънода ҳаётдаги ўрнак, намуна бўлган. Мен акам Ойбекнинг имконларига ҳамisha пастдан тепага ҳавас билан қараб келганман. Пешона ёзиғи экан – умри қисқа бўлди, бутун сиру асрорини ўзи билан олиб кетди...

Университетдаги устозларимни ҳам меҳр билан эсга оламан: адабиётшунослардан Ғулом Каримов, Озод Шарафиддинов, Лазиз Қажумов, Умарали Норматов, Абдуғафур Расулов, Беғали Қосимов, Талъат Солиҳов, Норбой Худойбергенов, тилшунослардан Ёқуб Ғуломов, Аҳмад Алиев, Карим Назаров, Ёрмат Тожиев, Мамлакат Жўрабоева, арузшунослар Анвар Ҳожиаҳмедов, турколог Иристой Қўчқортоев, фольклор мутахассиси, беназир педагог Омонулла Мадаев каби муаллимлардан кўп нарсани ўргандик. Раҳмон Қўчқор ўша кезларда жуда доврўф қозонган ўқитувчилардан эди. Профессор домлалар дарсидан қочиб, университетни кечагина битирган ёш ўқитувчи, яъни Раҳмон аканинг дарсларига кириш одатий ҳол эди айрим ихлосмандлар учун. Чунки айнан ўша пайтларда Раҳмон ака Катта Адабиётдан сўз очувчи, Катта Адабиётдан хабар бергувчи санокли муаллимлардан бири эди. Талъат Солиҳовни таниганимиздан кейин ана ўша Катта Адабиётнинг ботиндаги асроридан ўзимиз кутмаган тарафдан воқиф бўла бошлагандик. Бошқача ифодада, Раҳмон Қўчқор бизга Катта Адабиёт музейидан бир талай экспонатларни олиб келиб кўрсатган бўлса, Талъат Солиҳов музейни аудиторияга кўчириб қўя қолиш билан қаноатланмай, ҳар бир экспонат “ичини ёриб” намойиш этган эди. Мана шунинг ўзида уларнинг (бизнинг авлод учун) буюк хизматлари мужассам бўлган. Энди Катта Адабиёт мамлаката сари саёҳатга келсак, бу ишни ҳар кимнинг ўзи амалга оширмоғи лозим. Ундан ҳам нари кетганларнинг ўзлари эса Катта Адабиёт яратишади, деб биламан.

Асарларимга келсак, уларнинг орасида кўнглим тўлгани ҳам, аксинчаси ҳам бор. Тўлмаганлари, асосан, сайқал билан боғлиқ. Чунки жиддий ва катта ҳажмли

асар ёзувчи ҳаётининг талай бир қисмининг маҳсули, шу қисмдаги кечинма, дард, ўй-фикрларининг қаймоғи ўлароқ қоғозга тушади. Худди шундай пайтда ижодкор ўз дардини, биринчидан, ёзиб олиши, иккинчидан, унга (асар руҳидан чиқиб кетмасдан бурун) жило беришга улгуриши керакка ўхшайди. Чунки кейинроқ у асарда акс этган кайфият доирасидан ташқарига чиқиб кетади ва ўзга бир асар руҳига кира бошлайди. Бундай дамда у аввалги асар кайфиятига қайтиб, уни таҳрир қилишга руҳан мойил бўлмайди. Вақт топиб, иродасини тўплаб, қайта ишлаганда (таҳрир қилганда) эса, баъзан асарини бузиб қўйиши мумкин. Айтадилар-ку, “қош қўяман деб...” Қатъий назар, “Ёлғизлик”, “Сабо ва Самандар” каби асарларимни қайта кўриб чиқиб нашр қилдим, “Исён ва итоат”ни ҳам нашрга тайёрлаб қўйганман. Энди навбат “Мувозана”га етди.

Бу йил тупроқ баҳосига тушган буғдой, эҳтиёжга қараб, келаси йил олтин баҳосида сотилиши мумкин, дейди Румий ҳазратлари. Адабиётнинг ўрни ва аҳамияти ҳам тахминан шунақа. Умуман, ҳаётимиздаги моддий ва маънавий – ҳамма нарсанинг баҳоси гоҳ тушиб, гоҳ кўтарилиб туради. Аммо ёдда тутмоғимиз керакки, буғдой ё адабиёт ўз-ўзича қадр топиб ё қадрини йўқотиб қолмайди, уни қадрли ё қадрсиз қиладиган куч, бу – инсоннинг, жамиятнинг уларга бўлган муносабати, эҳтиёжи.

Туриб-туриб атрофимдаги одамларга, ҳатто бутун оламга қарата: “Адабиётсиз қандай яшаш мумкин?!” деб ҳайқиргим келади. Баъзан бу истигимни яқинроқдаги айримларга айтаман ҳам. Улар индашмайди-ю, ғалати қилиб қараб қўйишади. Аммо шу қарашлари ичига жавобни жойлаб улгуришган бўлишади: “Кўзларингни каттароқ очсанг-чи, тентак, ҳозир адабиёт билан яшаб бўларканми?!..”. Биласизми, ана шу атрофдагилар бориб-бориб инсониятнинг жамига айланмасайди, деган ҳадик гоҳ-гоҳ бағримга тушиб, уни ўтдек куйдиради. Бошқа томондан эса, адабиётнинг ёруғ келажагига умидим ҳам борлиги-

Ота-онам ва етти ака-ука

ни айтиб ўтай: “Умидим улки, умидинга етгил” дейди ҳазрат Навоий.

Адабиёт одамлардаги ва жамиятлардаги турли хил руҳий хасталикларни ўзига шимиб олиб, уларни даволайди, деган гап ҳам бор. Бу гапнинг шарҳига киришмайман. Чунки унинг маъноси шунчалар теранлардаки, унга ҳар кимнинг ўзи етиб бормаса, қўлидан тутиб олиб бориш амри маҳол. Умуман олганда, дунёнинг шундай ҳақиқатлари борки, уларга фақат ишора қилинади. Ишорадан англаган англади, англамаганга ҳеч қачон, ҳеч қандай шарҳ ёрдам бермаган, бермайди!

Жаҳон тарихига эътибор берсангиз, адабиёт гуллаб-яшнаган даврларда мамлакатлар ҳам камол топган. Тарихчилар буни акс томондан тушунтиришади ва тўғри қилишади. Яъни, аввало, мамлакат сиёсий-иқтисодий томондан ривож топади, шунинг негизидан маданият, санъат ва адабиёт илгарилаб кетади, дейишади улар. Орир раст. Аммо сира унутмаслик лозимки, санъату адабиётнинг равнақи у ёки бу юртнинг сиёсий-иқтисодий ва маданий жиҳатдан чиндан ҳам ривож топиб-топмаганлигининг бир барометри, кўрсаткичидир. Навоийни олайлик. Бу адабий ҳодиса темурийлар асос солган қудратли империя негизидан пайдо бўлмади! Кўзи оёғининг остидан нарини кўролмайдиганлар “Навоий Темурдан қанча кейин, устига устак, Бойқаро ҳукмронлик қилган мамлакатда яшади, нима алоқаси бор?” дейиши мумкин. Бир қарашда тўғридек, аммо теранроқ назар ташласак, Навоийга ўша журъатни ким ва нима берди? Темур ва у асос солган империяни тушуниш, ҳис қилиш эмасми? Навоийгача туркий тил ҳарб тилигина деб билинар, бу тилда нафис адабиёт яратиш мутлақо мумкин эмас, дейиларди. Вақти-соати келиб эса, айнан Темур ва темурийлар қудрати Навоийдек зотга дунёга бошқача нигоҳ – юксаклардан туриб қараш имконини тухфа этмади?.. Йўқса, Навоийдан олдин, бадиий даҳоси Навоийникидан асло кам бўлмаган, асли туркий бўлган Мавлоно Румий, Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий, кейинроқ Абдулқодир Бедилга ўхшаган қанча улғур зотлар яшаб ўтмади, дейсиз. Нега улар ўзларининг асосий меросини форсийда битиб қолдиришди? Нега улар Навоий уйдалаган ишга азму қарор кўрсатишмади? Нима, уларда Навоий ўйи ва жасорати йўқмиди? Ёки даҳолик кучлари Навоийникидан кам бўлганми?.. Асло ва асло! Навоийнинг ўзи Румийни “Буюкликнинг кўз илғамас чўққиси” деб таърифлайди. Хўш, у ҳолда нима учун Навоийгача ҳеч ким бу ишга Навоий даражасида аҳамият бермади?.. Гап шундаки,

Навоий даҳоси Темур ва темурийлар яратиб берган қудратли империяда ҳукм сурган давр кайфияти билан учрашиб-топишиб-чиқишиб қолди! Шунинг учун ҳам тарих бизга Навоийни, унинг бадиий даҳосини тортиқ қилди! Қиёс учун рус адабиёти тарихига назар солсак, XVIII асрдан эътиборан Россия қудратли давлатга айлана бошлади: дунёга бошқа кўз билан боқиб, сўзини ўтказишга киришди, сарҳадларини кенгайтди ва ҳ.к. Шу кўтарилишнинг миллат руҳиятидаги инъикоси сифатида Пушкин, Лермонтов, кейинроқ, Толстой, Достоевский, Чеховлардек жаҳон миқёсида тан олинган ижодкорлар етишиб чиқди.

Энди масаланинг бошқа томонига эътиборингизни жалб этмоқчиман. Хўш, Навоий бўлмаганда нима бўларди? Унда Темур яратган империя тарихий бир тасодиф ўлароқ талқин қилинармиди? Ана, Чингизхонни олинг. Тўғри, у ҳам Шарқдан Ғарбга чўзилган йирик империя бунёд этди. Лекин қани мазкур империя негизидан пайдо бўлган маданият, санъат ва адабиёт? Қани Чингизхоннинг “Навоий”си?.. Темур халқ иродаси юксалишининг, асосан, сиёсий-ҳарбий ва иқтисодий жабҳадаги намойиши бўлса, Навоий худди шу халқ иродасининг руҳоний-бадиий кўтарилиши инъикоси бўлиб тарих майдонига чиқди. Яъни халқимиз Навоий даҳоси билан Темур даҳосининг, тасодифий эмаслигини, аксинча, у ҳам ақлий, ҳам маънавий-руҳоний жиҳатдан марказлашган улкан давлат яратиш даражасига етган илғор миллат эканлигини шу тарзда исбот қилди. Бас, шундай экан, дунёда адабиёту санъати ривож топмай туриб, ҳеч бир мамлакатнинг “биз шундай улғумизки, биз ундай қутлугмизки!..” дея оламга жар солишга маънавий ҳуқуқи йўқ. Чинакам маънода юксалган миллатнинг адабиёту санъати ҳам шунга яраша баланд бўлади, бўлиши шарт!

Бугунги ўзбек адабиёти ғоят ранг-баранг бир тарзда ўзини намоен этмоқда. Ранг-баранглик – ижод эркинлигидан далолат. Ижод эркинлиги ва адабиётдаги йўналишлар хилма-хиллиги, шубҳасиз, адабиётимизнинг ҳам, миллатимизнинг ҳам ютуғи. Аммо бу борада эришилганлар билан кифояланиб, ютуқларга маҳлиё бўлиш ярамайди. Эндиги вазифа – адабиётимизни дунё аренасига олиб чиқиш. “Жаҳон адабиёти” журнали орқали дунё адабиётини маънавий олашимизга олиб кирди, жуда соз! Энди худди шунга ўхшаш бир тадбир ила ўзбек адабиётини ҳам кенг ва турфа оламга олиб чиқмоғимиз керак. Бу борада Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Таржима кенгашида бир талай хайрли ишлар амалга оширилди, оширилмоқда. Лекин яна янги-янги йўللарни қидириб топишдан сира чарчамаслигимиз – давр тақозоси! Ҳаммасидан олдин эса, дунё аҳамиятига молик асарлар ёзиш керак бўлади. Адабиётимизга кўрсатилаётган шунча эътибор қаторида, назаримда, нуфузи жуда баланд саналадиган йиллик адабий мукофот таъсис этилса, нур устига нур бўлар эди. Бу мукофот энг сара, энг янги, адабиётимиз ва миллатимиз тарихида “Янги сўз!” мақомида баҳолангулик бадиий дурдона асарларга берилмоғи шарт! Яъни мукофотнинг қадри у раво кўрилган асарнинг даражаси билан белгилансин. Акси тақдирда, мукофотнинг обрўси қолмайди...

Дарҳақиқат, мулоҳазаларим сўнггида бир гапни айтиб ўтсам. Биласизми, “Ёшлик” журналига менинг бир қарзим бор. Бўлганда ҳам унча-мунча эмас, умрга татиғулик. Фақат вақтлар ўтган сайин қарздорлик

ҳисси миннатдорчилик ва меҳр-муҳаббат туйғуларига айланиб кетган. Бу туйғу, мана, йигирма олти йилдирки, мен билан ҳамнафас. Агар журналхонларимизни зериктириб қўймаган бўлсам, келинг, шу ҳақда батафсил сўзлаб берсам...

Бу воқеа ўтган асрнинг сўнгги чорагида, аниқроғи, 1987 йилда Украинанинг Бела Церковь шаҳри, “Киев ҳарбий округи”га қарашли горнизонларнинг бирида бўлиб ўтганди. Ёшим нақ 19 да, томирларда қон эмас, гўё олов оқади. Юрсам, оёғимдан қанот чиқиб вужудимни осмонларга учуриб юборгудек бир палла! Яна денг, хизматдан озод бўлиб, уйга – жонажон Ўзбекистонимизга жўнаб кетишга саноқли ойлар қолган, тақвимга тикилиб, вақтнинг ҳисобини олиб юрган кезларим. Ана шундай кунларнинг бирида хизмат мақоми бўйича оддий аскар, яъни мен, украиналик дароз сержант йигит (омон бўлгурнинг фамилияси Хиврич эди) билан ҳозирги тушунчамга кўра арзимас бир масала устида гап талашиб қолдик-да, бирпасда жўжаҳўрозлардек олишиб кетсак бўладими... Ёшлик-да ёшлик...

Аксига олиб ўша кун “Киев ҳарбий округи” генерал-полковниги ёнимиздаги катта майдонда горнизон қўшинини кўриқдан ўтказаетган экан. Кимнинг иши бу? – билмадим, аммо “жўжаҳўроз”лар ўртасидаги келишмовчилик, кимсан – ўша генерал жанобларининг муборак қулоқларига етибди, қаранг! Хуллас, кўп ўтмай мени ўша майдонга, генералнинг қошига олиб боришди.

– Как фамилия, солдат?

Айтдим.

– Откуда родом?

– Из Узбекистана.

– Сколько служить осталось?

– Несколько месяцев...

– Нет, солдат! Ты ещё долго служить будешь. Как минимум 3 года, – деди у гулдурраган бас овоз билан.

Менинг ичим музлаб, шошиб қолган тилим ғўлдирди:

– Извините меня, пожалуйста, товарищ генерал-полковник, больше не повторится, – дедим ёлборган оҳангда. – Я сам не знаю как это случилось...

– Скоро узнаешь и поймешь все в исправительной колонии. Понял? Как ты посмел ударить сержанта – вышестоящего по званию, тебе там все объяснят. Так что иди, позови командира роты!

Мен энди тамоман эсанкираб қолаёзгандим. “Нахотки!.. Нахотки, биринчи бўлиб қўл кўтарган кишига жавоб қайтарганим учун мени қамаб юбораверишса?!” – дея даҳшатга тушдим. Ахир, бу бор-йўғи иккита бўз йигитчанинг оддий бир тўқнашуви-ку!..

– Кругом! – буйруқ берди баланд ва жаҳлдор овозда генерал.

– Поймите меня правильно, он сам первым начал, а я ответил... – вазиятни тушунтирмақчи бўлдим ўзимча, аммо бу билан унинг ғазабини баттар кўзгаб кўйган эканман.

– Ты так ответил, что бедняга чуть не угодил в больницу! Вот такой, твой ответ, да?!..

– Прощу простить меня...

– Кругом!

Мен ноилож қолдим ва честь бердим-да, ортга бурилдим.

– За командиром ша-го-о-ом марш!

Мен карахт ҳолда тўғрига қараб одим ота бошладим ва... шу он ортимдан яна “Стой!” деган буйруқни эшитдим, юрагим ҳапқириб тақа-тақ тўхтадим.

– Кругом!

Мен тагин генералга юзланиб қолдим.

– Что у тебя в сапоге? – сўради у кутилмаган қизиқиб билан.

– Журнал... – дедим янги бир айб устида қўлга тушгандек икки қарра бўшашиб.

– А ну-ка, дай-ка сюда.

Мен этигим қўнжиги икки буклаб тиқиб қўйганим журнални чиқариб бердим. Генерал журнал юзини тўғрилаб, ўқиш учун ён томонга бурди. (Чунки журнал исми вертикалига ёзилганди-да). “Ёшлик” деб ўқиди у “ё” ҳарфини “е”га айлантириб. (Ўзим нима ҳолдаман-у, ўша лаҳзада кулгим қистаганига ўлайми...)

– Узбекский журнал, да? – сўради у мендан.

– Так точно! – дедим овозим аранг чиқиб.

– Как переводится этот твой “Ёшлик”?

– Юность, – жавоб бердим мен.

(...Ох, Яратган Эгам! Менинг қутулишим шу биргина сўзга боғлиқ бўлиб турган экан-ку!

Генерал кўзини журналдан узиб, узоқларга қадади. Бирпасдан сўнг эса эшитилар-эшитилмас қилиб “Ах, юность, юность!..” деди ўзига ўзи ва чуқур-чуқур хўрсинди. Мен индамай кутдим... узоқ кутдим... Бир маҳал генерал хушини тўплаб олиб менга боқдию, “Ладно, солдат, я тебя прощаю. Иди к своим, иди...” деди негадир энди маъюс оҳангда. Унинг беш дақиқа бурунги момоқалдиросдек гулдирраган овозидан асар ҳам қолмагани, ажаб...

Олис ёшлик чоғим – ўн тўққизимда мен ўшанда нима воқеа содир бўлганини, гапнинг сираси, ёлчи-тиб тушунган эмасман. Чунки у пайтда “генерал бирданига шаштидан тушдию, мен тайин балодан бебилиска қутулиб қолдим”, деб билганман. Воқеанинг маъини эса, мана энди, чинакамига чақаяпман, деса, муболаға бўлмайди. Чунки биргина “Юность”, яъни “Ёшлик” деган сўз ҳаётнинг аччиқ-чучугини анча-мунча тотиб қўйган генерални ажаб эмаски, ўз ёшлиги сари етаклаб кетган ва уни бир муддат ўша ажиб лаҳзаларда кездирган бўлса! Ва у хаёлан ёнгинасидаги плац – аскарлар саф тортиб турган ҳарбий майдондан ўша олис ёшлик чоғларига хаёлан сафар қилган, шунда ўзининг ҳам гоҳида қизиққонлик қилиб, ҳозирги “жўжаҳўрозлар” каби ёқалашиб юрган кезларини кўргану, бундай “гап”лар ёшлар учун, ёшлик учун нафас олишдек табиий эканлигини англаган, наинки англаган, балки юрак-юракдан ҳис қилган, инчунин, мени жазолашга эмас, кечиришга эҳтиёж туйган бўлса, не ажаб!..

Мен бугун ўша олис воқеани шундай тушунаман ва тушунтираман. Унинг ўзга талқини йўқдек мен учун... бугун!..

Воқеан, камина, орадан 25-26 йил ўтгач, “Ёшлик” журнали, бу журналга ярашглиқ ном бўлиб тушган “ёшлик” сўзининг мазмун-моҳияти ёшлигимда мени ана шундай бегона ва аччиқ қисматдан халос этган ҳамда бугунги тақдиримга қараб одим отишимга ўз ҳиссасини қўшган экан, дегим келади. Ва “Шундан кейин ҳам сўзнинг, муборак каломнинг қудратини писанд қилмай кўргин-чи!..” деб қўяман ўзимга ўзим.

Оҳангга айланиб кетаман бир кун

* * *

Оҳангга айланиб кетаман бир кун,
Муроду мақсадга етаман бир кун!
Эй, менинг сўзимдан хато излаган,
Кел, менинг ўзимга, кутаман бир кун!

Мени бир шаклдан излама, дўстим...
Оҳангга айлангай кўнглим – бўй-бастим.
Оҳангга айланиб кетмаса, билгил,
Нишонга тегмаган ўқдир қисматим...

Оҳангдан топгайсен сен мени бир кун,
Оҳанг бу – мен сингган шакл ва мазмун...

Севгилим бўл, Лайлом бўл, кейин...
Мен Мажнун бўп саҳролар кезгум!
Бу оламга нечун келганим
Шунда,
фақат,
оҳ, шунда сезгум!..

Юрагингни юрагимга бер,
Юрагимга олиб кетайин!
Кўзларингда хаёл кўрдим бир,
Кўзларимга солиб кетайин...

* * *

Ташнамен, ташнамен, ташнамен,
Ичмасам, бўялгум қона мен.
Юрагим ёнмоқда, юрагим,
Соқиё, раҳм айла жона сен.
Ташнамен, ташнамен, ташнамен...

Қайларда маснадинг, жон гулим?
Кўйингда адашди бу йўлим.
Бормисан, сен асли бормисан?..
Жавобсиз саволдир қон дилим!

Қайларда маснадинг, жон гулим...

КЎЗЛАРИНГДА ХАЁЛ КЎРДИМ БИР...

Юрагингни юрагимга бер,
Юрагимга олиб кетаман!
Юрагингни дунёга берсанг,
Худойимга солиб кетаман!

Хаёлларим ўлмасин, десанг,
Мендек ишқи жовидни севгил!
Жузъдирман-у, сен учун бешак
Боқий қулли Воҳидни севгил!

“Мавлоси”ни севгил Танҳонинг,
“Машираби”ни ёд этгил кунда!
Қутқулари кетгай дунёнинг,
Назарларинг тозаргай шунда!

УМИД

Қисқариб боргани сари умримиз
Хўрсиниқлар тобора узун.

Кутганимиз сари сайрон булбулни
Учиб келар хунуксас қузгун.

Тутгимиз келади бошларни баланд,
Қаддимизни эгар чарчоқ ва ҳузун...

Аммо ҳаммасига аччиқма-аччиқ
Ичимизда яшар ўлмас бир очун –
“Умид” деган сирли бир тугун...

* * *

Сени излаб дунёларга келдим мен,
Сен йўқ эдинг! Сен йўқ эдинг! Сен йўқ эдинг!
Сени излаб уҳроларга кетсам мен,
Сен бормисан? Сен бормисан? Сен бормисан?!

Қонга тўлган юрагимни йўқ пойинга
Анор янглиг сиққим келар, сиққим келар!..
Икки дунё дийдорингни дариг тутса,
Иккисин ҳам йиққим келар, йиққим келар!..

Сени излаб дунёларга келдим мен...

* * *

Юртда тонг отган-ку, ҳаммаёқ оппоқ,
Кўзингни оч сен ҳам, юрагингни ёқ!
Заррача иймнинг бўлса, унутма:
Ватанни севиши-чун яшаиш шарт уйгоқ!

* * *

Сен ярали дилимга даволарга ўхшайсан,
Ич-ичимда чалинар наволарга ўхшайсан.

Кўнгил қушим чарх уриб, кўк тоқини кезар кўп,
Кўк тоқидан тушсин у – маъволарга ўхшайсан.

* * *

Гул, юрагимга атрингни сепгил,
Бўйлари умримни тутсину кетсин...

* * *

Йиқилсаму пойларингга, чиқса жоним..
Шундай топсам иқболимни, Лайлижоним...

* * *

...кўзингдаги ул дарё
мени оқизиб борар
қалбимдаги уммонга...

ҚУШЛАР БИЛАН ТИЛИМ БИР

Юрагимда яшайман,
Маъволаринг керакмас.
Қушлар билан тилим бир,
Наволаринг керакмас!

Дунё дейсан, ол уни,
Менга дилим бўлса, бас.
Булбул бўлиб куйловчи
Хушхон тилим бўлса, бас.

Лайлоларинг керакмас,
Шаҳлоларинг керакмас.
Қуш тилини билгувчи
Ўша Гулим бўлса, бас..
Сайрон тилим бўлса, бас!

Хуршида АБДУЛЛАЕВА

Наср Наср
Наср Наср
Наср Наср

ОФТОБ ОҒУШИДАГИ КУНЛАР

Ҳикоялар

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган.

Хуршида АБДУЛЛАЕВА

1979 йилда Қашқадарё вилоятининг Косон туманидаги Ушоқтепа қишлоғида туғилган. Қарши Давлат университетининг ўзбек филологияси факультетида таҳсил олган. Айти пайтда Қашқадарё вилоят телерадиокомпаниясида муҳаррирлик лавозимида фаолият юритмоқда. Ёш адибанинг кўплаб ҳикоялари турли матбуот нашрларида эълон қилинган.

ҲОВЛИНИНГ ЭГАСИ

Робия буви тўсатдан дарвозадан кириб келган баланд бўйли йигитни аввалига танимади. Хиралашиб қолган кўзларини қисиб, бир зум тикилиб тургач, бирдан чехраси ёришиб, пилдираганича унга интилди.

– Жавлонмисан, вой жон болам! Сениям кўрар кун бор экан-ку!

– Кампир Жавлонни маҳкам қучиб, пешонасидан ўпди. Анчагача бағридан бўшатмади.

– “Муштдеккина-я бувим! Кўрмаганимга қанча бўлди? Бир йилдан ошди-ёв, йўғе, икки йил бўлди. Овозлари ўктамгина эди, қаттиқ-қаттиқ гапирардилар бобомга, ҳозир эса...” Жавлон шундай хаёллар исканжасида бувисидан келаётган таниш исни – қатиқ аралаш қалампирмунчоқ ҳидини туйиб, негадир ўпкаси тўлиб кетди. Кампир ҳамон ундан айланиб-ўргилар, тинмай гапирарди:

– Кел-да, шундоқ, болам! Менам ғанимат бўлсам, бугун бўлмаса индин худди бобонга ўхшаб... Ўзим бораё десам, йўл ўлгур узоқ, ярамайман. Ҳаҳ, болам, қариганингдан кейин шу экан-да, қуруқ савлатинг қолар экан...

Уйга киришди. Яна таниш, қадрдон, олис болалик чоғларини ёдга солувчи ҳид димоғига урилди. Билади, бу бувисининг сандиғидаги ўша ҳид – новвоту парварда, яна бир хил мулойимгина, лас ҳолва деб аталадиган ширинликлар, орасига райҳон барглари солиб қўйилган кийимлару, турли дориворлар ва, албатта, қалампирмунчоқнинг бир-бирига қоришиқ исни. Робия буви Жавлонни кўярда-қўймай хона тўрига ўтқазди. Рўпарасига ўзи ҳам чўқди-да, озғин, томирлари бўртиб чиққан титроқ кўлларини дуога очди.

– Омин, қадам етди, бало етмасин, эсонлик, тўрт кўз тугаллик бўлсин, кенг феъл, кетмас давлат берсин, Аллоҳу акбар! – дея юзига фотиҳа торгач, – Омонликда кўриштирганига шукр! – деб қўшиб қўйди ва неварасига тикилди. “Ранги бир ҳолгина. Йигитнинг шашти қайтгунча, ҳўкизининг шохи синсин, деб бекорга айтмаган-да, эҳ, қанийди, шугинанинг йўли очилиб кетақолса. Э Худо, кенг даргоҳингдан ўзинг бенасиб қўйма, бир парчагина этни шу бандангга бергин! Буни деб бир куйсам, у ёқда Ҳалима ҳам... Эҳ, баъзан ўз болаларингга ҳам сўзинг ўтмай қоларкан. Билатуриб буларни бахтсиз қилишди-я!”

– Нега бир ўзинг келдинг? Келинни ҳам олиб келсанг, бўлмасмиди? – деб сўради кейин неварасидан.

– Бошқа сафар келар, буви, – деди Жавлон тўсатдан келишининг сабабини изоҳлаш учун жўялироқ баҳона излар экан, ёлғон сўзлашга тўғри келаётганидан ўнғайсизланди, – ишидан рухсат ололмадик, гап тегмасин, деб олиб келмадим... Ўзим бўлса, таътилдаман, сизни бир кўриб кетай, деб тўғри келавердим...

– Ажаб қилибсан, болам, кел-да шундоқ, – деди яна кампир, – бобонга суянарканманми, дейман-да, ўтганидан бери бир ўзим жуда гарангсиб қолдим. На амакингникида, на аммаларингникида бир кундан ортиқ тура олмайман. Дарров ўзимнинг уйимга қайтгим келади. Гўринг нурга тўлгурнинг чироғини ёқиб ўтирай дейман-да. Отанг бўлса, мана, катта шаҳарга жўнаганича, ойда-йилда бир келади, ўрисга

ўхшаб қолди-да, ўрислар билан ишлайвериб. Ҳа, майли, омон бўлсин...

Жавлон жилмайди. Хотирасининг энг тиниқ кўзгусида муҳрланган дамларни эслади...

Ана, бобоси – бутун қиёфасидан шиддат ёғилиб турган барваста чол, кўкиш-оқ соқолини чайир бармоқлари билан тараганча, диван-каравотида ёнбошлаб ётибди. Кўзига кўзойнақ тақиб олган, телевизордан “Ахборот”ни кўряпти. Робия буви аччиққина дамланган кўк чойни оғир, қалин шоҳпиёлага сузиб, чолига узади. Ер тагидан бир-икки қараб олгач, аста гап бошлайди:

– Қилични чақириб олсангиз, бўлармиди, отаси? Етар шунча юргани, келиб уйига ўзи эғалик қилсин...

Бобоси мийиғида кулиб, кампирга ўгирилади. Бир чеккада китоб ўқиб ўтирган ўсмир – Жавлонни имлаб кўрсатади:

– Мана, ўғлини бериб қўйибди-ку, шу-да уйнинг эгаси, кампир!

Робия буви чолига гап уқтириб бўлмаслигини билса-да, таслим бўлгиси келмайди:

– Ҳадемай, мактаби битса, буям кетади-да! Ким қарайди ҳайҳотдай ҳовли-жойга? Кенжангизнинг юриши бу бўлса... Қилич ҳарҳолда, уйнинг каттаси, шу ерда ватан қилсин, дейман-да. Токай юради бегона шаҳарда хотини билан тўртта боласини судраб...

– Ҳа энди, ризқ-да, кампир, Худо қаерга сочса, бандаси бориб териб ейиши керак экан-да! Ишини биласан-ку, – дейди бобоси осойишталик билан.

– Ишиям бор бўлсин, – Робия бувининг сира алами тарқамайди, – ўрисга қўшилиб, ўзиям охири ўрисдай бемехр, беоқибат бўпкетида сизга қўйиб берса...

– Қўявер, онаси, бир куни эсини йиғиб, қайтиб келар, феълнинг кенг қилиб тургин-чи, – пинагини бузмайди Убайдулла бобо...

Буви-невара чой устида анчагача гурунглашиб ўтиришди. Кампир Жавлоннинг дадаси, онаси, ука ва сингилларини бирма-бир сўраб, суриштириб чиқди. Айниқса, дадаси – “ўрис бола”сини меҳри товланиб-товланиб, гапирди:

– Омонгина бўлгур, ёшлиғидаям ҳозиргидек бир сўзли, ўжар эди-да. Айтганини қилдирмаса, бўлмасди. Бобонгнинг совхозида бинойидай трактор ҳайдаб юрвди. Икки ой деганда, ўз-ўзидан айниди-қолди. “Ўқишга кираман, трактор ҳайдаб, ичим эзилиб юрмайман”, деб турволса-да! Урина-урини ўқишга кирди-ю, ўзиям тинчиди, бизам... Ҳа, шунақа экан-да. Ўжарлиги отасининг ўзгинаси-да, дердилар онам раҳматли унга қараб...

Бувисининг эзмалик билан айтаётган гапларини эшитишдан аллақандай ҳузур туйиб ўтирган Жавлон ёшлиғида кўп сўрайдиган саволини беихтиёр яна такрорлагиси келди:

– Буви, мен ўзи кимга ўхшайман?

– Сенми, сен отанга ўхшамайсан, – деди кампир худди Жавлон отасига ўхшамаганидан мамнун бўлгандай мароқ билан, – сен менинг раҳматли акамга ўхшайсан. Мулла Хидир дейишарди акамни, Бухородаги мадрасада ўқиб келганди. Сенга ўхшаб, серфикр, “ичимдагини топ” эди, қўлидан китоб тушмасди. Бир

ёмон вақтларда кўп китобларини сомонхонага, деворлар қавагига яшириб, сақлаб қолганмиз, душман деб олиб кетишарди-да бўлмаса...

Кампир яна хотираларга берилди. Жавлон унинг гапларини тинглар экан, ич-ичидан кўнгли ёришиб келаётганини, енгил тортаётганини ҳис қилар, маънос чеҳраси очилиб бораётганини бувиси ҳам сезар, сезган сари, невараси яхши кўрадиган, қайта-қайта эшитиб тўймайдиган ҳангоманамо гаплардан сўзларди.

Кун пешиндан оққанида Жавлон ўрнидан кўзгағалиб, ҳовлига чиқди. Кечгача айланиб, тимирскиланиб юраркан, шу ерда кечган болалик, ўсмирлик дамларини эслади.

Илгари қанақа эди-я бу ҳовли! Кенг, дарахтлари яшнаб турар, гуркираган анор буталаридаги катта-катта анорлар кўзни қувнатарди. Бобоси кун бўйи ҳовлида куймаланиб юрарди – ўт ўрар, мол-ҳолга қарарди. Ҳаммаёқ ораста, кўм-кўк эди у туфайли. Кечга томон ҳовлидаги иш-юмушларни тиндиришгач, Жавлон ҳовлига шарақлатиб сув сепарди. Дераза тагидан ўтиб-қайтаркан, бобосининг шом намозини ўқиётгани эшитилиб турарди...

Уйнинг орқа тарафида катта тут дарахтлари бор. Ҳозир улардан бири қийшайиб, қурий бошлабди. Тут пишган чоғлари бувиси Жавлонни дарахт устига чиқарарди. Жўрттага ингичка шохга оёқ қўйиб, тут қоқарди у. Робия буви ундан кўз узмас, “Йиқиласан, омон бўлгур, ё энди иш айтмасин, деяпсанми?” деб жаврарди. Унга сайин боланинг баттар шўхлиги тутарди...

Бедазорнинг ўртасидаги гилос дарахти ҳам кўзига оловдай кўринди. Бориб тагида бирпас ўтирди, хаёлида яна хотиралар: аммасининг қизи Ҳалима билан гилос териб еганлари, қўшқулоқ гилос талашиб, бобосидан койиш эшитганлари... Бариси дилга яқин хотиралар. Айниқса, Ҳалима...

Икковлари тенгдош эдилар, орадаги фарқ бори-ўйи бир ярим ойгина, холос, ойисининг эслашича, Жавлоннинг қирқ кунлик чилласи чиқар-чиқмас, Ҳалима туғилган. Беш-олти ёшларида бобоси бирга ўйнаб юрган невараларига қараб шундай деган экан:

– Онаси, эсингда бўлсин, келининг билан қизингга ҳам айтиб қўй, катта бўлишса, Жавлонни Ҳалимага уйлантирамиз, шу ҳовлини уларга бераман, қариб кучдан қолсак, икковимизга қарашади. Ўзингники бошқача-да, бегона барибир, бегона...

Робия буви бу гапни қизи – Ҳалиманинг онаси билан келини – Жавлоннинг онасига кулгига олибгина айтган:

– Сизлар нима дейсизлар-у, отанг шундоқ қилармиш!

Иккала ёш жувон бу гапни эшитиб, роса кулишган, шундан бери бир-бирларини “қудажон” деб чақирарди. Болалар буни эшитишса ҳам, маънисига бормасдилар, албатта. Иллар ўтиб, улғайишгани сари улар бир-бирлари билан тобора иноқлашиб боришди. Мактабда бир синфда ўқишди. Ҳалима бўйчангина, нозик ниҳол қиз бўлди. Қийиқ кўзлари, бежирим бурни-ю, кичкинагина оғзи билан хитойми, уйғур қизларига ўхшаб кетар, Убайдулла бобо уни эркалаб, Қашқарча ойим дерди. Бобоси ота-оналаридан уларни сўраб олган, Ҳалима деярли ҳар куни келиб, бувисига қарашар, Жавлон-ку ёшлигидан шу ерда туриб, қишлоқ мактабида ўқирди. Ана-мана дегун-

ча, мактабни ҳам битиришди. Жавлон институтга ўқишга кирди, Ҳалима ҳам. Энди ҳар дам олиш куни улар бобовини кўргани келишар, ҳовлида йиғилиб қолган баъзи юмушларни бирга бажаришарди. Муносабатлар энди жиддийлашган, муҳаббатларининг келажигига эса ишонч билан қарашарди, ахир, ўртада бобомизнинг гапи бор, деб кўнгиллари тўқ эди. Аммо ўқишни тугатишларига бир йил қолганида Убайдулла бобо оламдан ўтди. Жавлон ўқишни тугатиб, ўша кезларда янги очилган магистратурага ҳужжат топширди, Ҳалима қишлоғидаги мактабга ишга кирди. Совчилар Ҳалималарнинг уйига серкатнов бўлиб қолганини қайнонасидан эшитган Жавлоннинг ойиси ҳам ҳаракатини бошлади. Сингласини эргаштириб, қайнопасиникига қулчиликка деб келди. Амма-ку, рози эди-я, лекин поччасининг бир оғиз гапи билан ҳамма нарса барбод бўлди:

– Қариндошга қиз бермайман, тамом-вассалом!

Совчилар қуруқ қайтишди, бувиси йиғлади-сиқтади, чолининг арвоқини ўртага солди, бироқ куёвини гапига уната олмади. Шу-шу бўлди-ю, Жавлоннинг оёғи қишлоқдан бутунлай узилди. Сал ўтмай, Ҳалимани турмушга узатишди, икки ойлардан кейин Жавлон ҳам уйланди. Дадасининг ўртоғига куёв бўлди. Хотини Маҳфуза оғир-босиқ, уни тушунадиган чиқди. Аммо икки йилдан бери бўйида бўлмапти. Ҳалима ҳам шундай экан, буни ойиси билан ўртанча аммаси дардлашаётганида тасодифан эшитиб қолган. Бошида унча аҳамият бермаган бўлса-да, тенгқур оғайнилари ўғилча ёки қизчаларининг қилиғини, тетапоя қадам ташлаётганини айтиб қолишса, ўзини алланечук ўнғайсиз сезади. Уйга келиб, хотинига қараса, баттароқ сиқиладиган бўлиб қолди. Бироқ шундай бўлса-да, бирор чора кўришга ҳафсаласи йўқ, шифокорга кўринишга ўзи унамаганидек, Маҳфузага ҳам рухсат бермайди. Бундан бир ҳафта олдин Жавлон хотини билан қаттиқ аразлашиб қолди. Эрининг бепарволиги, “ичимдагини топ”лиги Маҳфузани жонидан тўйдирганга ўхшайди, чунки индамай, зарур нарсаларини олди-ю, қизлик уйига жўнаворди...

Аввалига жаҳл устида Жавлон бунга-да қўл силтади, янаям тўғрироғи, бундай яшаш ўзининг ҳам жонига тегиб кетганди. Онасининг айбловларига ҳам парво қилмади. Лекин ўтган куни бир илмий мақоласини қидираётиб, Маҳфуза билан тўйларида тушган суратни топиб олди. Юзлари бахтдан порлаб турган ёқимтойгина келинчакка қаради-ю, кўнгли алланечук бўлиб кетди. Ўзини айбдор сезди. Уйга сиғмади шундан кейин, негадир шу ерга келгиси келди...

Жавлон оғир хўрсиниб, ўрнидан турди. Яна катта, кенг ҳовлига кўз югуртирди. Ҳа, бу ҳовли илгари жуда файзли эди. Ҳозир бўлса, дарахтлар бежон, анорлар ҳам камайиб кетибди. Уй бўлса ярим хароба. Эгаси кўчиб кетгандай. “Дарвоқе, чиндан-да, бу ҳовлининг ҳақиқий эгаси ҳозир йўқ, – деди ўзига ўзи. – Файз ҳам, барака ҳам бобом билан бирга кетганга ўхшайди...”

Ҳовлида шу пайтгача нега тентиб юрганини энди пайқади: у ўзи билмаган ҳолда бобосини излаётган экан! Қўшни чол – Абдурахмон буванинг овозини эшитиб, юраги “зирқ” этиб кетди. Гўё, мана ҳозир, ҳовлининг бирор бурчагидан бобосининг йўталгани эшитиладигандай қулоғи динг; бир боғ ўтми, ток қайчи

кўтарибми чиқиб келадигандай кўзлари олазарақ, лекин бобоси йўқ. Дераза томондан “ихдинас сиротал мустақийм” деётган йўғон овоз келармикин, дегандай кулоқ тутди, аммо...

Кун ботди. Бувиси дамлаган ошини сузай деб турганида амакиси шошиб кириб келди, Робия буви чақиртирган, шекилли. Гангир-гунгур суҳбат билан ош ейишди, беҳили палов роса ширин, хушхўр бўлган экан. Кечкурун амакиси кетгач, бувиси иккови бир вақтлардагидек гаплашиб ётишди. Алламаҳалда кўзи илинган Жавлон туш кўрибди. Бобоси кўлида ҳасса, бошида кўзи телпаги, ўша-ўша салобатли эмиш. Жавлонни эргаштириб, қаергадир кетаётганмиш. Йўлнинг бўлса, охири кўринмасмиш. Жавлон кенг яктагининг этакларини силкитганича шитоб билан юриб кетаётган барваста бобосига сира ета олмасмиш. Ахийри, у тўхтаб қолибди. Бобоси буни сезиб, тўхтабди ва ортига ўгирилибди. Кейин одатдагидай осойишталик билан гапираётганмиш:

– Ие, ўғлон! Келавермайсизми, нега тўхтадингиз? Ҳадеб орқага қарайверманг, энди фойдаси йўқ. Тезроқ юринг, мен сизга бир нима кўрсатишим керак, озгина қолди, ҳадемай етамиз...

Йигит яна бобосига эргашди, аммо тўсатдан вужудидан пайдо бўлган энгиб бўлмас ҳорғинлик, чарчоқ уни юришга қўймади. Бобо бўлса, энди неварасига қайрилиб ҳам қарамас, илдамлик билан олға кетиб борарди...

ИЗЛАБ-ИЗЛАБ ТОПГАНИМ

Дераза раҳида турган қўл телефони эгасининг бепарволигидан нолигандек ҳазин куй таратди. Деразадан бир қадамча беригаги столда компьютерда алланималарни ёзиб ўтирган жувон чўчиб, ўгирилди. Жим бўлармикин, дегандек бирпас норизо нигоҳ билан қараб тургач, истамайгина ўрнидан турди-да, телефонни олди.

– Алло! – деди матоҳни қулоғига тутаркан, офринибгина.

– Алло, ассалому алайкум! – деган овоз эшитилди. – Кечирасиз, безовта қилганим учун, бу Зумрадхон Алиеванинг телефонларими?

Бу қадар хуштавозелик билан берилган саволдан жувоннинг бироз чеҳраси ёришди ва жавоб берди:

– Ҳа, менман, эшитаман сизни.

– Мен – Ўктамбек Ғаниевман, – овоз эгаси сўрамаслариданоқ ўзини таништирди. – Сиз билан танишмоқчи эдим, мумкин бўлса агар...

“Рухшуноснинг янги мижози...”, деб ўйлади жувон, кейин одати бўйича, анчайин бепарво оҳангда деди:

– Майли, розиман! Ҳар куни эрталаб тўққиздан кейин ишда бўламан. Айтганча, нима учун танишмоқчисиз, сир бўлмаса? – у доим суҳбатдошининг гаплашиш услубига тез мослашарди, ҳозир ҳам шундай қилди, хуштавозе кишига такаллуф билан жавоб қайтара бошлади ва буни ўзи сезиб, ичида кулиб қўйди.

Овоз эгаси энди бироз тараддудлангандек туюлди:

– Ҳалиги, ўзим, шунчаки, танишмоқчиман. Сиз ҳақингизда радио орқали билгандим, бунга уч-тўрт ойча бўлиб қолди. Сиз билан бўлган суҳбатни эшит-

Жавлон уйғониб кетди. Ташқарида тонг оқариб келарди. У ортиқ ухлолмаслигини билиб, секин ташқарига чиқди. “Нима демоқчи бўлдилар? Қаерга олиб бормоқчи эканлар? Нимани кўрсатишлари керак? Нега мендан дарров узоқлашиб кетдилар?” Орқа ҳовлига ўтди. Кеча кўргани, ачиниб қарагани – анор буталарига кўзи тушди. Хаёлан бобоси билан гаплаша бошлади. “Нима қилай, бобожон? Нима қилсам, хурсанд бўласиз? Кўнглим ғашлигини тарқатарман, деб келган эдим, ғурбат чекиб юравериш ўзимнинг ҳам жонимга тегди, бобо! Биргина ишора беринг, бошимни биргина силанг, жон бобо! Ахир, марҳумлар эсланганида доимо ҳозир, дейишади-ку! Йўл кўрсатинг, бобо!” Жавлон яна анор буталарига қаради. Ярни куриб қолган анорлар бир оёғида зўрға қаддини ростлаб турган одамни эслатди. Йигит бобосининг белкурагини қидириб, атрофига аланглади ва югурғудай бўлиб омборхонага кирди.

– Мана, кўрасиз, бобо, энди ҳаммаси яхши бўлади. Маҳфузаниям ортиқ қийнамайман, онамни ҳам. Ҳаммасини тушундим. Ўзим учун, йўқ, сиз учун ҳаракат қиламан, бобо, майлими? – шивирларди у...

Робия буви бомдод маҳали ҳовлига чиқди. Терлаб-пишиб, анор буталарининг тагини юмшатаётган неварасига узоқ термулиб қолди...

тиришганди, шеърларингизни, мулоҳазаларингизни тинглаб, кўнглимга яқин одамни топгандек бўлдим. Шу сабабли, бир кўриб, гаплашсам, дегандим, баъзи бир саволларим бор эди сизга берадиган.

– Ҳа, шунақа денг, – деди жувон, – нимаям дердим, унда ишхонамни ҳам биларсиз, истаган вақтингизда келаверинг, суҳбатлашамиз...

– Раҳмат сизга! Кўришгунча хайр!

Жувон телефонни жойига қўйди-да, яна ўтириб, ёзишга тушиб кетди...

– Турмуш қуриш ҳақида шу пайтгача ҳеч ўйлаб кўрмадингизми?

Қизиқ, одатда мижозларига саволни у берарди. Рўпарасидаги йигитга ҳайрон бўлиб қаради. “Мижоз” бўлса, очикдан-очик берган саволидан бироз хижолат тортгандек, унга айбдорона термулиб турарди.

– Келинг, яхшиси, сиз ҳақингизда гаплашамиз, – деди рухшунос. – Нима безовта қияпти сизни?

Йигит энди ўзи ҳақида гапира бошлади. Унинг гапларини диққат билан тинглаган Зумрад қаршисида ўз муаммоларига замонавий ечим қидириб, рухшунос ҳузурига келган шунчаки оддийгина мижоз ўтирмаганини тушунди.

– Телефон рақамингизни топиш жуда қийин бўлди, аслида бундан уч-тўрт ой илгари ёнингизга келмоқчи эдим. Радиодан сўрасам, биз билмаймиз, дейишди. Қайта-қайта кўнғироқ қилаверганимдан сўнггина илтимосимга кўра, топиб беришди. Сиз билан, назаримда, аввалдан танишдайман, эшиттиришда айтган гапларингиз, айниқса, шеърларингиз жуда кўнглимга яқин.

Шундан бери танишиш истагида эдим. Илтимос, Зумрад, менга ўзингиз ҳақингизда сўзлаб берсангиз.

– Агар бошида берган саволингизга келсак, – деди Зумрад ҳамон ҳайратини яшира олмай, – мен турмуш курганман, лекин... муваффақиятсиз никоҳ эди бу.., қисқаси, ишимдан бошқа ютуғим йўқ ҳаётда. Шуни билмоқчимидингиз?

Йигит бироз жим қолди, кейин яна дадилланди:

– Яна оила қурагимдингиз? Масалан, мен билан?

Буниси энди ошиб тушди. Зумрад, касби нуқтаи назаридан ҳамма билан очиқ гаплашишга ўрганган бўлса-да, бундай қовушмаган, боз устига мутлақо кутилмаган таклифга нима дейишни билмай тараддуланиб қолди.

– Ғалати экансиз-ку, – деди кейин, – қандай қилиб бундай осонгина айтяпсиз бу гапни? Мени ҳозиргина танидингиз-ку!

Йигит унга қараб, мулойим жилмайди. “Табассуми чиройли экан!” – беихтиёр хаёлидан ўтказди руҳшунос.

– Биласизми, одамни билиш учун кўп вақт керак эмас. Мен сизни биламан ва қарорим қатъий, – деди Ўктам, – яхшилаб ўйлаб кўринг, мен яна келаман. Бир ҳафта етадимиз ўйлашингиз учун?

Зумрад ҳамон нима дейишини билолмай бу ғалати одамга қараб турарди. Ўктам гапини давом эттирди:

– Демак, бир ҳафтадан кейин, худди мана шу куни келаман...

* * *

Жувон ишдан чиқиб, гўзаллик салонига бурилди. Анчадан бери кирмаган эди бу ерга. Сочларини чиройли қилиб тараттирди, қош тердирди. Негадир, ўзига эътибор билан қарагиси келиб қолганига ҳайрон бўлибгина уйига жўнади. Кўча, унинг ибораси билан айтганда, бир-биридан бахтли одамлар билан тўла эди: кимдир фарзандлари қуршовида кетяпти, яна кимдир севгани билан қўлтиқлашиб, дунё билан иши йўқдай беғам-бепарво қадам ташлаб боряпти. Уларни доимо ҳавас билан кузатадиган Зумрад кўтаринки руҳда эканлигини бирдан сезиб қолди, кейин ўз-ўзига кулиб қўйди – сабаби маълум...

Уйи ҳам кўзига доимгидан кўра шинам ва файзлидай туюлди. Кийимларини дарров алмаштириб, компьютерда мусиқани баландлатиб қўйди-да, уй тозалашга тутинди. Ҳамма ёқни ёғ тушса ялагудек қилиб, тозалади. Ўзи сезмаган ҳолда дам-бадам жилмайиб қўяр, кулча юзлари ёришиб, бир зум нималарнидир ўйлаб хона ўртасида туриб қоларди. Чангларни артди, мижозларидан бири бериб кетган бир даста чинни-гулни идишга солиб, стол устига қўйди. Овқатлангач, ўтириб, бафуржа тирноқларини бўяди, кейин кўнгли хотиржам тортиб, компьютер ёнига чўқди-да, илмий ишини ёзишга киришди...

* * *

Эрталаб хуш кайфиятда уйғонди. Ювиниб-тараниб, енгилгина нонушта қилгач, ишга отланди. Бир-икки кун аввал сотиб олинган, лекин ҳали кийилмаган кўйлагини кийди. Тақинчоқларини қутичадан олиб, тақди. Сочлари кеча яхшилаб оро берилгани учун айтганидай турарди. “Типратикан” тароғи билан бир-икки таради-да, кўзгудаги аксига диққат билан тикилди.

Ўзидан бирор камчилик тополмагач, хотиржам уйдан чиқди. Бугун мижозлари сал кўпроқ. “Ишқилиб, У келган вақтда тиқилинч бўлмасин-да”, – ўйлаб қўйди жувон...

* * *

Бугун, яхшиси, савдога чиқмайди. Бемалол тайёрланиб, кейин уйдан чиққани маъқул. Зумрадинг иши кўп, то у боргунича, мижозларининг аксариятини қабул қилиб бўлган бўлса, яхши бўлади – бемалол гаплашиб олишади. Шу боис Ўктам учрашув учун тушга яқин пайтни танлади. Юраги бесаранжом ҳолда соқолани киртишлади, кийинди, уйдан чиқаётиб, шошгонидан калитни тополмай, анча овора бўлди. Доим стол устига қўядиган калитни бу сафар шимининг чўнтагидан топди. Амаллаб уйни қулфлаб, кўчага чиқди-ю, муюлишда ҳамқишлоқ дўстлари – Омон ва Адҳамга дуч келди.

– Ие, ие, ана ўзи! Қалайсан, жўра, биз сеникига бораётган эдик, – кучоқ очиб келаётган Адҳам билан кўришар экан, йигитнинг юраги яна безовта тепа бошлади. “Эҳ, сал аввалроқ чиқсам бўларкан, майли энди, бироз кечроқ борарман, бешгача ишлайди-ку”, – деди ўзига-ўзи, сўнг дўстларини уйга бошлади...

* * *

Соат 5. Эрталабдан бери дам эшикка, дам телефонига қараб-қараб қўяётган жувон умидини узиб, кетишга чоғланди. Хонасини қулфлаб, кўчага чиқаркан, кечаги кайфиятидан асар ҳам қолмаганди. Маъюс хаёллар оғушида уйига етиб келди. Ичкарига кириши биланоқ, бир нима ёдига тушгандек, дарров сумкасида телефонини олди. Қабул қилинган кўнғироқлар орасидан таниш - учта уч, иккита олти ва иккита саккиздан иборат рақамларни топди. Бироз тараддулланиб, бош бармоғини яшил тугмага қўйди, аммо босишга журъат қилолмади. Телефонни жаҳл билан ёстиқ устига ирғитиб, битта-битта босганича кўзгу қаршисига келди. Тақинчоқларини ечиб, бирин-кетин пардоз столига қўя бошлади. Маъюс, ранги хиёл оқарган чеҳрасига ойнадан бироз қараб турди-да, сочтўғноғични кўлига олди. Нозик елкалар узра шаршарадай қуйилиб турган сумбулларнинг эркинлигига путур етди - бир зумда йиғиштирилиб, турмакландилар. Яна кўзгуга қараркан, ўз-ўзига деди:

– Ўл-а, дарров ишона қолдингми? Бир оғиз гапга-я!

Бироз туриб, яна ўйлади: “Балки у рўйхуш бермаганимга фикридан қайтгандир, эҳтимол, у тасаввур қилганидек эмасдирман...”

Жувон оғир хўрсинди. Қулоқлари остида таниш овоз янграб кетгандай бўлди:

– Ўв, билиб қўй, мендан бошқаси билан бахтли бўлиб бўлсан!

Худди ҳаво етишмаётгандай, тез бориб, деразани очиб юборди. Кўзларининг қирғоғидан тошган бир томчи ёш киприкларига илинди...

* * *

“Ношуд, лапашанг, ландовур! Энди У нима деб ўйлайди? Нега бир иложини тополмадим? Оғайнилариб зарур ишим бор, дарров келаман, ўтириб туринглар, десам, осмон узилиб, ерга тушмасди-ку!”

Йигит хона ичида у ёқдан бу ёққа юрганича жиғибийрон бўларди. Радиодан берилган ўша суҳбатни эслади:

— Зумрадхон, айтинг-чи, атрофингиздагиларнинг қайси жиҳатлари сизга ёқмайди?

— Баъзида учраб турадиган лафзсизликни сира ҳазм қилолмайман. Биласизми, ҳар бир одам, у ким бўлишидан қатъий назар, аввало, лафзида турадиган бўлиши керак, деб ҳисоблайман. Ваъда бердингми, албатта, бажаришинг шарт...

“Ҳа, у шунақа, лафзсиз одамни кечира олмайди. Мениям...” Йигит деразани очиб, умидсиз нигоҳларини қоронғуликка тикиди. Хотирасининг олис қаърида яна ўша овозни эшитгандай бўлди:

— Сендақа ландовурга ким ҳам тегарди...

Чуқур хўрсиниб, қўллари мушт бўлиб тугилди...

* * *

Дам олиш куни. Бироз кечроқ уйғонган Зумрад шоирнинг мисраларини эслади: “Якшанбани яхши кўраман...” Жувон ишини яхши кўрганидан, ҳам илмий ишини тезроқ тугатиш умидида шанба кунлари ҳам мижозлари билан шуғулланарди. Якшанба эса, ўзининг таъбирича, унинг “хос куни”. Телефонини ўчириб қўйиб, ўзига истаганича китоб ўқиш, телевизор кўриш, мусиқа тинглаш ёки йиғилиб қолган баъзи уй ишлари билан шуғулланишга рухсат берарди шу куни. Компьютерни ҳам эркин ижод қилиш истаги туғилсагина ёқиши мумкин. Бугун ҳам худди шу қоидага кўра иш тутмоқчи бўлди. Деразаларни ланг очиб, хоналарни шамоллатди. Ташқарида кезиб юрган кузнинг сарин ҳавосини тўйиб симирди. Кейин компьютерни ёқди-да, ўзини эркин қўйиб, ёза бошлади:

*“Сенинг сариқ рангинг нега суйдим, Куз?
Не учун заъфарон боғларинг аро,
Хаёлчан кезаман ўйчан ва бесўз?
Нечун сен қалбимга яқин ва ошно?...”*

* * *

Ўқтам шошилиб, кўчага чиқди. Шу бугуноқ бориши шарт, бормаса бўлмайди. Бир амаллаб, жувоннинг уй

манзилини билиб олган, бундан кўнгли тўқ. Боради-да, Зумрадни чақириб, унинг бир оғиз жавобини эшитади, керак бўлса, ялинади-ёлворади, ишқилиб, турмуш қуришга кўндириши шарт уни, акс ҳолда...

Йигит то муюлишдан бурилганича жуда тез, худди биров қуваётгандай юриб борди. Сўнг энгил нафас олди — бугун ҳеч ким унинг йўлини тўсмади. Марказий кўчадан ғизиллаб ўтаётган таксилардан бирини тўхтатди-да, манзилни айтди. Ўтган бир неча кун давомида Зумрадга кўнғироқ қилишга ҳам юраги бетламади. Ҳозир бўлса, ҳеч нарсани ўйламас, лабларини маҳкам қимтиганича, фақат жувонга айтадиган гапларини ичида такрорлаб борарди. Манзилга етди. Кўп қаватли уйнинг атрофида фақат “Сут, қатик, қаймоқ!” деб қичқириб юрган бир-иккита аёлдан бошқа зог кўринмасди. Эшикни тақиллатиб бориш ноқулай, энди нима қилсин?

Ўқтам бир-бир босиб, биринчи қаватдаги очиқ деразанинг тагига келди...

* * *

Зумрад ёзишга берилиб кетган. Мисралар бир-бирига қўл бериб, равон жумлаларга, меъёрида қайнаган қиёмдек мағизли фикрларга айланиб борар, бунга сари, дилбар шоиранинг чехраси гул-гул яшнаб борарди... Ниҳоят, у ёзиб бўлди, энди овоз чиқариб ўқишга тутинганида, деразадан нимадир учиб, хонага кирди-ю, шундоққина столга келиб кўнди. Бу — қоғоздан ясалган қуш эди. Жувон жилмайганича уни кўлига олди. “Шумтакалар, эрталабдан сўхликни бошлашибди-я!” Танбеҳ бериш мақсадида ўрнидан тураркан, тўсатдан қоғоздаги катта-катта ҳарфлар билан ёзилган ёзувни кўриб қолди. Шоша-пиша ўқиди. Қоғоз қушнинг қанотларига шундай деб ёзилган эди:

“ИЗЛАБ-ИЗЛАБ ТОПГАНИМ...”

Зумрад деразага яқинлашиб, ташқарига қаради. Йигит унга қўл силкитиб, хижолат аралаш жилмайди:

— Шу атрофда бир руҳшунос яшайди, деб эшитгандим, мабодо сиз эмасмисиз? Менга унинг ёрдами жуда-жуда керак...

Жувон ташқарига отилди...

ИШҚ ЭРТАГИ

1

Кузнинг илк ёмғири ёғаяпти, кўчаларда ҳаракат тезлашган: машиналар ойна артгичларини зўр бериб ишлатганча, ора-сира чироқларини ёқиб-ўчириб, манзилларига шошилишади, пиёда йўловчилардан бирови пана жой қидирган, кимдир автобусга қўл кўтарди.

Қўлларида соябон тутиб, ёмғирпўшларига ўралган одамларга ҳар қадамида урилиб-туртинганича бораётган йигит бўлса, ёмғирга тамом бепарво. У ердан бошини кўтармай, бўйнини кифтига тортиб, қўллари чўнтагига солиб олган, қадам ташлаши ҳам бир маромда. Ёмғир томчилари сочларидан тушиб, бўйнига оқиб киради, у бўлса, елкасини қисиб кўяди, холос. Эғнидаги энгилгина камзул ивиб кетган. У одамларнинг ғалати қараб қўяётганларини сезсада, парвосиз. Синчиклаб тикилган одам унинг авзойи бузуқлигини пайқайди: кўзлари ғамгин, мажнунона

лоқайд боқади, нималарнидир пичирлаётгандай ярим очиқ лабларида кинояли нимтабассум, қошлари хиёл чимирилган. Йигит шу кўйи юриб, муюлишдан ўтди-да, катта кўчага чиқди. Машиналар оқими тўхтовсиз ўтиб-қайтаётган йўл четида бир зум туриб қолди. Бошини кўтариб, йўлчироққа қаради: яшил чироқ ёнган. У энди нигоҳини машиналар оқимига қаратди. Тўсатдан унинг кўзлари чақнаб кетгандай бўлди. Ўртасидан бардёр тортилган йўлнинг нариги томонида худди ўзидек ёмғирда ивиган, узун сочлари жиққа хўл, лайлисифат пари турарди! У ҳам атрофига тамом бепарво, эғнидаги ўзига ярашган калтагина плашининг тугмаларини ўйнаганича қизил чироқ ёнишини кутиб турарди. Йигит ундан нигоҳини узмай кузатиб турар экан, ўйларди: “Уни қаерда кўрганман? Бунча таниш бўлмаса? Лекин кимлиги эсимда йўқ, ким бу?” Мана, ниҳоят, машиналар бир дақиқага тўхташди. Қиз ўзи томонга юриб кела

бошлади. Йигит жойидан жилмади. Париваш парвойи палак йўлдан ўтди-ю, йигитга кибр билан бир қараб қўйди ва... ўз йўлига кетди. Мажнунвор йигит эса жойида қотиб тураверди. Юрмоқчи эди, аммо юраги уришдан тўхтаб қолганди гўё.

Ёмғир ҳамон челақлаб қуярди...

2

– Қўйсанг-чи, Рустам! Жиннимисан? Бор-йўғи бир марта қўрган бўлсанг, қанақасига севги бўлади бу? Одам ишонадиган гапни гапиргин...

– Нега одам ишонмас экан? Нима, бир марта кўрганда севиб қолиш мумкин эмасми?

– Вей, нечанчи асрда яшаяпсан ўзи? Хўп, дейлик, севиб қолибсан, исмини билдингми? Йўқ! Телефон рақамини-чи? Йўқ! Жиллақурса, манзилини топа оласанми? Яна йўқ! Бундан қанақа севги чиқади, оғайни? Туш кўргандай гап!

– Балки туш кўргандирман, лекин мен уни севаман, севаман, тушунапсанми? Бир кўрдиму юрагим уришдан тўхтаб қолгандай бўлди, кейин у менга таниш, жуда таниш туюлди. Мана, кўрасан, Нодир, уни, барибир, топаман.

– Топасан? – Нодир шарақлаб кулиб юборди. – Қандай қилиб? Кўчама-кўча қидирасанми? Ёки эълон берасанми?

Рустамнинг жаҳли чиқиб кетди:

– Топаман, дедимми, топаман! Эълон бераманми, кўчама-кўча қидираманми, ишқилиб, топаман! Мана, кўрасан! – у оғайнисининг қулаётганини кўриб, баттар жиғибийрон бўлди, – нимага устимдан кулаверасан? Айбим сенларга ўхшаб, интернетга кирмаганим ёки

телефонда қизлар билан гаплашмаганимми? Исмини, манзилини билмасам, нима бўпти? Бир марта учраштирган тақдир яна учраштириши мумкин-ку, ахир!

3

– Бўлиб яна пуч хаёлга банд,

Эски тушни этдимми эъзоз? – ўша йўл четида мингинчи бор тўхтаб, ўша таниш паричеҳрани кутаётган йигит кун ботаётган паллада шафаққа умидсиз термулиб, Гейненинг сатрларини беихтиёр пичирлади. – Балки Нодир ҳақдир, беҳуда вақт сарфлаётгандирман? Ростдан, уни бор-йўғи бир мартагина кўрган бўлсам, бу катта шаҳарда қайта учратмаслигим ҳам мумкин-ку!

Рустам оҳиста юриб, бекатга борди. Ёнгинасига келиб тўхтаган автобусга чиқиб, бўш ўриндиққа беҳол чўқди. Автобус жойидан оғиргина қўзғалиб, юриб кетди, йигит деразага тикилганича хаёлларига эрк берди...

...Мана, у йўл четида тўхтаб турибди. Машиналар у ёқдан-бу ёққа ғизиллаб ўтиб-қайтиб туришибди. Бирдан машиналар ҳаракати тўхтади. Одамлар ҳам жойларида туриб қолишган. Йўлнинг қоқ ўртасидан ўша таниш дилбар оҳиста юриб келяпти. У бир-бир қадам босиб келади-да, Рустамнинг рўпарасида тўхтади:

– Мени чақирганмидингиз? Мана, келдим...

– Илтимос, тўхтатиб юборинг, тушиб қолай! – йигит тепасида янграган нозиккина товушдан чўчиб, ўгирилди. Тўсатдан... бўлиши мумкин эмас, у кўзларини ишқалаб, яна қаради. Автобусдан тушиб кетаётган қиз негадир ортига бир қараб қўйди. Бу – ўша! Йигит сакраб ўрнидан туриб, эшикка отилди:

– Шошманг, ака, менам тушишим керак! – автобусни жойидан жилдирган ҳайдовчи норози тўнғиллаб, тўхтади:

– Хаёлингни тўпласанг бўлмайдимми, ука, қаерда тушишингни билмасмидинг?

Рустам унинг гапини эшитмадиям. У пастга ўзини шундай отдики, ҳатто мункиб, йиқилишига сал қолди. Қаддини тиклаб, атрофига шоша-пиша аланглади: қиз йўқ эди! Рустам тўрт томонга бир-бир қараб чиқди-да, ўнгдаги бурилишдан тор кўчага қараб югурди. Анча ичкарига киргач, тўхтади – қиз йўқ эди. Ё тавба, рўёмиди у? Йигит бўшашиб, изига қайтди...

4

– Опқоч-а! Автобусда кўрганмиш, тушиб борса, йўқ эмиш! – Нодир уни яна калака қилишга тушди, – оғайни, қўйгин энди, кулгимни қистатмагин! Чинданам ўзи анавиларга, ҳалиги, нима эди, дарвешларга ўхшайсан-ей!

– Кўрдим, деяпман-ку, Нодир, нега ишонмайсан? Дарвеш эмас, ғирт пандавақиман мен! Ёнгинамда экану, билмабман...

Нодир дўстига ачиниб қаради:

– Рустам, кел, яхшиси, сени бирорта қиз билан таништириб қўяман! Гаплашасан, балки ёқиб қолса, ўша қизни эсингдан чиқариб юборарсан.

Рустам бошини чайқади:

– Йўқ, оғайни, эсимдан чиқара олмайман! Деярли ҳар кун кечалари тушимга киради, кундузлари бўлса, кўз ўнгимдан нари кетмайди. Гўё ёнимга ке-

либ, “Мени чақирдингми? Мана, келдим”, деяётгандай бўлаверади...

– Тавба, нақ эртақ қилиб юборасан-а!

5

Ёмғир майдалаб ёғиб турибди. Рустам йўл четида анчагина туриб қолди. Кўзларини нариги томондан узмайди. У яна соябонсиз, кийимлари ивиб кетган, лекин бу билан заррачаям иши йўқ. Анчагача шу алфозда кутгач, автобусга чиқди. Ўтган сафар қиз тушиб қолган бекатга келди. Яна кўзлари олазарақ бўлиб, қизни излай бошлади. Аммо фойдаси йўқ.

У ўша тор кўчанинг бошида нима қилишини билмай серрайиб тураркан, таксида кетаётган Нодир уни кўриб, машинани тўхтаттирди. Тушиб, дўстининг ёнига келди:

– Рустам! Нима қилиб турибсан? Ивиб кетибсан-ку!

Рустам ялт этиб унга қаради:

– Ҳа, Нодир, сенмисан? – унинг овози бўғилиб чиқди.

Нодир уни қўлтиғидан тутиб, йўл бошлади:

– Қани, кетдик, мен таксидаман, бу туришда шамоллаб қоласан, юр!

– Йўқ-йўқ, шошма, яна бироз кутай! Ўтган сафар у шу ерда автобусдан тушганди. Балки келиб қолар ҳализамон...

Нодир уни баттарроқ судради:

– Юрсанг-чи, дарвеш! Мазанг қочаётганга ўхшаяпти, кел, бир мартагина айтганимга киргин, машинага ўтир, уйингга ташлаб ўтамиз, юрақол!

У дўстини бир амаллаб кўндирди-да, олиб кетди. Уйларига етгач, Рустам машинадан зўрға тушди. Иссиғи чиқиб, бутун вужуди мисдай қизиб борар, томоғи қақраб кетаётганди...

6

– Опажон, бу дейман, ўғлингиз шоирми, а? Кечаси билан шеър ўқиб чиқди-я! – палатага кириб келган Рустамнинг онасини ҳамшира шундай деб кутиб олди.

Вазира опа кўлидаги нарсаларни қўйиб, ўғлидан ҳолаҳвол сўради:

– Қалайсан, болам? Бизни ўзиям роса кўрқитдинг-да... – у кейин кулиб, ҳамширага ўгирилди, – шоир бўлмаса, шундоқ ёмғирда соябонсиз-панасиз юрармиди, опаси?

Рустам хижолатомуз жилмайди. Ўтган кунги воқеаларни у бугун аранг эслади: Нодир уни уйларига олиб келди, машинадан бирга тушишди, кейин нима бўлди, билмайди – кўзини очса, касалхонада ётибди: иссиғи қирққа кўтарилиб, ўзини билмай қолган экан. Ойиси ёнига ўтириб, пешонасини ушлаб кўрди:

– Рангинг анча яхши, мана, иссиғинг жойида, Худога шукр! Минг марта айтаман, соябон олиб юр, жиллақурса, ёмғирли кунда иссиқроқ кийинсанг бўлади-ку! Мана, энди эсинг кирадиган бўлди.

Ҳамшира унинг гапларини кулиб, маъқуллади:

– Рост, опа, бу йигитга эсини киритадиган дориларни беряпмиз, хавотир олманг!

У осма томчи дорининг нинасини йигитнинг билагига улаб қўйди-да, хонадан чиқиб кетди. Бироздан сўнг келиб, хайрлашди:

– Хўп, мен кетдим, навбатим тугади, ҳозир бошқа ҳамшира ёнингизга киради. Опажон, унгача кетмай туринг!

Вазира опа унга раҳмат айтиб, хайрлашди. Дори бир маромда томчилаб турар, она-бола унга қараб-қараб, ўзаро гаплашишарди. Дори камая бошлади. Рустам онасига қаради:

– Ойи, ҳамшира ҳаяллаяпти-ку, ўзингиз чақира қолинг!

– Хўп, ҳозир, – Вазира опа йўлакка чиқиб овоз берди, – ҳамшира, ҳой ҳамшира!

Аввалига узоқдан “Ҳозир!” деган товуш келди, бирпасдан сўнг эшиқда ҳамширанинг ўзи кўринди:

– Мени чақирдингизми? Мана, келдим...

Рустам ҳамшира томон қаради-ю, ўша таниш чеҳрани кўриб, хайратдан қотиб қолди...

Бу ҳаётда кўн ҳикмат ~ тилсим

КУЗ СЕЗИМЛАРИ

Дунё, дунё – кўҳна тегирмон,
ун каби элайди ҳар биримизни.
Нафасимиз – азон, танимиз – ларзон,
ёвшангуллар эзар изларимизни.
Рақсга тушади инжа япроқлар,
ададсиз самога кўзимни тикдим.
Нафармон майсалар титраган чоғлар
осмонга талпиндим. Куйдим... Кўникдим.
Соҳир нигоҳларнинг милтироқ чўгин
еллардан авайлаб, кўмиб ташладим.
Валийлар фикратин кўнгилга тугиб,
дарвешлардай сокин яшай бошладим.
Сокинлик истадим. Хаёлим – ҳамроҳ.
Ерларга эгилдим. Кўклардан қўрқдим.
Ва лекин ҳовуздан термуларди моҳ,
ариқларда осмон аксини кўрдим.
Яшил олам оқди нигоҳга ногоҳ,
ширин ифорлардан тирилдим чоғи.
Ақиқ товушлардан қулогим – уйғоқ,
йилт этиб қошимга тушиди бир сочим.
Лабимни ютоқиб босдим шохларга,
илдизларни силаб ўсди бармоғим.
Кўнглим, кўнглим энди тенгдир тоғларга,
керак яшамогим, севмоқ, кўрмоғим...

* * *

Ё Аллоҳ, ҳар нега ўзингсан қодир,
Менинг қисматим шу – кутмоқдир мудом.
Кутаман – нимадир бўлгуси содир,
Кутаман – келгуси илоҳий пайғом.
Тоғларнинг пойидан ўтдим ҳовлиқиб,
Дарёлар бўйидан шошиб ўтаман.
Кутаман – келиши керак аллаким,
Изиллаб ненидир мудом кутаман.
Ё Аллоҳ, шу ернинг, шу бир кўчанинг,
Шу овлоқ ерида турибман гариб:
Ненидир кутаман – сўздан ҳам азиз,
Ненидир кутаман жондан ҳам ширин.
Ненидир кутаман изиллаб, изчил,
Кутаман хокисор, нигорон, абгор...
Сахро сув кутгандай ташна, қонбағир,
Ошиқ ёр кутгандай қақшаб, интизор.
Бу кутмоқ ёндирар, жондан тўйдирар,
Қибла томонларга юзни тутаман:
Агар айтиб қўйсанг – тилни куйдирар,
Айтмасанг – дил куяр Сўзни кутаман.
Кутаман – келмагай, излайман – топмай,
Осмонга чўзилган шу озгин қўлим.
Аллоҳ, жамолингни жонда топсайдим,
Токим мени бунда топмасдан Ўлим.

Карим БАҲРИЕВ

1962 йилда Самарқанд вилоятининг Урғут туманида туғилган. Самарқанд Давлат университетида ва Москва Давлат университетида таҳсил олган. “Сабр косасининг синиқлари”, “Тиловат” каби шеърый китоблари чоп этилган.

Сенека, Платон, Вольтер, Монтен, Паскал, Вовенарг, Ларошфуко, Лабрюйернинг фалсафий асарларини ва Чингиз Айтматов, Дино Буццати, Жованни Папини, Коррадо Алваро, Марчелло Вентури ҳикояларини ўзбекчага таржима қилган.

ДУНЁ

Дунё, ноаён дунё, ростми ё ёлгон дунё,
Биздан ҳам қолгай охир ҳаммадан қолгон дунё.

Самовот қоп-қорадир, замин кетиб борадир,
Одам шамдай ёнадир, ёнмаган шамдон – дунё.

Айланар чарх-давронлар, келар-кетар инсонлар,
Ҳаммамизни кузатиб қолажак кўргон – дунё.

Уйгонди дашт-ёбонлар, ер устида – хазонлар,
Ер остида илонлар уйгонди – уйгон, дунё.

Тушимда замон – ўзга, кўз очсам жаҳон – ўзга,
Айт, қай бири – сароб-у, қай бири – аён, дунё.

Майса товоним тилди, сочимга ел осилди,
Жуда яшагим келди, эй бағри ўпқон – дунё.

Кетмоқ бизни кўрқитмас, у дунёга қўл етмас,
Боламизни асрагил, бизларни олгон дунё.

Карим, сенга йўл бўлсин, борар еринг гул бўлсин,
Биз кетсак ҳам юрт қолсин, кўзи ҳаросон дунё.

КУТИШ

Оқшом тушиб борар. Кимдир билдирмай
бир-бир териб кетар нурни дунёдан.
Йўллар адашади. Беркинар қирлар.
Деворга суянар дили хун одам.

Чироқ шуъласини ютар деразам,
даштларда бўрилар увиллар узун.
Кўзларимни юмиб ичга қарасам –
оқ-ойдин чеҳрангиз чиқади сузиб.

О, исёнчи кўзлар,
покиза юзлар,
губорсиз кулгулар...
Сўзлайин қандай –
тилимдан дув тушар ожиза сўзлар,
тутнинг мевасини шамол тўккандай.

Ай, малак, келдингиз қайси замондан,
жаннат ҳурларидай тиниқ қуласиз.
Не учун тушдингиз тоза осмондан,
бу қаро ерларда нима қиласиз?!

Майда ташишларга тўладир олам.
Инсонлар югурар
тинимсиз,
абгор.
Кўра олармикин бирорта одам –
Сиз, балким, келдингиз минг йилда бир бор.

Сизга муносибдир гўзал саройлар,
хазонлар эзилар изингизга зор...
Саройни талади бугун гадойлар,
гулзорларни босиб олди пахтазор.

Малагим,
кўзимни очиб қарасам –
ўша маҳзун рўзгор.
Юрак ёрилар –
чироқ шуъласини ютар деразам,
қайдадир даштларда увлар бўрилар.

На қилай?!
Мен сизни жуда соғиндим.
Шу узун кечалар...
Кўргим келади.
Шу узун кечалар чексиз дунёнинг
қайси четидасиз?!
Ким ҳам билади...

О, исёнчи кўзлар,
покиза чирой,
яширдим эл кўриб қотган кўзимдан.
Мен Сизни бировга кўрмадим раво,
мен Сизни асрадим...
ҳатто Ўзимдан.

Мен Сизни севаман. Олисдан. Сўзсиз.
Соғиндим. Айтолмам яқин дўстга ҳам.
Севаман. Қарайман жимгина. Сассиз.
Севаман...
айтмасдан ўзингизга ҳам.

УЗР

Майлими, ой чиққан шу ойдин кеча
нафас олаверсам ютиниб, хурсанд.
майлими, дунёнинг битта бурчида
мен ҳам васлингизни қўмсаб ўтирсам.

Кеча сиз ўтганда ҳарир кўйлақда
эргашган шамолнинг боши айланиб,
телбадек увиллар ҳануз йўлақда –
мен ҳам шу йўлларда юрсам майлими?!

Майлими, соғинсам ва тошса кўнглим,
йиғласам майлими, майлими кулсам?!
Ўқситмайманмикин сизни, севгилим,
агар мен шу кеча бехосдан ўлсам.

УМРИМ

Тонг елидай омонат нафас,
қиличнинг тизидан сачраган учқун,
ўлимдан олинган қиёматли қарз,
йиғирма уч мингу икки юз уч кун.

Куним – кипригимдан томаётган ёш,
юрагим – чирсиллаб синаётган тош,
Шу тошга бошимни уриб, бешиқдан –
токим тобутгача қилурман бардош.

* * *

Чилвир сочларингни кўлим топади,
Лабингни қонталаш тилим топади.
Севгилим, оёғим толди ахтариб,
Энди изларингни йўлим топади.

Сен бировга зорсан, мен ҳам – сенга зор,
Кўзларим топмаса, дилим топади.
Ҳамма бир-бирини ахтарар – топмас,
Ҳаммамизни бир-бир... Ўлим топади.

* * *

Дунёни тушундим, энди шошмайман,
Тошмайман, урмайман бошимни дорга...
Секин эшитаман гўдак кулгусин,
Қарайман қуш каби кўнётган қорга.

* * *

Дунё – бир кўргондир, инсон – бир меҳмон,
Абадий қолмоққа рухсатинг йўқдир.

“Кеча” – ўтди, “эрта” нг борми – ноён,
“Бугун” айт, бошқа бир фурсатинг йўқдир.

* * *

Ўртанади кўнгул ўртада,
Улгурмаймиз, ши чала ҳамон.
Қолдирамиз барин эртага,
Эртагача бормизми омон?!

* * *

Гоҳ олиб, гоҳ сотиб кетамиз,
Дийда қотар, қотиб кетамиз.
“Вақт ўтяпти”, – деймиз ўксиниб,
Вақт ўтмас, биз ўтиб кетамиз.

* * *

Кўп қайғурдим, озроқ бўлдим шод,
Ерга қараб кўзим ёшладим-
Ёки эрта тугади ҳаёт,
Ё мен кечроқ яшай бошладим.

* * *

Бу ҳаётда кўп ҳикмат – тилсим,
Юрак унсиз бўзлаб ётибди.
Тушунганлар ўтирибди жим,
Тушунмаслар сўзлаб ётибди.

* * *

Ҳамма йўллар гўрга оборар,
Одил бўлмоқ керак ҳар ишда.
Қандай йўлда юришда гапмас,
Бор гап йўлда қандай юришда...

* * *

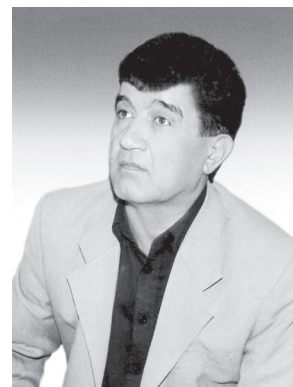
Билмаганга ўргат билганинг,
Билганлардан ўрган, дил очгин.
Билишини билмаса – уйғот,
Билмаслигин билмаса... қочгин.

Наср
Наср Наср
Наср

Абдунаби ҲАМРО

ШОИРНИНГ ЖАҲЎЗАСИ

Ҳикоя

Абдунаби ҲАМРО

1961 йилда Бухоро вилоятининг Олот туманида туғилган. Тошкент Давлат маданият институтини тамомлаган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюмиси аъзоси.

“Ҳиёнат” (1993), “Оқ алвасти” (1994), “Отам айтган қўшиқлар” (2002), “Йиртқич” (2003), “Унутилган қўшиқ” (2005), “Олис манзиллар сари” (2006), “Болаликка саёҳат” (2007), “Қишда очилган гул” (2008), “Вақт дарёси” (2010) каби шеърӣ ва насрий китоблар муаллифи.

Бугунги кунда “Олот ҳаёти” газетаси бўлим муҳаррири.

Ёмғир эрталабдан бери тинмаётганди. Оёқ остидаги олтинранг хазонлар ерга қапишди. Одамлар орасида жимгина турган аспирант йигитга гўё осмон ҳам марҳум Шоирга аза тутаётгандек туюларди.

“Тиригида йўқламаганларнинг энди бўзрайиб туришларини қаранг! – дея хаёлидан ўтказди у. – Бечорани итдан хор қилишди-я... Хатто ўлигим ўз уйидан чиқишдай бахтдан мосуво... Дарвоқе, ўзи уйи бормиди Шоирнинг...”

Ниҳоят, майитни опчиқшди. Кўп қаватли “дом” олдидаги чоғроқ майдонча жанозага келганлар билан тўлганди. Ёмғир ҳануз майдалаб ёғар, кўпчилик шамсия тутиб олган, айримлар бош кийими устига елим халтача кийдириб қўйганди. Тўрт-беш киши майитни ўртага обкелиб қўйишди. Мана, ҳозир домла имом жаноза ўқиса, шу билан тамом. Шоирнинг бир-иккита яқинлари қабристонга боришса бўлди-да, шу ёмғирда ким ҳам эринмай... йўқ, ёш ва тажрибасиз йигитча ҳар сафаргидай адашганди: жаноза ўқишга чоғланган саллалик кишини четга суриб, соябон тутган бир зот олдинга чиқди.

“Ия, бу ким бўлди тагин? Шуниси етмай турувди ўзи...” – энсаси қотди аспирантнинг. У гарчи шоирликка даъво қилмаса-да, қалам аҳлининг кўпчилигини яхши танирди. Университетни тугатиб, аспирантурада қолгач, илмий ишига асқотадиган барча нишондору бенишон, маълум ва мавҳум, унвонли ҳамёнли қаламкашлар тўғрисида зўр бериб маълумот тўплаётганди.

– Нима бало, митинг қилишмоқчи шекилли? – дея тўнғиллади кимдир орқароқдан. – Тавба, ўликни маҳтал қилиб... бу нусха ким ўзи?

– Тш-ш! Отахон-ку бу! – кимдир унга танбеҳ берган бўлди.

Аспирант ёмғир пардаси оралаб, қарияга тузукроқ син солди. Ҳа, бу ўша, бир пайтлар бечора Шоирга кун бермай, уни маҳдудликда, совет воқелигига ёт руҳдаги персимистик асарлар битаётган бадбин сифатида айблаб, сазойини бошлаб берган зот эди. “Қаранг-а, ҳалиям тирик экан-да бу, тўқсонни уриб қўйгандир ўзиям” дея кўнглидан ўтказди Аспирант.

– Ўртоқлар! – қариянинг овози бироз бўғиқ, рангирўйи каби ёқимсиз эди. – Адабиётимизнинг, шеъримизнинг юлдузларидан бири бўлмиш шоиримиз Ҳокисорни сўнги йўлга кузатяпмиз...

– “Ўртоқлар”га бало борми шу замонда, уларнинг бари тўқсон биринчи йилдан нарида қолиб кетди, – дея кинояли шивирлади кимдир. Бояги тартибсевар эса уни ҳам тергаб қўйди:

– Тш-ш!

– Биз Ҳокисорни севардик! – дея минғирлади Отахон кўзларидаги ёшними, ёмғир томчисиними артиб. – Уни кадрлардик, унга қойил қолардик. Ҳа, у том маънода Шоир эди.

“Қадрлаганмишлар! Бечорани ур калтак-сур калтак қилганларнинг бошида ўзингиз турмаганмидингиз, устоз?! Шоирга гоҳ “пантуркист”, гоҳ “панисломист” деган ёрликлар ёпиштириб, сал бўлмаса империализм агентига чиқарган ким эди? Ҳайриятки, юрт бахтига Истиқлол келди, адолатли раҳбарлар Шоир ижоди-га ҳаққоний баҳо беришди, у Халқ шоири бўлди. Акс ҳолда, сенлар уни қайта кўкармайдиган қилиб, қозикдай ерга қоқиб ташлардинглар!”

Шу гаплар хаёлидан ўтган Аспирант кўз ёш тўкаётган қариянинг сўнги сўзларини эшитмай қолди. Бу орада Отахоннинг ўрнини эгаллаган зот ҳам унга таниш эди. Бир пайтлар улуғ дохийларни, уларнинг “ҳақ

ишлари”ни кўкларга кўтариб, ёстикдай-ёстикдай китоблар нашр эттирган, мустақиллик бўлиб, мезонлар ва кадриятлар ўзгаргач, беш-олти йил босим ўтириб, асарларини қайта ишлаган, энди ҳар йиғилишда, ҳар бир катта-кичик анжуманда китобларини чоп этишни истамаётган ноширларнинг гўрига гишт қалаб юрган бу кимса ҳам бечора Ҳокисорнинг бу тахлит хор бўлишига ўзининг “баракали ҳиссаси”ни қўшганлардан эди.

– Мен Ҳокисорни жуда ҳурмат қилардим, – дея ўз дийдиёсини бошлади ёзувчи. – Биз у билан қалин дўст эдик, айтиш мумкинки, бир кўрпада тепкилашиб катта бўлганмиз. Унинг илк тўплами чиққан йиллари...

– “Ҳаҳ, дунёи кўтир-а! Ўлди – азиз бўлди, шишди – семиз бўлди! Бу акамнинг сайрашини қаранг энди. Ўша илк тўплами чиққан пайтлари бечора Ҳокисорнинг шўрига шўрва қўйганлардан бири ўзи-ку! Катта идораларнинг буюртмаси билан ёзиб, энг катта газетада чоп эттирган мақоласида Ҳокисорни “шеърларидаги “улуғ турк”, “ота Туркистон” жумлалари билан совет кишиларининг кўнглига шубҳа уруғларини экяпти”, деб бадном қилишга уринган ким эди ўзи?! Ҳокисорнинг шеърлари талабаларнинг оғзидан тушмай, машҳур ҳофизлар унинг шеърларига куй басталаб, куйлаб юрган кунлари оёғи куйган товукдай типирчилаб қолган ким аслида? Ҳокисор билан бирга ўқигани, ижара уйларда бирга яшагани рост, бироқ, қисматнинг ажабтовур ўйинларини қарангки, биров кўзга илмаган, пачоққина йигит машҳур Шоир бўлди. Бўйни ғўладай йўғон ёзувчи эса ҳамон итнинг кейинги оёғи...”

XX асрнинг иккинчи ярмида ўзининг ўтли шеърлари билан миллатни уйғотган уч-тўртта фидойи шоирлар орасида Ҳокисор ҳам борлигини, айнан унинг қадимий туркий қавмлар бирлиги ҳақидаги, буюк аждодлар жасорати тўғрисидаги фикрлари миллат фарзандлари кўнглини-ю руҳини ларзага келтирганини Ёзувчи билмайдими? Йўқ, жуда яхши билади! Чунки, у – ўзи айтганидек – Ҳокисор билан бирга ўйнаб, катта бўлган”.

Аспирантнинг жони бўғзига тикилди. Одам дегани ҳам шунчалик сурбет бўладими? Ахир, бу ерда, тўпланганлар уни ҳам, Ҳокисорни ҳам, ораларида бўлиб ўтган воқеаларни ҳам яхши билишади-ку! Ёшроқлар билмаса-да, анови Отахонга ўхшаганлар барча сиру синоатдан хабардор. Аслида мана шу Ёзувчига ўхшаганларнинг тазйиқлари Ҳокисор бечорани икки бора касалхонага ётқизиб, юрак ўйноғига дучор қилмадими?! Илк тўпламини ўз исми, Рашид Парда тахаллуси остида чоп эттирган шоир Замонбекнинг лайчаларидан қутилиш учунми, ё ўз табиатидан келиб чиқибми, кейинги ижоди-да барча учун Ҳокисор бўлиб қолди. Жонини жабборга бериб томоқ қираётган ёзувчига боқиб, Аспирант тагин бир воқеани хотирлади. Гарчи шахсан ўзи гувоҳ бўлмаган бўлса-да, аниқ манбалардан эшитгани учун Аспирант бу воқеанинг чиндан ҳам рўй берганига шубҳа қилмайди. Хуллас, истиқлолнинг дастлабки йилларида оилавий турмуши дарз кетиб, у ер-бу ерда яшаб юрган, ғирт ишсиз бўлган Ҳокисорга обрўли бир журнал тахририятдан кўнғироқ қилишади. Журналга эндигина бош муҳаррир қилиб тайинланган, истеъдоди ўртамиёна бўлса-да, ўзи ниҳоятда бағрикенг одам бўлган Болажон Шоир янги жамоани шакллантириш жараёнида ногоҳ Ҳокисорни эслаб қолади. “Кел, шу дарвешни ишга олай, мени дуо қилиб юрсин” дея ўйлаб, унга сим қоқади.

– Илоё умрингиздан барака топинг, ука! – дейди Ҳокисор, қутилмаган таклифдан қувониб, – яхши

ўйлабсиз-да, бизга би-и-р раҳбарлик қилинг ўзингиз...

Қия очилган эшик ортидан икки шоир суҳбатини эшитиб қолган Ёзувчи бир нарсани баҳона қилиб ичкари киради. (У ҳам янги жамоага аъзо қилиб олинган, шўрлик Болажон Шоир уни ишга олиб, ўз бошига балони сотиб олганини ҳали билмасди).

– Шуларга қўл кўйиб берсангиз... – дейди у ипақдай эшилиб, қўлидаги икки варақ қоғозни раҳбарга узатаркан.

– Ҳокисор билан гаплашиб, розилигини олдим, эртадан иш бошлайди! – дейди Болажон Шоир терисига сиғмай, беихтиёр қоғозларга имзо чекар экан.

– А-а? Укагинам, мени кечирасиз, раҳбар сиз, аммо бир нарсани айтай... – Ёзувчи у ёқ-бу ёққа аланглаб курсига ўтиради. – Ахир, Ҳокисор “қора” рўйхатда туради-ку! У анови янги чиққан “инқилобчилар” билан оғиз-бурун ўпишиб юргани катта идораларга ёқмайроқ турибди ўзи. Сиз ёшсиз, авторитетингиз бор, карьера қилишингиз керак ҳали, катталар сизга ишонч билдиришган. Ҳокисорнинг Болтиқбўйи республикаларига сафари нима билан тугагани ҳаммага маълум-ку! Ўша ерда ҳар хил Янус-пануслар билан топишгани тўғрисида миш-мишлар бор. Қолверса, Ҳокисорнинг ҳеч қанақа ҳужжати йўқ, уни ишга олиш қийин бўлади.

– Нега энди ҳужжати бўлмас экан? – ажабланди Болажон Шоир. – Ахир, Университетни битирган-ку!

– Тўғри, битирган, лекин диплом олмаган, бу бизга ишончли жойлардан маълум. Паспорти йўқ, хотини билан ажрашгандан сўнг йўқотган, бу аниқ. Партбилети йўқ, партия аъзоси эмас эди, тем более, энди партиянинг ўзи ҳам йўқ. Хуллас, у комсомолга ҳам, касаба уюшмага ҳам аъзо бўлмаган. Фақат “у ёқ”да учётда турибди!

– Шошманг, ахир у Халқ шоири-ку?!

– Ну и что?! Бўлса бордир, за то, документи йўқ.

Алқисса, эртаси кун миш бир умид билан келган Ҳокисор тарвузи қўлтигидан тушиб, қайтиб кетади. Болажон Шоирга “карьераси азизроқ кўринадими ё ҳақиқатан ҳам Ҳокисор “бездокумент” эканми, ишқилиб, бир савоб иш амалга ошмай қолади.

Хийла ивиб бўлган жасад устига брезентга ўхшаган алламбало мато ёпиб қўйишди. Митинг эса тугай демас, бош кўтариб чиқиб, “Ҳой мусулмонлар, бу нима бедодлик, ахир! Ўлик маҳтал бўлиб қолди-ку! Ҳозир Мафкура-хонимнинг замони эмас, бас қилинглар бу бемаъни томошани!” дейдиган эррайим йўқ эди. Хайриятки, ёмғир бироз пасайди, қарийб тинди. Энди у кўзга кўринмай шивалар, кўринмаса-да, ёғаётганини сездириб турарди.

Майит эгаси, уй эгаси, яъни сўнги бир-икки йилда уй-жойсиз қолган Ҳокисор ўзининг сўнги кунларини яшаш учун бекорга унинг уйини танламаган Камтариннинг феъл-атвори Ҳокисорга жудаям ўхшаб кетарди. Ўшандай содда, самимий, беғубор, алдам-қалдамдан йироқ...

– Ҳокисор акам билан барча қийинчиликларни бирга енгиб яшадик! – деган чийилдоқ товушни эшитиб, Аспирантнинг хаёли бўлинди. Тобут олдида турган аёлни кўриб, у сесканиб кетди. Икки бор уйланиб, бахти очилмаган бечора шоир охири шу хонимнинг чангалига тушиб, бутунлай тор-мор бўлганди. Мустабид тузум-

нинг сўнги йилларида топишган икки юрак бироз тинч яшашди, сўнг Ҳокисорнинг ишлари кундан-кунга ортга кета бошлади. Кейинроқ аён бўлишича, унинг ҳар бир қадамини, ҳар бир олган нафасини керакли жойларга етказиб турган “савобталаб” айнан шу Ўргимчакхоним экан. (Сўнги кунларида Ҳокисор бир суҳбатда уни шундай атаганди). Барча сир ошкор бўлгач, Ҳокисор у билан ажрашишга қарор қилди, бироқ, ўзи панд еди: Ўргимчакхоним уч хонали уйини ими-жимиди ўз номига хатлаб олганлиги боис Ҳокисор кўчага ҳайдалди...

Худо урганни пайғамбар ҳам ҳассаси билан туртар экан: кўзига ёш келмагани етмагандек, ёмғир ҳам тинди, ноиллож қолган Ўргимчакхоним дийдаларини тупук суртиб ҳўллашга мажбур бўлди ва табиийки, эрталаб ойна олдида ихлос билан суртилган қора бўёқ чапланиб, хоним мўри тозаловчи хотинга ўхшаб қолди.

Ниҳоят, маҳалла оқсоқолининг тоқати тоқ бўлди. У одамлар орасини ёриб ўтиб, олдинга чиқди.

– Бўлди-да энди, биродарлар, ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бўлади. Ўлик ҳам, тирик ҳам эзилди роса. Бу бечорани тиригида биров йўқлаб, шу маҳаллага келганини кўрганим йўқ. Энди бўлса... Ҳа, нотўғрими? Шошманг, сиз кимсиз?

– Мен унинг қишлоқдошиман, – дея изиллади юпун кийинган бир чол ҳиқиллаб, – бир маҳаллада ўсганман. Рухсат беринг, оқсоқол, икки оғиз гапирай...

Оқсоқол оёқ тиради.

– Э-э, тақсир, қўйинг энди, одамлар кутиб қолишди, айб бўлади.

– Икки оғизгина... – ялинди чол.

– Уф-ф, бўпти, тезлаштиринг. Тавба-ей!

– Ҳокисор катта одамларнинг фарзанди, тагли-зотли оиланинг ўғли эди. У умрини адабиётга бағишлади, бировдан эҳсон кутмади. Уйи, ана, бир соатлик йўл шаҳардан, лекин йиллаб қишлоққа бормасди. Худо уни шундай яратган эди, сизлар ҳам уни шундайлигича қабул қилишингиз лозим эди. Унинг ўзбек халқи олдидаги хизматларини инкор қила оладиган мард борми ора-ларингда? Жимсизлар... демак, йўқ. У ўзини ўйламади, миллатим, Туркистоним, тилим деб ўтди. Мен тракторчи бўлганман, лекин унинг барча шеърларини ёд биламан. У Ватан қайғуси билан, Туркистон ёди билан яшади. Умрининг охирида, мана, хор бўлди, ҳатто ўлигиниям хўрладинглар. Суф сенларга-ей! Шоиру ёзувчи деганлари сенлар бўлсанг, минбаъд қўлимга китоб олмаганим бўлсин. Алвидо, дўстим! Биз гумроҳларни кечир...

Ёз осмонидаги момақалди-рокдек ялнраган бу сўзлардан сўнг барчанинг дами ичига тушди. У ер-бу ердан йўтал, томоқ қиришлар эшитила бошлади. Тартибсевар одамларга дакки берди:

– Тш-ш-ш!..

– Э-э, ғалати бўлди-ку... – дея Оқсоқол каловланди, сўнг беўхшов жилмайди. – Қани домла, ўқинг жанозани! Ўн беш дақиқадан сўнг майдонча бўшаб қолди.

Аспирант намчил йўлкалардан аста юриб бораркан, ногоҳ юзига томган совуқ томчидан сесканиб кетди. Осмонга қаради: булутлар қуюклаган, ёмғир қайтадан бошланганди. Осмоннинг улуғ шоирга тутган азаси ҳали тугамаганди. Ёмғир эзгин, Ҳокисорнинг ўзи битгани каби, шиғалаб ёғарди.

Йўлдош СОЛИЖОНОВ

СОҒИНЧНИНГ СИРЛИ САНДИҒИ

Одамзотда шундай ҳис-туйғулар борки, уларни қўл билан ушлаб, кўз билан кўриб бўлмайди. Киши баъзан вужудида қандайдир изтироб, орзиқиш пайдо бўлишини, кимnidир кўргиси келаётганини, кўнгли нимадандир тўлмаётганини, ўзини ёлғиз ва маъюс ҳис қилаётганини англайди. Юраги ўйнаб, ўзини қўйгани жой тополмай қолади. Мана шу ҳолатларни бахт, соғинч, армон деган иборалар билан атаймиз. Бундай пайтда оддий одам шунчаки антикади, хўрсинади, баъзан тўйиб йиғлаб олади ёхуд қаҳ-қаҳ уриб кулиб, кўнглини ёзади-да, ўз ишлари ва ташвишлари билан андармон бўлиб кетаверади. Шу маънода ҳали ҳеч ким соғинч, бахт ва армонни аниқ таърифлаб беролмаган.

Ваҳоланки, бадий адабиётда бахт, соғинч, армон энг кўп ва кенг миқёсда куйланаётган кўҳна, бироқ ҳамиша навқирон мавзулар ҳисобланади. Аслида уларнинг илдизи уммон каби чуқур ва кенг, мазмуни осмон сингари чексиз ва маҳобатли, шакли шамолдек ўйноқи ва тутқич бермас ҳолатдир. Зеро, бу ёруғ оламда ўзини бахтли ёки бахтсиз ҳис қилмаган, бировни соғинмаган, ҳаётдан армонсиз ўтган одам бўлмаганидек, улар ҳақида шеър ёзмаган шоир ҳам йўқ. Булар орасида айниқса, соғинч мотиви шаклан ранг-баранглиги, маъно кўламининг кенглиги, поэтик образларга бойлиги, ўзига хос мақомга эгаллиги билан ажралиб туради. Бироқ шунга қарамай, ҳанузгача соғинч – ўқилмаган китоб, англамсиз туйғулар хазинаси, калити топилмаган сирлар сандиғи бўлиб қолмоқда. Менимча, соғинч туйғусини ижод аҳлидан бошқа ҳеч ким аниқ таърифлаб беролмайди. Шоирлар соғинчнинг рангини ҳам, ҳидини ҳам, ўзига хос тароватини ҳам, у инсон танасининг қаерида пайдо бўлишини ҳам, одамзод нега соғинч деган “дард”га мубтало бўлишини ҳам билишадиганга ўхшайди.

Фарғоналик ёш шоира Ойдин Темирова ўзининг навбатдаги китобини “Соғинч мамлақати” деб атайди. Ундаги шеърлар билан танишиб, биз бу мам-

лакатнинг алоҳида фуқаролари борлигини, у ерда соғинчнинг ранги зангори эканлигини, ундан “ям-яшил ялпизлар, ёвшанлар, андизларнинг иси гуркираб” туришини билиб оламиз. Бу маконда ҳамма нарса зангори (!) рангдадир. Шоира назарида соғинч ҳисси ҳам зангори, бепоён “Ос-и-мон ҳам, тун ҳам (одатда қора бўлғуси эди-Й.С.) зангори”. Ажабки, унинг “Дард билан оғриган дили ҳам, ўлим ҳам (ҳатто!) зангори” рангдадир. Хўш, бунинг боиси нимада? Нега яшил ёки кўк эмас? Зангори, одатда, сариқ, яшил, ҳаворанг, оч яшил, мовий сингари бир неча бўёқлар қоришмасидан таркиб топган ажабтовур тусдаги ранг бўлиб, у шоира Ойдиннинг некбинлик, эзгулик, яшашга, яшаришга интилиши, ҳаётда учрайдиган қора (қайғу, мотам ранги), сариқ (айрилиқ, тушкунлик тимсоли), қизил (дағаллик, кўполлик, алдамчилик рамзи-Й.С.) ранглардан эҳтиёт бўлиш, уларни инкор этиши учун адабий-эстетик восита бўлиб хизмат қилади. Бу нафақат Ойдин ижодига, балки Аъзам Исмоилнинг “Кўргани келдим соғиниб”, Муножотхон Каримжон қизининг “Сени соғиниб” сингари тўпламлари ва бошқа ўнлаб шоирларнинг соғинч ҳақидаги туркумлари ҳамда шеърларига ҳам хос хусусиятдир.

Шуниси муҳимки, соғинч воситасида шоирларимиз лирик қаҳрамонининг ҳам руҳий, ҳам маънавий оламини, ҳам психофизиологик, ҳам анатомик ҳолатларини бирийўла тасвирлашга эришмоқдалар. Ўзбекистон халқ шоири Анвар Обиджоннинг айтишича, “Соғинч деган ваҳший бир кана” бўлиб, у шоир “Юрагини чақар беомон”. Сиртдан дағалроқ туйилган бу ибора моҳиятан соғинчнинг инсон вужудида доимий мавжудлигини англадиб турибди ва у ҳеч қачон соҳибига тинчлик бермайди. Яна бир истеъдодли шоир Икром Отамурод она юртига бўлган беқиёс муҳаббатини “Хаёлинг – соғинчим мундарижаси”га айланган деб изҳор қилади. Зеро, бу соғинч шоирга ҳар куни ҳамроҳ бўлиб, худди А.Обиджон юрагини чақаётган кана сингари унга ҳам тинчлик бермай-

Йўлдош СОЛИЖОНОВ

1940 йилда туғилган. Филология фанлари доктори, профессор. “Улуғ санъаткор”, “Шеърятнинг сирли жилвалари”, “Тонг юлдузлари”, “Нутқ ва услуб”, “Олимнинг олами”, “Фарғона адiblари”, “Сўз сеҳрлари”, “Зулматдан нур қидирганлар” каби кўплаб илмий асарлар муаллифи.

ди. Агар соғинч А.Обиджоннинг юрагида жойлашган бўлса, И.Отамуроднинг уйига кириб олган:

*Уйимда яшайди бир соғинч,
Бир соғинчки – Қашқадайро.
Ўтаяпман сенинг хаёлинг билан,
Хаёлимда сенинг хаёлинг фақат.
Ўзингни кўрмоқлик насибин тилаб,
Дийдорга интилган айрилиқ қат-қат.*

Зеро, И.Отамуроднинг уйи туғилган Ватанининг бир бўлагидир. Гарчи у ўзга шаҳарда яшаётган бўлса ҳам, уйда киндик қони тўкилган тупроқнинг ҳидини искаб, рангини кўриб, тафтини туйиб яшайди. Бу туйғу шоир юрагига қувват, танига дармон бағишлайди.

Фарида Афрўзнинг “Юрагим ҳаприқар соғинчга тўла” деб аталган бир туркум шеърлари билан танишган ўқувчи ишонч ҳосил қиладики, инсоннинг юрагини ҳаприқтирувчи шу соғинч бор экан, “Қуриётган дарахтларнинг шохларига гул битади, Қушлар келиб сайрайди, Қоқ ёғочга тил битади”. Вафо Файзуллоҳ эса “Соғинч” номли туркумида Шоир ва Ватан соғинчи масаласига янгича ёндашади. Туркумнинг лирик қаҳрамони – мен худди Бобур, Фурқат сингари ўзга юртда яшаб туриб, “Кундан кунга қайғум мўл бўлди, Соғингандан туққан еримни” дея фарёд чекади. Аждодларидан фарқи шундаки, бу лирик қаҳрамон хорижга масъул бурчини адо этиш учун келган ва бир кун юртига қайтиши тайин. Шунга қарамай у ўзини “Диёрдан айро бир булбул!” дек ҳис қилади. Айни чоғда В.Файзуллоҳ рус шоири Сергей Есенинга бағишланган шеърида соғинч мотивининг янги қирраларини очади. Янгилик шундан иборатки, агар ўзбек боласи чет элда юриб, туғилган Ватанини соғинаётган, унинг дардида булбулдек фиғон чекаётган бўлса, Сергей Есенин “Бир вақт кўз очган дала”сини ўз ихтиёри билан ташлаб кетиб, уни бирон марта ҳам эсламайди. Аксинча, туғилган юрти Рязань ҳанузгача “Юрагида қанча доғ” билан “жувонмарг фарзанд”ини соғиниб, туну кун йиғлайди. Бу ўзбек шеъриятидаги Ватан соғинчи билан яшаётган лирик қаҳрамоннинг миллий қиёфасини аниқ кўрсатишга хизмат қилади.

Шоир Нодир Жонузоқ эса “Соғинч суягимга сингиб кетган ғам” дейди. Бу “ғам”дан қутилишнинг эса сира иложи йўқ. Бироқ бу сўзни ҳадеб такрорлайвериш ҳам танани толиқтиради, ҳам дардни кучайтиради. Шунинг учун шоир шеърларида “соғинч” сўзини ҳуда-беҳуда ишлатавермайди, балки уни ҳар бир шеърининг маъзига сингдириб юборади. Масалан, “Кузги япроқлар” сарлавҳаси остида берилган олти та шеърининг (“Ёшлик” журнали, № 11-12, 2011) барчаси сиртдан куз манзараларини чизаётгандек туйилса-да, ички моҳиятини соғинч туйғуси ташкил этади. Тўғрироғи, барча шеърларни соғинч образи бир-бирига пайвандлаб туради. Масалан, аллақачон куз фасли келган, ариқдаги лойқа сувлар тинган, кўнгилдаги ҳислар тиниқлашган. Аммо лирик қаҳрамоннинг дили ҳамон безовта, ниманидир кўмсайверади:

*Кўзларимга тўлиб келар мунг,
Санчиб қўяр гоҳо кўкрагим.
Аланглайман сўз тополмай гунг,
Не учундир келар ўкрагим.*

Бу шубҳасиз, лирик қаҳрамон – шоирнинг суяк-суягига сингиб кетган соғинчнинг тиниқ портретидир. Одам кимнидир, ниманидир ўта соғинганида шунақа аҳволга тушади. Хўш, Нодир Жонузоқ кимни, нимани соғинади? Туркумдаги шеърлар матндан англашимча, шоир ҳар кунини, ҳар сонияни мазмунли ўтказишни хоҳлайди. Бироқ бу ниятига ҳар доим ҳам эриша олмайди. Шоирни ана шу мазмунли “Яшолмаган кунлари”, бекор ўтган дамлари соғинтиради, уларни тўлдириш истаги қийнайди. Бу яна бир томондан соғинч мотивининг армонга айланаётган қиррасидир. Лирик қаҳрамон – мен бу истагини амалга ошириш учун субъект – учинчи шахсга “Халал берманг...” дея мурожаат қилади ва мен “Қуёшдай балқиб, Ҳар лаҳзада минг йил яшайман!” деб ҳайқиради.

Туркумдаги ҳар бир шеър “Куз” сўзи билан бошланади. Фаслнинг заъфарон ранги, “беҳол силкинаётган япроқлари”, хазонрезги манзараси соғинч оҳанги билан уйғунлашиб кетади. Бу оҳангдан англашилишича, куз баҳорни соғинади, унинг ишқида “ранги сарик, юзлари захил” тус олади. Аммо, у баҳор висолига етишмоқ учун олдинга юрса, “муздек тўсиқ қўяр қиш”, ортига қайтса, “Қайноқ тошлар билан қалъа курган Ёз” йўлини тўсади. Кузнинг бундай аросатдаги соғинчли аҳволини англаган лирик қаҳрамон – мен ўз олдига шундай мақсад қўяди: “Менинг муҳаббатим минг Баҳорга тенг”, аммо мен куз эмасман, йўлимдаги тўсиқларни енгиб, соғинчим манзилени албатта забт этаман, дейди. Демак, лирик қаҳрамон-шоирнинг нияти пок, унингча соғинч армонга айланмайди. Чунки инсон соғинч билан, муҳаббат билан яшар ва уларни рўёбга чиқариш учун астойдил курашар экан, сўзсиз Кўклам ҳам келади, Ёз ҳам келади, Куз ҳам қайтади ва албатта, шеър ҳам ёзилади. Охир оқибат шоирнинг кўнглини орзиқтирган ғам, безовта қилган ҳис-туйғу шеър соғинчи эканлиги аён бўлади. Нодир Жонузоқ соғинчга шундай хитоб қилади:

*Сен бўлмасанг, келмайди Кўклам,
Ёз келмайди – сен ёзмасанг шеър.*

Агар шоирнинг соғинчи қанчалик кучли ва барқарор бўлса, унинг қалбида исёнкорлик ҳам шу қадар қудратли бўлади. Чунки лирик қаҳрамон соғиниб етолмаган нарсасини ҳар қандай усул билан қўлга киритишга интилади. Бу курашувчанлик фазилатини шакллантиради. Зулфия номидаги Давлат мукофоти совриндори Дилнавоз Қўлдошева бу ҳолатни шундай ифодалайди:

*Изғиб-изғиб ўзни соғиндим,
Оҳ дегувчи созни соғиндим.
“Соғин” деган сўзни соғиндим,
Соғинтирмоқ исён экан-да!*

Агар ҳозирги шеъриятимизда соғинч мавзусида яратилган шеърларни бир дарё деб тасаввур қилсак, у беҳисоб ирмоқлар ҳисобига тўлиб-тошиб оқмоқда. Ватан, табиат, она, ота, ёр, дўст каби аниқ тимсоллардан ташқари Аллоҳни, ўзликни соғиниш, кўмсаш мотивларининг кириб келиши ҳам шеъриятимиз диапозонини беқиёс даражада кенгайтормоқда. Хуллас, кимнидир, ниманидир соғиниб яшаш барчамизга насиб этсин!

Ғаср Ғаср
Ғаср Ғаср Ғаср

Муҳаммад ШОДИЙ

ОҶИБАТ

Ҳикоя

Муҳаммад ШОДИЙ

1959 йилда Фарғона вилоятининг Сўх туманидаги Янгиариқ қишлоғида туғилган. Хўжанд Давлат университетини тамомлаган. "Юракда қолган муҳаббат", "Иккинчи баҳор", "Сўхдарё садоси", "Лолазор", "Саждагоҳ" каби назмий ва насрий тўпламлари чоп этилган.

Онасининг оламдан ўтганига ҳам ўн кун бўляпти. Қавм-қариндошлар ўз уйларига қайтишди. Ҳовли ҳувиллаб қолгандай Солиҳнинг назарида. Юраги сиқилиб гоҳ киради, гоҳ чиқади. Фотиҳахоннинг ҳам кети узилгандай – эрталабдан бери ҳеч ким кўринмади. Лекин Солиҳ ҳамон кимнингдир келишига интизор эди. Ана, у дарвоза ёнидаги ўриндикда йўлга қараб ўтирибди...

Талабалик давридаги ўртоқлари ҳам кўнгил сўраб келишди. Ҳаммаларимас, албатта – уч-тўрт нафари. Солиҳ уларни кўриб ўзгача ҳис-ҳаяжон гирдобига тушгандек бўлди. Айниқса самарқандлик Шомурод билан бағирлашаркан, кўзларидан тирқираб ёш оқа бошлади.

Шу тобда Баҳром жонланяпти кўз олдида. Кафедрада қолган, икки йил бурун номзодликни ёқлаган олим ўртоғи. “У нега келмади? Тузукмикин ўзи?”

Сабқдошлардан Баҳром билан Шомурод энг яқинлари эди. Шомурод бу орада икки марта келиб кетди. Оғир дамларида ёнида бўлди. Баҳромдан эса дарак йўқ. “Боғланолмадим, беҳабардир?” деган фикр кечарди хаёлидан. Лекин иккинчи бор келганида Шомурод унинг хабардорлигини айтди. “Кўлига кўнғироқ қилдим, – деди у. – Олмади. Уй телефонида қилдим кейин. Гушакни укаси кўтарди. Айтиб кўяман, деди”.

Шомурод Баҳромнинг ҳалигача келмаганидан бир зум хаёлга ботди-ю: “Олим бўпти-ю, одам бўлмапти. Ҳалиям одам бўлмапти!” деди бошини сарак-сарак қилиб. Солиҳ эътироз билдирди: “Бу нима деганинг, Шомурод? Зарур ишлари билан банддир. Келар...”

Солиҳ талабалик йилларини эслади. Баҳром у билан Жўйновга келиб турар, онаси қучоқ очиб пешвоз чиқар, “шаҳарлик болажоним!” дерди юзларидан ўпиб. Ҳа, Руқия опа уни ўз боласидай билар, қайтаётганида қўлига совға-саломлар тутқазаркан: “Онангизни сўраб қўйинг!” – тайинларди астойдил. Илтимос оҳангида қўшиб ҳам қўярди: “Бир опкелинг!”

Ўтган ёзда қандайдир материал излаб водийга йўли тушиб қолган Баҳром дўстининг эшигини қоққанди, Солиҳдан-да Руқия опа севиниб кетди: “Вой, шаҳарлик болам-ку?! Олим болам!”

Ҳа, ўқишдан кейин ҳам хабар олиб туришни канда қилмагани Баҳром ошнаси.

...Солиҳ ўртоғининг мусибатидан янги газеталарни варақлаётиб хабар топди. “Эҳ!...” деб қолди кўзини катта очиб.

Бемор ётган онаси: – Тинчликми? – сўради хавотир билан. – Нимани ёзишибди?

– Университет... таъзия билдирибди, – деди Солиҳ тутила-тутила. – Шаҳарлик ўғлингизнинг онаси...

– Вой, мен ўлай, Баҳром ўғлимнинг онасими? – шахд билан бошини кўтарди Руқия опа. – Қачон?

– Сизга ҳаяжонланиш мумкинмас-ку, ая? – деди шошиб қолган ўғли, унинг қўлини кафтларига оларкан. – Дўхтир нима деганди?

Онасининг авзойидан юраги гупуриб кетганди Солиҳнинг. “Нега айтдим?!”

– Ёшмиди? – изтироб билан сўради Руқия опа. – Нечаларда эди?

Баҳром сўнги марта келганида “Онажоним иккимиз келамиз бу сафар” деб ваъда берган эди, Руқия

опани умидвор қилиб. У шаҳарлик ўғлининг елкасини зорланиб силаркан: “Шундай қилинг, болам! – деганди аллақандай орзиқиш билан. Албатта, опкелинг!”

Насиб қилмаган экан, афсус. Санобар хола энди оламда йўқ...

– Турақол бўлмаса.

– Нима?

– Фотиҳага бормайсанми?

– Бормайман дедимми? – тараддулланиб қолганди Солиҳ. – Лекин сиз...

– Бежавотир боравер, болам! Менинг ташвишимни қилма. Ёлғиз қолармидим? Келин бор, Худога шуқр. Ақлли, меҳрибон набираларим... – опа бир зум сукутга ботди-да, хаёлчан қўшиб қўйди: – Одамнинг қадри шундай кунларда билинади. Бировнинг боргани билан ўлган тирилмайди, лекин бир оз таскин топгандай бўлишади унинг эгалари... Яқинини йўқотган одамнинг юраги ҳувиллаб, кўзи эшиқда бўлади, болам! Бу жуда оғир кун. Бошига тушган билади. Бир оғизгина тасалли, бир далдага муҳтож бўп қоларкан одам. Ким келди, ким келмади, ҳисобгаям олишади! Аҳ, ўртоғинг Баҳром...

...Ўзини беихтиёр Тошкентда тасаввур эта бошлаган Солиҳнинг вужудини соғинчга ўхшаш бир туйғу қамраб олган эди. Талабалик йилларини эслади, ёшлигининг энг унутилмас, ажойиб ва беғубор онлари кўз олдида жонлангандек бўлиб, юраги энтиқиб кетди. “Тағин қучоғингда бўламанми, қадрдон шаҳрим?!”

Лекин... ташвиш билан отланяпти бу сафар.

Шуни хаёлидан ўтказди-ю, бошига мусибат тушган ўртоғи кўз олдида гавдаланаркан, юрагининг аллақарида оғриқ сезди. “Нима аҳволда экан Баҳром?”

– Эртага эрталаб йўлга чиқсам бўлмайдимми?

– Ҳозироқ йўлга отлансанг, эртага эрталаб ўртоғингникида бўласан!

– Хў-ўп.

– Қани, бўл.

Солиҳ ўрнидан турди. “Аям – ҳақ. Мусибатдан бери икки-уч кун ўтгандир шундоқ ҳам. Хабардор қилмайди-я!”

...Дарвозадан чиқаётиб: – Ўзингизни эҳтиёт қилинг, – деди онасига.

– Бир-икки кун менимас, ўртоғингни ўйла, – деди Руқия опа.

– Майли. Тезда қайтаман.

– Тезда қайтаман? Нима, борасан-у, “омин-Аллоху акбар”, ортгами дарров? Бегоналар шундай қилишади!

– Тушундим, – Солиҳ онасининг елкасидан кучди. У тушунганди. Бир-икки кун ёнида бўлиши керакмасми дўст бўлиб?

– Салом ҳам, алик ҳам қарз бу дунёда, болам, – Руқия опанинг овози титраб чиқди.

– Кун келиб етиб келади ўртоғинг ҳам. Ёнингда бўлади.

Солиҳ ўпкаланган товушда: – Ая? – деган эди, онаси маҳзун кулиб қўйди:

– Нима, устун бўлармиди сенинг онанг?

Солиҳ саҳармардонда дўстининг уйига етиб борди. Таъзия билдирди. “Газетага қарамасам, беҳабар қоларканман. Уч кун бўляптими? Нега кўнғироқ қилмадинг?” демоқчи бўлди-ю, раъйидан қайтди.

“Мавридими? Телефонмиш. Одамнинг нима аҳволга тушиб қолиши маълум-ку, бундай кунларда?”

Эшитибок йўлга тушгани яхши бўлди, нима бўлгандай. Дўстининг юзи ёришгандек бўлди:

– Руқия опамлар яхши юриптиларми? Келин, болалар...

Солиҳ куни билан азадор дўстининг ёнидан жилмади. “Бекорга айтилганми, дўст бўлсанг, ёнимда бўл, деб?”

Кечқурун Баҳромнинг ён қўшниси Солиҳни ўз уйига бошлади.

– Чарчадингиз, кун бўйи фотиҳахонга қараб. Энди бир пас дам оламиз.

– Лекин Баҳром...

– У ҳам келади.

Дастурхон ноз-неъматга тўла эди. Солиҳ ўзини хороҳат ҳис қила бошлаганди, уй эгаси: – Тўйгамас, азага келганман-ку, дея хижолат бўп ўтирманг, – деди жилмайган кўйи. – Санобар опам яхши яшадилар – емиш олти! Шу улуг ёшда кетиш азамас – тўй! Ҳар кимгаям насиб қилавермайди!

Солиҳнинг ичида нимадир узилиб кетгандай бўлди. “Азамас, тўй? Тўй... денг?”

Тўғри, ҳар кимгаям насиб қилавермайди бу ёш, аммо... қанақасига тўй?!”

У изтиробини яширишга тиришаркан эшикка хавотиромуз қаради. “Хайрият ҳам Баҳром эшитмади. “Тўй”ни эшитганидами...”

Юзида табассум билан Баҳром кириб келди.

– Дўстим Жўйновнинг мард ўғлони, – деди Солиҳнинг ёнига жойлашаркан. – Уйига борсам, оёғим тагида қўй сўяди.

– Хўш, кейин? – Уй эгаси синашта боқди Баҳромга. – Шишалардан энг сархили безайдими дастурхонни?

Уй эгасининг қўлида шиша кўриб, Солиҳнинг энсаси қотди. “Бу нимаси? “Поминка”ми?”

– Яшиги билан опчиқади! – деди Баҳром ғурурланиб. – Лекин бир айби бор – ичмайди.

– Шунақами? Бўлмаса энди ичадилар. Дўстим деб кептиларми, шунча йўл босиб...

Солиҳнинг аъзойи баданини совуқ тер босганди. “Узоқ йўлдан келган меҳмонни дебми шунча тараддуд? Раҳмат! Лекин манави савил... У томон таъзияхонаку?!”

Шуни хаёлидан ўтказаётганди, Баҳром қўшниси узатган пиёлани олди. Сочлари тикка бўлди Солиҳнинг. Кўзларига ишонмасди. “У нима қиляпти?”

Иккинчи қадахдан Баҳром ўзини йўқотаёзди. Хўрлиги келибми, Солиҳни бағрига босаркан: – Энди менинг онам – Руқия опамлар, – дея хўнграб йиғлади. Дўстини афтодаҳол кайфиятда кўриб, Солиҳнинг юраги увишиб кетди. “Дардингни тушунаман, ўртоқ, лекин ичмаслигинг керак эди! Биров кўрса нима дейди?”

Мавхум бир қайғу Солиҳнинг вужудини тирнар, юраги эзиларди. “Дўстим, сенга нима бўлди? Нега ичдинг? Онажонимнинг жойи жаннатда бўлсин, деб қилган шунча илтижоларинг нима бўлади? Шунча фотиҳахоннинг дуо-ю муножотлари-чи?”

– Баҳром кўтарди-ку, сиз олмайсизми, меҳмон? – унинг хаёлини бўлди уй эгаси.

– Мажбур қилма, – деди Баҳром унга. – Айтдим-ку, унинг ўрнига мен оляпман, деб.

Солиҳ ўтирган жойида бетоқат қимирлади-да,

мунгли нигоҳини Баҳромга қадаб: – Ўртоқ, менга рухсат... – деди. “Ҳа, кетиш керак. Бир-икки кун деб ўтирмай кетишинг керак, Солиҳ!”

– Ўтириб тур, Нўмонни чақирай, – деб Баҳром ўрнидан турди. У эшикдан чиқди-ю, Солиҳ:

– Нўмонни дедими? Нўмон ким? – сўради ҳамроҳидан.

– Укаси, – жавоб қилди уй эгаси.

* * *

Баҳромнинг укаси машинаси билан уни Қўйлиқ-қача элтиб қўйди.

Йўловчи машинага ўтираётди: – Хайр! – деди Солиҳ.

– Яхши етиб боринг. Салом айтиб қўйинг холамга!

Машина йўлга тушди. Бошида дўппи, эгнида тўн, соқол-мўйлови бир оз ўсган бўлса-да, қандайдир дилкаш, истараси иссиқ Нўмон анчагача Солиҳнинг кўз олдида қолди. “Яхши одам экан!”

Қўқонга етиб ҳайдовчидан: – Биздан қанча? – деб сўрагани, у: – Йўлқира тўланган, – деди.

– Нима? – деб бўшашгандай бўлди Солиҳ.

“Қизиқ иш қилиб қўйибди-ку, Баҳромнинг укаси? Хайр...”

Саҳарлаб уйларига кириб боргани: – Дарров қайтдингми? – деди Руқия опа, пешвоз чиқаркан.

– Эртага келмоқчийдим. Қололмадим.

– Онангни ўйлаб-а? Айтувдим-ку, менинг ташвишимни қилма, Худога шукр, тузукман, бир-икки кун ўртоғингнинг ёнида қол, деб. Ҳа, майли. Ўзи тузукми?

– Тузук. Сўраб қўйди сизни. Ҳа, яна...

– Нима, яна?

Солиҳ ихтиёрсиз равишда хўрсиниб деворга қарагани, онаси:

– Гапир, нега жимиб қолдинг? – тақорлаб сўради.

– Йиғлаганча мени қучоқлаб “бундан кейин менинг онам – Руқия опамлар”, деди шахарлик ўғлингиз. Руқия опанинг ранги ўзгарди, ўксик кўзлари пирпир учди.

– Наҳот... – деди бир қалқиб. – У... шундай дедими?

Солиҳ ўзини койиди. “Шартмиди шуни айтишинг?”

Деворга суянганча беҳол-бемажол туриб қолган Руқия опа: – Сен билан боришим керак экан, – деди йиғлаб юборгудай бўлиб. – Нега бормадим? Бир оз бўлса-да, юрагига далда бўлмадим?

* * *

Ҳаёт шу экан, кўп ўтмай Руқия опа ҳам дунёни тарк этди. Баҳромнинг куни Солиҳгаям тушди – тасаввур этганидан-да қаттиқроқ экан бу кўргилик. Бошига тушгангина билар экан!

Онасининг “ким келди, ким келмади, албатта, ҳисоб-китоби бўлади” мазмунидаги гапи Солиҳнинг хаёлидан ўтди. Тўғри экан!

Лекин нега Баҳром келмади? Ҳамма келди, у келмади?

“Етиб келади, дегандингиз, аяжон. У келмади. Ёнимда бўлмади!”

Шомуроднинг “У одам бўлмади” дейиши қулоғи тагида жарангларкан, дилида аллақандай ғашлик уйғонди, миясининг қаеридадир бир гумон йилт этди. “Балки... ҳақдир Шомурод? Келмасмиди,

агар одам бўлса? Уни бир боласидай биларди-ку, раҳматли онам?!”

Баҳромнинг қадаҳ кўтариши кўз олдида жонланди. “Онасига ўлганига уч кун бўлмай ичиб ўтириши эсингдами?”

Бўшашганича дарвоза олдидаги ўриндиқда ўтирган Солиҳнинг кўзлари илинди, қаршисида Баҳром пайдо бўлгандек бўлди. Кўзлари жиққа ёш: “Руқия опам...”

Солиҳ кўзларини очди, ҳаммаси туш эканлигини англади. “Унга бир гап бўлган. Келарди, бўлмаса. Кўнғироқ қилайми?”

Кўл телефонини чиқариб, боғланмоқчи бўлди. Афсус, ҳар доимгидай ўчирилган. “Балки рақами ўзгаргандир?”

Кўзлари жиққа ёш олим ўртоғи тағин қаршисида кўрингандай бўлди-ю: “Баҳром ёмон одаммас, – у ҳақида фикри ўзгарди. – Бир қадрдоним! Зиёфат уюштириш кўнглига сиғди, ичди, деб бўшашиб қайтгандим. Тўғри, ичиши яхши бўлмади, аммо... меҳмон ҳаққи-ҳурмати деб қилинганди-ку, ҳаммаси?! Ичи тўла дард бўлса-да, меҳмонни деб заҳар ичишгаям ҳозирмасмиди азиз ўртоғим?”

Бир сабаб борки, келолмаган. Жони соғ бўлса, келади! Омон бўлсин-да, ишқилиб...”

...Машинанинг гуриллаб сал нарироқда тўхташи мунгайибгина ўтирган Солиҳнинг ғамгин ва паришон хаёлларини тарқатиб, кўнглида умидворлик ҳиссини уйғотди. Юраги сиқилиб ўтирувди бир ўзи. Келишяпти, унга далда бўлгани! Бекорга айтишганми, одам тафтини одам олади, деб?

Салчиб ўрнидан турган Солиҳнинг кўллари кўк-сида эди.

Уч-тўрт нафар тушишди. Улардан бири ёшроқ ва новча киши эди. Юраги жиз этди – Баҳромга ўхшаб кетарканми? Йўқ, ўзи! Ўзи!!

Юраги гупурлаб: “Баҳром!” деб қичқиришига сал қолди.

Айтмаганмиди, ана биродари! Кечроқ бўлса-да, у келди! Келмаслиги мумкинмиди?! Тағин нималар деб юрибди Шомурод... Сен ҳам қанақа хаёлларга бординг, Солиҳ!

Солиҳнинг ўпкаси тўлиб, ўкириб юборишига сал қолди: “Она, ўғлингиз! Шаҳарлик ўғлингиз келди, аяжон! Олим ўғлингиз...”

Улар яқинлашишди-ю, тузукроқ разм солган Солиҳ тўсатдан янглишганини англади – у бошқа-ку?!

Бўшашиб кетди. Алам-изтироб хуружини босишга тиришаркан, шоша-пиша кўз ёшларини артди.

Дарвоза ёнидаги ўриндиққа ўтирдилар. Кексароқ меҳмон оят тиловат қилар, ҳамроҳлари бош эгиб ўтирар, Солиҳ зимдан новча фотиҳахонни кузатарди. “Ўхшар экан-да, одам ҳам!”

Ҳамроҳлари таъзия билдириб узоқлашишди, новча киши яқинлашиб Солиҳни бағрига босди.

– Бандалик экан, акажон.

– Аллоҳнинг иши...

Солиҳнинг вужуди титраб кетди. “Самимий инсонлар кўп! Лекин бу ким бўлди? Иссиқ кўриняптими қандайдир? Қаерда кўрганман?”

– Танимадингиз чоғи, Солиҳ ака?

– Сиз...

– Мен Нўъмонман – Баҳром ўртоғингизнинг укаси.

– А, Нўъмон... жон? – Солиҳ ҳаяжондан энтикиб, азбаройи тезда танимаганидан хижолатдан ёниб, унга бошдан-оёқ разм солди. – Вой, Баҳромнинг укаси-ман, денг? – Солиҳ меҳмонни қайта бағрига босаркан, кўзларидан ёш чиқиб кетди. – Узр, танимаганимни қаранг. Баҳром нега келмади?

– Сал... мазалари йўқ эди акамнинг, – Нўъмон нигоҳини олиб қочди.

– Қасалми?

– Йўқ, йўқ. Хавотир оладиган нарса йўқ.

– Ишлари кўпайиб кетган, денг, – Солиҳ маҳзун жилмайди. – Тушунаман.

– Лекин келадилар.

– Худо хоҳласа... Аммо ҳозир сизни кўриб кўнглим тоғдай кўтарилди, Нўъмонжон. Миннатдорман!

– Қўйсангиз-чи, ака, – деди Нўъмон Солиҳнинг кўзларига қарамасликка тиришиб. – Мен фақат...

Нўъмон пичирлаб тағин бир нима деди. Солиҳ унинг “қарз, зиммамдаги қарзим” деган сўзларини эшитгандай бўлди, холос. Қарз!

Солиҳ беихтиёр: – Кўзларим тўрт эди, Нўъмонжон! – деган эди, у:

– Акамгами? – сўради, хижолатомуз нигоҳи билан ер чизиб.

Нўъмоннинг ҳамроҳлари машина ёнида кутиб туришарди.

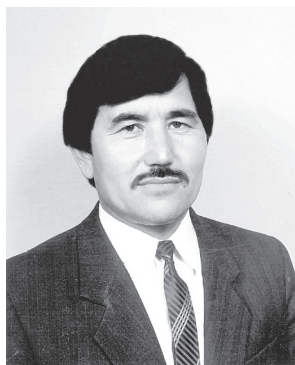
– Илтимос, уларни чақиринг. Бир пиёла чой!

– Узр, шошиб туришибди. Уларга рухсат бериб, мен қолишим мумкин.

– Ростданми? – кўзлари чақнаб, тағин Нўъмонни кучоғига тортди Солиҳ.

Ҳаяжонининг чеки йўқ эди.

БУЮК ҚУШНИНГ ПАРВОЗИ

Шоира Ҳалима Худойбердиеванинг, ўзи айтмоқчи, мухлислар “кўнглини излаб” тартиб берган навбатдаги шеърдастаси “Буюк қушлар” деб номланади. Шоира поэтик ижодининг асосий қисмини ўз ичига олган етти юз йигирма олти бетлик ушбу тўплам замонавий ўзбек шеърлятидаги энг салмоқли китобдир. Унда шоиранинг бутун умри давомидаги кўнгил кечинмалари, ички сезимлари, пўртанали тўлғамлари, ижтимоий исёнлари, дарду ҳасратлари яққол акс этган. “Буюк қушлар” шоиранинг дастлабки тўплами “Илк муҳаббат”дан тортиб, энг кейинги “Йўлдадирман” китобига кирган шеърларгача ўз бағрига олган. Булардан ташқари, кейинги йилларда ёзилган юздан ортиқ янги шеърлар, яъни қарийб эллик йиллик назм хирмони уйилган. Бир муқова ичида бунча кўп асарни тўплаб чоп этиш тажрибаси бизда йўқ эди ҳисоб. Умуман, бадий асар, айниқса, шеър ўқилмаяпти деган қараш оламни тугган бир шароитда бундай улкан шеърлий тўпланинг чоп этилиши ўқиладиган шеърга талабгор ҳамиша бўлишидан далолатдир.

Шоиранинг ҳам поэтик иқтидори, ҳам бўйу бастига яраша салмоқли китобга кирган шеърлар ўқилгани сари мисраларга эврилган фикр ва туйғуларда муаллифнинг йиллар оша камолотга етиб бораётган шахси кўрингандай бўлади. Улкан адабиётшунос И. Ғафуров китобга ёзган сўзбошисида: “Шеър бу – ҳарактер. Шоир қандай бўлса шеъри ҳам шундай”, – деган гапни айтади. Шоир бошқа, шеърнинг лирик қаҳрамони бошқа деган назарий қарашга ҳамиша қўшилиб бўлмайди. Бир қанча персонажлари бор насрий асарларнинг қаҳрамонларидан бири ёки бир нечаси муаллифнинг қарашларини ўзида ифодалаши мумкин. Лирикада эса асарнинг қаҳрамони кўпроқ шоирнинг ўзи бўлади ва у қоғозга ўз изтироблари, қувончу қайғулари, бахтию бахтсизликлари, ҳайрату надоматларини тўқади. Айнан ўзиники бўлгани учун ҳам бу туйғулар ўзгаларга таъсир қилади, уларга

юқади. Истеъдодли ижодкор битикларида ўзга шахсиятларга хос бир кўп қирралар намоён бўлади. Куюнчак ижодкорнинг оташли туйғулари ёлқинидан “қорайган” оқ қоғоз эса, бу дардларни ошкор этиб, ундан ўчини олади. Ҳар бир ўқирман бу битиклардаги ҳис-туйғу ва дарду ҳасратларни ўз эътиқоди, дунёқараш ва руҳий-маънавий даражасига кўра қабул қилади.

Истеъдод – ўзи, ўзгалар ва Яратганга муҳаббатдан иборат ҳодиса. Бу муҳаббатнинг миқёси истеъдоднинг миқёсини белгилайди. Катта муҳаббат катта истеъдодни юзага келтиради ёки аксинча. Чин шоирга бутун олам дахлдор. У оламнинг ичида бўлганидай, олам унинг кўнглида. Унинг учун бегона ғам, алоқасиз дард, таъсир қилмайдиган гўзаллик, юксалтирмайдиган эзулик йўқ. Мана шу дахлдорлик истеъдодли шахс кўзини ўткир қилади. Бу сўзбошида: “...довқур ва кўзлари узоқ-узоқларни кўради. ...уфқ нимагини биллади. Уфқларда қимирлаган ҳар жонзотни илғайди”, – тарзида тўғри кўрсатилади. Ҳ. Худойбердиева зийрак назари билан кўрганлари, нозик қалби билан туйганларини пардозлаб, сохта одоб либосларига буркамайди. Барча истеъдодли шахслар сингари Ҳалимахоним ҳам максималист: севса, қон ютиб суяди, нафратланса, қон қақшатиб ёмон кўради. Изтиробини изтиробдай, афсусини афсусдай, бахтни чарақлаб, бахтсизликни ўксиниб-ўксиниб, надоматларни йиғлаб-йиғлаб тўқади:

*...Таъсир қилмас эди: “Ҳушёр бўл, фарқ қил
Одамларни”, – деб сен қилган ўғитлар.*

*Шовқин, базмларга ошиқарди дил,
Тушимга кирарди шўхчан йигитлар.
Йиллар ўтди, кимдир қаддимни букиб,
Ҳасса таянтириб белим толдирди...
Қундуз қошларимни рашк билан тўкиб,
Ўрнида санокли туклар қолдирди.
Энди,*

Қозоқбой ЙЎЛДОШ

1949 йилда Сирдарё вилоятида туғилган. Сирдарё Давлат педагогика институтини татомлаган. Педагогика фанлари доктори, профессор. Олимнинг “Ёниқ сўз”, “Алпомиш талқинлари”, “Йўл одами” номли асарлари нашрдан чиққан.

Адабиёт бўйича бир қатор дарсликлар (ҳаммуаллифликда) муаллифи. Матбуотда адабий жараён билан боғлиқ чиқишлари мунтазам равишда эълон қилинади.

*Энди сени ўйлайман беун,
Қўмсаб ҳузурингга чопаётирман.
Онам, сен кирибсан тушимга бу кун,
Тушимда оёғинг ўпаётирман.*

Китобдаги баъзи битикларда аччиқ қисматнинг одамни синовларга дуч этиши, иложсиз ва ҳимоясиз кўнгили эгасини ўз ихтиёрига зид ишлар қилдириши, неча кўнгиллари вайрон, қанча умрларни кемтик, не бир тақдирларни заволли айлаши дард билан акс эттирилган: “Тақдир улаганда умрлар занжирин Ногоҳда рўпара бўлдиқ иккимиз. Тушунмай яширин қалбларнинг сирин, Ҳисси ўл бошидан бирга тушдик биз. Буни тилим билан олмасам ҳам тан – Биласан, юрагим бегона эди. ...Биласан, йўқ эди дилимга ҳоким, Уни ўзга биров этмагани жалб. Мағрур, қушдай эркин эдим ва лекин, Шунингдек сенга ҳам беролмадим қалб”. Бу ўйчил сатрлар киши руҳиятини жунжиктиради. Негаки, уларда ўзини олам сарвариман деб юрган одамнинг қанчалар ожизлиги, ўзга у ёқда турсин, ҳатто, ўз юрагига-да хўжалиқ қилолмаслиги акс этади. Одатий тасаввурга кўра, кўшоғига кўнгилисизлик бировга кўнгили берганлик туфайли деб тушунилади. Шеър қаҳрамонининг ҳолати бу стандарт тасаввурга сўғмайди: юрагида биров бўлгани учун ёнидагига кўнгилисиз эмас, балки қалбини ҳеч ким эгалламаган бўлса-да, унга унда жой йўқ. Ҳаётнинг мураккаблиги, кўнгили деб аталмиш қоинотдаги йўлларнинг чигаллиги шу жўнгина, аммо бетакрор тасвирларда аниқ акс этади. Бу сатрларда ҳолатнинг қонсиз фожиаси, кўнгилига эмас, қисматга қарши боришга журъат қилиб, журъатидан ўзи кўриб турган ўзбек қизининг мураккаб ҳолати тасвирланади: “Дил қушимни эркин учирдим – Шундай истак бор эди менда... Уфқ қизариб ёнаётган дам – Мен тарк этдим иссиқ кучоғинг, Ортиқ энди айблама сен ҳам! Тузинг ҳаққи. Мени кечиргил”.

“Мен сен билан хайрлашган тун” шеърида айрилиқнинг бўёғи нафақат севишгану ажралишаётганлар, балки табиатга ҳам кўчган: “Мен сен билан хайрлашган тун қаро эди, қаро эди, Тун бағри бут. Менинг бағрим яро эди, яро эди”. Гўёки, тун айрилиқнинг даҳшатидан қорайган. Аммо барибир, тунга анча енгил. Чунки унинг бағри бут – ҳеч нарса йўқотмаган. Суюқлисидан айрилаётган шоиранинг бағри эса ярали. Табиат билан дардди кўнгили ҳолатини бу қадар мувозий кўрсата билиш ўқирманни муаллифга яқинлаштириб, туйғудош қилади.

Очун қаршисида бир чанг каби ушоқ одамнинг кўнгили олами шу қадар бепоёнки, уни кезиб охирига етиб бўлмайди. Ана шу поёнсиз очуннинг қай бурчида севинч гулласа, қаеридадир қайғу булоғи қайнайди. Шоира ҳаммани ёппасига суймайди. Зеро, ҳаммани севиш ҳеч кимни севмасликнинг ўзгинасидир. Асл муҳаббат алоҳидалики тақозо қилади. Шу боис шоира ҳар бир одамни алоҳида туймоқ ва тушунмоқ истади. Шу боис ўзини ҳар бир одам олдида бурчли сезади, нелардандир тазарру қилади. Ана шу тазарру, афсус-надомат ижодкор кўнглини тозартиради. Бу туйғу шеърхонга-да юқиб, уни катарсис – покланишга етаклайди. Зотан, қувонч кўнглини худбинлаштиради, қайғу эса тозартиради. Шу боис чин ижодкорларда ҳаммиша тазарру босим келади.

Шоиранинг айбдорлик ҳисси: “Кўз ёшларинг хуни бўйнимда, Отма, тегар қарғишинг тоши. ...Турмуш боғи бўлмасдан гуллаб, Ёғди унга қайта-қайта қор. Бар-

часига кибор қалб сабаб, Барчасига ўзим гуноҳкор. Умр балки шодумон ўтар, Балки... кўргум бошда борини. Бироқ, Сен қарғама, қарғишинг тутар, Кўз ёшларинг сабабкорини” сатрларида бутун самимияти, бор чинлиги билан намоён бўлади. Шеър муаллифи – ўз қалби ва тутумларининг тафтишчиси. Бировни эмас, ўзини текширади, ўзгага эмас, ўзига айб қўяди.

Оламни ё куч ёхуд илм забт этар, лекин кўнгилини фақат самимий иқрор мусаххар қила билади. Чин ҳақида чин ёзгани учун ҳам шоиранинг сезимлари ўқирман кечинмаларига айланади. Айни шу жиҳат шеърхонни унга туйғудош қилади. Шоира туйғуларини юқтиргани боис ўқирман шеърни жўн тушуниб ечим изламайди, балки ўзга кўнгили товланишларини туйгиси келадики, шеърни ёзишдан мақсад ҳам, уни ўқишдан мурод ҳам аслида – шу: “Ўтди, аммо дилда қолди чамаси Азоби, ўзим рад этганим учун. Бу чигал хатони тузатолмайман, Тундай юрагимни очаман тунга”. Одатда юрак ёниқ, алангали тасаввур қилинади. Лекин одамзод программалашган машина эмас, унинг юраги ҳам доим бирдай бўлавермайди. Айниқса, қаршиси ёки ёнидаги зот унга чўғ ташлай олмас.

Маълумки, юракка йўл фақат юрак орқали ўтади. Шоира самимий бўлгани, туйғуларини пардозламагани, бежаб сохталаштирмагани учун ўқирман кўнгилига кириб боради. У донолик қилиб бировга йўл кўрсатмайди, аксинча, ўзи йўл тополмай, қийналаётганини очиқ айтади. Балки, шеърнинг таъсирчанлигини таъминлаган омил мана шу очикликдир. Кўнгили кўнгилини алдамагани боис кўнгилидан чиққан чин туйғулар иккинчи бир кўнгилидан осон жой топади.

Шоира қисмда бутунни, бутунда бўлақлар шодасини кўра билади. Шу боис шеърларида тасвирни имкон қадар ўзига яқинлаштиради. Чегара билмас шоирона хаёл унга, ҳатто, ўз мучаларидан ҳам бадиий тимсол сифатида фойдаланишда қўл келади. Шунинг учун бодомқовоқлиги дарди кўплигидан тунлари йиғлаб чиқишини сабаб қилиб кўрсатади. Бундай кутилмаган поэтик изоҳ шеърни очиб юборади ва уни ўқирманга, ўқирманни шоирага ёвуқлаштиради: “Ногоҳ бахт уйини осон топганим – Унда мени чорлар дарча бўлгани – Мен эса беларво – Дарчани ўз қўлим билан ёпганим – Сўнг дардда қалб парча-парча бўлгани – Сезилмасмиш. Танҳо дамларимда ўзим билан банд – минг бир тирилганим – минг бор ўлганим. Йиғлаб чиққанларим узун тун билан, Ва йиғидан бодомқовоқ бўлганим – Сезилмасмиш...”.

Ҳ.Худойбердиеванинг самимий изтироб ҳисси билан суғорилган “Бир дақиқа”, “Сени сўрашар”, “Хайр дейман...”, “Хотирам тумани тарқалаётир”, “Мен сени топганим”, “Кечаги кун” сингари шеърлари ҳам ўзга дилларни ром этишга қодир битиклар.

Кўнгили кенг одамгина ёқтирмагани, юз ўйргани кимсадан хижолат бўлади, ўзини унинг олдида айбдор сезади. Чунки севилмаган одам ҳам одамлигини, унингга кўнгили борлигини унутолмайди. Ўзига маъқул бўлмаган одамки бор, душман деб тушунилган замонларда ҳам ўшандай кўнгили мағфиратини самимий тасвирлай олган шоиранинг кенгбағирлиги тан беради киши.

Шоиранинг туйғулари йўлаб топилмагани, чинлиги боис қадри ва таъсирли. Унинг баъзи шеърларида тақдирга кўникмай, унга қарши исён қилганидан, бундан ҳам ёмони, ўзга бир одамнинг ҳаётини синдирганидан айбдорлик ҳисси акс этади, айни вақтда бошқа

йўл йўқлиги, чора тўғрилиги ишонч туйғулари ҳам жаранглайди:

*Аминманки, авжим билан шу биринчи даврадаёқ,
Ўзимга тонг яратарман, тонгим менинг отар оппоқ.*

Шу каби иқдорлар тасвири ўқирманда ёруғ туйғулар ҳосил қилиб, қувончу бахтидан хижолат тортаётган шоирани тушунишга ундайди. Ҳ. Худойбердиевнинг шеърлари одамнинг тақдири ғоят чигал экани, борлиқ олам оқ ё қора эмас, саноксиз ранглардан иборатлигини, эзгулик ортида ёвузлик, қабоҳат ёнида олижаноблик бўлиши мумкинлигини рангин туйғулар тасвири асносида кишига юқтиради.

Шоира шеърларида астойдил излаганга топилгани, чин дилдан сўраганга берилгани, тинмай интилган эришгани каби кимгадир сояси тушиб, заха етказиб қўйишдан чўчиб яшаган шахс руҳиятида ҳам шодмон туйғулар бот-бот уйғонгани ифода этилади. Асл туйғу ўзи келади, уни ясаб бўлмайди, бутун келади, бўлаклардан қураб бўлмайди. Бу ҳолат тасвири “Ўсма қўйган қора қошларим, Ним қизил, шўх лабларим билан Жовдирашим, гоҳ довдирашим, Кўзда қалққан ёшларим билан Севилдим бирдан. ...Билмай қолдим... қай бахтли кун Ғавво солдим унинг ўйига...” мисраларида ифодасини топган. “Беҳадик қувонсам қанийди” сатрларида эса қимматга тушган бахтини йўқотиб қўйишдан хавотирдаги киши ҳолати акс этади. Тўқислик, мукамаллик Яратганга хослигини англаб, ўзининг яратилган эканини унутмаган ҳамма одам каби шеърнинг қаҳрамони ҳам бахти бутунлигидан кўрқиб яшайди.

Ҳар қандай одамнинг ҳаёти нур ва соялардан иборат бўлганидек, бир инсон ўлароқ, шоира ҳам оқ ва қора кунлар қуршовида яшайди. Унинг кейинги йилларда ёзилган шеърларида дунёнинг аччиқ-чучугини хўп тотган кайвонига хос кузатиш, иқрору изтироблар: “Қачонлардир менга зор бўлган бахтга Бугун ўзим зор-мен, қўлларим чўзиқ...” тарзида акс этади. Бу тасвирилар озурдажон кимсанинг ёзғириги ифодаси эмас, улар очуннинг моҳиятини англаган ўй кишисининг ҳасратли қарашлари. Бу иқдорлар шуниси билан қимматли, айна шу хислати туйғули шахсий қобикларни ёриб чиқиб, ўзга кўнгилларга уруғ бўлиб экилишга муносиб.

Ўқирман, умуман, бадиий асарлардан, айниқса, лирик битиклардан кўпроқ муаллиф шахсини, “мен”ини қидиради. Бу шахсиятнинг ибрат бўлгулик жиҳатларини ўзига юқтиришга уринади. Ушбу “мен” қанчалик ўзига хос, бетакрор бўлса, унинг бадииятга эврилган аксида ҳам жозибаси шунчалик кучли бўлади. Шоиранинг “Машъала” шеъридаги: “Бу машъала куйиб кетган, Кафтларимда илдиз отган, Ўт кўтариб кетаётган, Бўйсунмас қўлларим куйди” мисраларида ёнаётган ўт кафтида илдиз отган аёл шахсиятининг фавқуллоддиги шеърхонни ром этади. Ўқирман туйғулар йириклиги, ифода қабариклигидан ҳайратга тушади.

Ҳалима Худойбердиевнинг “Аёл ўтиб борар” шеъридаги:

*Сен сўрама, мен ҳам айтмайман,
Курагимнинг синганини қарс.
Шовқин солма, мен уйғотмайин,
Юрагимда ётар бир йўлбарс*

сатрлари тасвирланаётган туйғуларнинг йириклиги билан ўқирманни ҳам сескантиради, ҳам ўй-

лантиради, сескантириб ўйлантириши орқали юксалтиради.

Ўз ижодий миссияси ва рутбасини яхши билган шоира дунё ишларига дунёларча йириклик билан қарайди. Дунёда яшаб, унинг етагида юргандай кўрингани билан ўз салоҳиятини билгани боис ижоди ёлғончи дунё ёлғонларидан баланд туришини ҳис этади. Бу туйғу “Мен бир куни” шеъридаги: “Гарчанд тишга босиб тишимни, Ўз елкамдан ўзим босиб тек, Гунгдай кетдим Сўнг бекатгача. Лекин ортимда қолган шеърларим Бу дунёнинг ёлғонларидан Қаҳ-қаҳ урар қиёматгача” мисраларида ёлқинланади. Бу сатрларда дунё майдаликларида баланд турган йирик шахс қаноатлари ўта жайдари сўзлар орқали эсдан чиқмас йўсинда ифода этилади. Шоиранинг жимгина яшаш тутуми ожизлигидан эмас, балки чексиз ички қудрати боис экани таъсирли ифода этилган.

Адабиёттанувчиларнинг “лирик қаҳрамон” ҳақидаги фикрларини қўллагимиз келмаса-да, шоир билан шеърда туйғулар тасвирланган кимсани битта нарса деб қараш доим ҳам тўғри эмаслигини поэтик далилларнинг ўзи кўрсатиб турибди. Чунончи, “Ўт билан...” шеърида шоира юқоридаги қаноатларини тамомила рад этгандай бўлади: “Яшаяпман, билмай қай рангда сукут – Бетоқат тоқатга тўлдир жомимни, Ўлсам ҳам... қачондир ўлдиради ўт – Ҳаяжон олади жонимни...” Бу сатрларда шоира табиатидаги ёвқурлик, руҳий тўфон бор бўйи билан кўринган. Гўё, бир одамда бир-бирига тамомила терс икки руҳият бордай...

Шоира битикларида ўйчил ва дардчил одам учун яшаш азоблигини, унинг шуларга чидашга маҳкумлигини сезган, яшаш деганда ўзгаларга халал бермай кун кечирини тушунган зот чин одам мақомига лойиқлиги тегаран акс этади. “Ўзимни ўргатдим” шеъридаги:

*Топталсам-да тўфон туюқларида,
Синиб, сўлмасликка ўзни ўргатдим,
...Кўкдан тушолмаслар менинг дўстиммас,
Мен пастлик, хасликка ўзни ўргатдим,
...Бахтсизнинг олдида ярқиратиб тож,
Бахтли бўлмасликка
Ўзни ўргатдим*

поэтик қаторларида бошқа одамлар билан бирга одам бўлиб яшай олиш санъатини эгаллаган одам туйғулари ифодасини топади. Ўзни кўпдан айри кўрмаслик, ўзгани ўздай туя билиш чин ижодкор ва чин инсон моҳиятининг белгисидир.

“Илтижом шу...”, “Ошиқлик” каби шеърларида шоира ва одам Ҳалиманинг “Мен”и яққолроқ кўринади. Табиатан ҳаммаша эҳтиёжлар ичида яшовчи инсон доимо нималаргадир муҳтожлик сезади ва унга етишиш учун Аллоҳга илтижолар қилади. Қизиғи шундаки, ҳар кимнинг сўрагани ўзига яраша бўлади. Ҳар ким ўз савияси ва даражасидан келиб чиқиб эҳтиёжманд бўлади: кимдир давлат, кимдир фарзанд, кимдир соғлиқ, кимдир яна нималар...

Шоиранинг сўраганлари ҳам ўз даражасида. У аввало, эл қизи, миллат онаси сифатида: “Иймонимга ўраб юрган бойлигим, Турк элимни шафқатинга зор қилма, ...Туркистонни хор қилма”, – деб сўраган бўлса, мўмина аёл сифатида: “Бир қўл суйди қизилини юзимни, Кўзга суртди ҳорғин-ҳорғин изимни. Кетар чоғим шу қўл ёпсин кўзимни, Бошқа бахтдан энди бахтиёр қилма”, – тарзида тавалло қилади. Бир она сифати-

да эса: “Ишқни гулдай осиб юрсин болалар, Изимизни босиб юрсин болалар, Бизларга муносиб юрсин болалар, Алар ўтар йўлақларни қор қилма...”, – дея ўтинади. У тақдирдан нолимайди, берилган неъматларнинг шукрини қилади. Лекин бир банда сифатида унинг Яратгандан бўлакча тилови бор. Олдинроқ фарзанд сифатида юрт камолини, аёл сифатида оташин ишқ, она сифатида болалар камолини ўтинган шоира сўнроқ: “Парвонадай ўлганини билмай қол” иш учун “чироққа ошиқлик”, маҳшар кунни чалинадиган “кўнғироққа ошиқлик”, сўнги дамга – “кетар чоққа ошиқлик”, “битта гилга, Бир тупроққа ошиқлик”, “чин дунёга, Ушал ёққа ошиқлик” рутбаларини тилайди. Шунча сўралаётганлар замирида аслида биргина нарса – Аллоҳга қуллик ва ошиқлик бор. Унда эса, ўзликни англаган баланд шахсият намоён. Шу йирик шахсият шеърятга кўчгани учун ўқирманга суйимли. Маълумки, суйган кўнгил суюқлисиға ўхшашга интилади. Демакки, комиллашади.

Бежизга буюк инсонларга бағишланган “Буюк қушлар” шеърининг номи китобга чиқарилмаган. Буюклар ҳақида шоира: “Буюк қушлар – буюк инсонлар ҳамиша, ҳамма замонларда ўзларининг сир-синоатли умргузаронликлари, ғам-андуҳли ва шодумон кунлари, катта бахт ва бахтсизликлари билан бутун инсоният диққатини ўзига қаратиб келган. Қанчалик буюк истеъдод эгалари бўлишмасин, улар ҳам инсон боласи. Шу боис инсонлар ҳаётига неки дахлдор бўлса, уларнинг ҳам ҳаётларига дахлдор бўлиши табиий”, – деб ёзади. Бу шеърда буюкларни аямасликдай инсониятга хос улуғ бир нуқсон ҳақидаги аччиқ ҳақиқат ифода этилган. Чиндан-да, вақтида аялмагани боис вайрон бўлган тақдирларга доир “ҳақиқатнинг эгилса-да, синмаслиги”, “олтин зангламаслиги”, “асл айнимаслиги”, “кўлёмалар ёнмаслиги”, “ойнинг ўн беши қоронғу бўлса, ўн беши ёруғлиги” каби ҳақиқатлар аллаловчи таскинлар, холос. Бундай дейиш, эзгу амалнинг вақтида қилинмаганини хаспўшлаб, ўзини алдашдан бошқа нарса эмас. Аслида кўлёмалар “ловуллаб қул”га айлангани ва уларни битган олтин бошли зотларнинг “хор бўлиб” ўлганига тарих кўп бор таниғ бўлган. Шоира одамизодни “ермас, кўкка оид буюк гуманоид” зотлар – буюкларга лойиқ бўлиш, уларни ҳимоясиз ташлаб қўймасликка чақиради.

Буюклар ҳамиша ҳам камчиликни ташкил этиб, оммадан ажралиб турадилар. Омма эса, табиийки, ўзидан ажралиб турганларни кўпда ёқтиравермайди. Шу боис буюклар: “Кўзга тушган чоғларидан, ...Бу дунёнинг соғларидан, Бемор бўлиб ўтганлар”. “Соғлар” – ҳисоб-китоб билан яшайдиган кимсалар, ҳаётини ўзига фойда бермайдиган қандайдир ғояларга бағишлаган кишилар эса, уларнинг назарида, беморлар. Бундайлар ўз юкини бировга ортмайди, қадамидан фойда чиқаришга уринмайди, айна шу жиҳатлари билан бошқаларга бегона бўлиб кўринади. Улар, айниқса, меҳрга, ишққа “зор-зор бўлиб ўлгайлар”. Кўпчилик эса, “кўлёмалар ёнмайди”, – деб ўз қилмишлари учун ўзларига таскин берадиган томошачилар, холос.

Шеърда шоира “буюк қуш”ларнинг “Ўзлари ювошдан ювош” ва “Хотинлари чимирақ қош” эканини таъкидлаш орқали кўкка лойиқ улуғларни ердаги майда ташвишлар хароб этиши мумкинлигини кўрсатади. Аёл зоти – табиатан шон-шуҳрат, бойлик ва мартабага

ўч. Табиатининг шу жиҳати уни буюклар эътиборини қозонишга ундайди. Буюкнинг меҳрига эришгач, моддий тўқислик талаби пайдо бўлади. Буюк зот унинг мана шу майда талабларини ҳам қондириши керак. Аммо чинакам буюк шахс, ким бўлмасин, бир кишиники бўлолмаслиги билан буюк. Демак, у аёл талабларининг ижрочиси бўлолмайди. “Турмуш бошда шаҳду шакар, Бора-бора у талху тар” лиги сабаби шунда. Улкан орзуларининг йўлига энг яқин кишилари тўсиқ экани боис: “Ёр қўллари тутса заҳар, Беёр бўлиб ўлгайлар” тарзида қаноти қайрилади “буюк қушлар”нинг. Хиёнат ётдану ёвдан эмас, қўйнидаги суйгулидан келгани буюк қушларнинг қанотини қирқиб, уни кўнда неча-неча бор ўлдиради. Зеро, улар майда маиший талабларга мослашолмай, тезгина завола топади. Зотан, қанотли қушга қафас эмас, бепоён осмон керак. Уни қафасга тиқиш: “Ёлғиз жони сиғмас кўшкка, Шони баланд, қўли қисқа. Буюк қушлар чимдим ишққа, Зор-зор бўлиб ўлгайлар” тарзидаги якунга олиб келади.

Озод қуш учидан завқлангани, унинг учун ҳаёт маъноси парвоздан иборат бўлгани каби “буюк қушлар” ижоддан, ишдан паноҳ топадилар. Бундайлар ишдан завқ оладилар, ишлаётганларида яшайдилар, яратаётганларидан бахтли бўладилар. Улар ўзларини аяш ҳақида ўйламайдилар. Шу боис ҳам: “Улар рангпар, улар озгин, Бошдан оёқ сирлардай”. Қарашлари сокин, эзгин Пайғамбардай, пирлардай”.

Кўнгилларида эзгуликдан бўлак туйғу йўқлиги боис шоира буюкларни Худонинг элчилари деб билади, пайғамбарларга менгзади. Шу сабаб буюкларни одамлар орасига эмас, кўкка, Яратганнинг маконига муносиб кўради. Буюкларни туйиб, уларнинг завола кўришини истамаган шоира Яратгандан: “Маҳшар куннигача токи, Элчиларим соғ кетсин”, – деб ўтинади.

Шеър ниҳоясида миллатнинг юксалиши ўз буюкларини туйиши, суйиши ва асрашида экани ғоят таъсирли йўсинда ифода этилади:

*Катта ватан, суй, қуй десанг,
Тишга босиб тишларни.
Тагин олдга силжий десанг,
Асра, буюк қушларни!*

Асрашга арзигулик одамни асрашга чақириқ шоиранинг ижодий кредоси дейиш мумкин. У ҳаммани суйса-да, ҳамма учун куйса-да, лекин миллатни “олдга силжит” гувчи буюк қушлар унинг учун фарзандлардай ардоқлидир.

Инсон ҳамиша ҳаётини сарҳисоб қилиб яшайди. Топилгану йўқотилганлар, эришилгану бой берилганлар, орзулару армонлар, чақмоқдай лаҳзалик бахтли кунлару йиллардек узун бахтсиз лаҳзалар тафтиш қилинади, хулоса чиқарилади, мўлжал олинади. Умрининг айна етуклик палласида илҳом пайкалларида етилган сара поэтик ҳосилдан улкан хирмонлар уяётган Ҳалимаҳоним шеър ошиқлари кўнглига тобора чуқурроқ кириб, кўпроқ ҳузур бағишлайверишига умид қиламиз.

Поэтик назарининг ўткирлиги, ҳаёлот парвозининг юксаклиги, бадий мантиғининг салмоғи, инсоний дардларининг самимийлиги, ўтлиғ туйғуларининг чинлиги билан шеърятнинг буюк қушига айланган шоирага юксак парвозлар ёр бўлсин!

Константин ПАУСТОВСКИЙ

ИККИ ҲИКОЯ

ЁЗ БИЛАН ХАЙРЛАШУВ

Неча кундирки, тинмасдан совуқ ёмғир қуяди. Боғда намхуш шамол шовуллайди. Кундуз соат тўртларданоқ керосинли чироқларни ёқдик. Шунда беихтиёр ёз бутунлай тугаганлиги, ер тобора туманларга қоришиб бораётгани, атрофни изғирин, айни пайтда, ғалати қоронғулик босиб келаётганини илғаб қолдик.

Ноябр охири – қишлоқдаги энг ҳазин палла. Эски оромкурсига жойлашиб олган мушук кун бўйи ухлади, ёмғирнинг қоп-қора томчилари дераза ойналарига шитоб билан урилганда, босинқирагандай учиб-учиб тусарди.

Йўллар ҳўлланди. Дарё бўйлаб сарғиш тўнкалар қалқиб ўтар, сув текис оқарди. Қушлар бўғотлар остига яширинишди. Мана, ҳафта ўтди ҳамки, мени ҳеч ким йўқлаб келмади: на Митрий бобо, на Ваня Малявин, на ўрмончи. Ҳаммасидан ҳам кечки пайт хуш кечарди. Биз печка ўт ёқардик. Олов гуриллаб, қизғиш нурлари ёғоч деворлар, Брлюловнинг эски сувратида мавжланарди. Оромкурсига ўрнашиб олган мусаввир бизга тикилиб турарди: қўлида очик китоб, кўзлари ўйчан, шариллаб оқаётган ёмғир куйига қулоқ тутгандай.

Чироқлар ёрқинлашиб, самовар қўшиғини бошлади. У билан хонамиз тўлиб қолди. Ойналар намланди, қайин барглари ойнакларга тинимсиз урилади. Чой ичиб бўлгач, печка ёнига ўрнашиб, китоб ўқий бошладик. Бундай пайтларда Диккенсинг узундан-узук, қалбни титратувчи романлари, «Нива» ва «Ранг-тасвир» журналларини ўқиш мароқли эди. Фунтик – малларанг, митти, қийшиқ оёқли мушугимиз уйқусида тез-тез йиғларди. Ўрнимиздан туриб, уни иссиқ қалин мато билан ўраб қўярдик, у эса миннатдорчилик билдиргандай қўлларимизни ялаб, хўрсиниб, яна пинакка кетарди. Девор ортида қоронғулик ҳайқирар, ёмғир шовқин солар, шамол кучаярди. Шундай ҳавода кўз илғамас кенг ўрмонларда қолиб кетганлар ҳақида

ўйлаш қўрқинчли эди.

Бир кун тунда ғалати сезги билан уйғониб кетдим. Тушимда кар бўлиб қолган эмишман. Кўзларимни юмганча узоқ тингладим. Билдимки, эшитаяпман. Ташқарини ўхшаши йўқ сукунат қоплаб олган экан, холос. Ўрнимдан туриб, дераза ёнига бордим – ойналар қорли ва жим-жит. Туманли осмонга қарасанг, бошинг айлангудек юксакликда – ёлғиз ой, уни сарғиш-тилла гардиш ўраб турарди. Биринчи қор қачон ерга тушдийкин? Девордаги соатга яқинлашдим. Шу қадар ёруғ эдики, ҳатто соат миллари тим қора бўлиб кўриниб турарди. Вақт тунги – икки.

Кўзим илинибди. Икки соат ичида ер юзи шу қадар ўзгарибдики, далалар, ўрмонлар ва боғлар қуюн ичида. Ойна ортидан боғдаги заранг дарахти бутоғида ўтирган катта кулранг қушни кўрдим. Шох чайқалди, шовуллаб қор тўкилди. Қуш аста кўзгалди-да, учиб кетди. Ойнакка урилган қор сочилиб-сочилиб кетарди. Атроф бирдан жимиб қолди.

Рувим уйғонди. У ойнадан ташқарига тикилиб турди-да, чуқур нафас олиб:

– Биринчи қор ерга жуда ярашди, – деди.

Ер иболи келиндай оқ либосига ўранган эди.

Тонгда ҳаммаёқ биллурдек ярқирарди: музлаб қолган дарахтлар, тўкилган япроқлар, қор остида тарвақайлаб ётган дарахт томирлари. Чой ичаётганимизда Митрий бобо келди, бизни илк қор билан табриклади.

– Ер қор суви – кумуш сув билан тозариб олди, – деди.

– Митрий, бундай сўзларни қаердан оласан-а? – сўради Рувим.

– Тўғримасми? – кулимсиради бобо. – Онам айтардики, бурунги замонларда қизлар кумуш кўзалардаги биринчи қор сувига юзларини чайишаркан. Шунинг учун ҳам уларни гўзаллик тарк этмас экан.

Константин ПАУСТОВСКИЙ

Улкан адиб, рус адабиётининг йирик намоёниси. У 1892 йил Москвада дунёга келган. Киев гимназиясида таҳсил олган. У кўп жойларни кезиб чиқди, ажойиб саёҳатчи ва катта адибга айланди. Ёзувчининг ҳар бир асарида табиатга, ҳаётга бўлган беқиёс муҳаббатни туямиз. Адиб 1968 йилда Москвада вафот этди.

Қишнинг биринчи куни. Уйга сиғмай кетдик – ўрмон қўллари томон йўл солдик. Бобо бизни ўрмон этагига-ча кузатиб борди. У ҳам қўлга боргиси келди-ю, лекин совуқдан «суякларининг зирқираши» бунга йўл қўймади. Сув тиниқ, тим қора. Юзада нимаики қалқиб турган бўлса, қиш пайти сув тагига чўкиб кетарди. Қирғоқларда музликлар ойнадай товланиб, қад керишди. Музлик шу қадар шаффоф эдики, яқиндан қарасанг, кўзинг тиниб, уни бирдан илғаб олиш қийин. Қирғоқбўйи сув юзасида чавақ балиқлар галасини кўрдим. Улар томонга майда-майда тошлар отдим. Тошлар музликларга бориб тегиб, жаранглаб кетди. Ёғочли тўғонларда балиқ тангалари ялтираб-ялтираб кетар, соллар ичкарилаб борарди. Музликда уларнинг ортидан оқ излар қоларди. Шундагина музлик қатламлари пайдо бўлганини пайқадик. Қўлларимизни узатиб, музчалардан олишга уриндик.

Улар қарсиллаб, бармоқларимизда қор ва бута мевасининг қоришиқ бўйи анқиди.

Яқин-йироқ ялангликларда қушлар кўтарилди, қанотларини ғамғинлик билан силкиб қўйишди. Кўк жуда ёруғ ва оппоқ. Қуюқлашиб бораётган уфқ ранги кўрғошинга ўхшарди. Қорли булутлар аста-аста силкиниб келарди. Ўрмон қоронғулашиб борарди, атрофда – жим-житлик. Қалин қор ёғди. У кўлнинг қоп-қора сувларида эриб, юзларни чимчилар, ўрмонни кулранг тутун билан қопларди.

Қиш бошланди. Аммо ғовак-ғовак қорни ёйиб, то-залаб ташланса, янги гуркираб турган ўрмон гуллари-га кўзингиз тушарди. Билардикки, читтаклар қишлаб қолишса, печимизда олов чирсиллаб турса, бундай қишнинг завқига ҳеч не етмайди! Шунда қиш кўзимизга ёз каби янада мафтункор кўриниб кетди.

САРҒИШ НУР

Кулранг тонг билан уйғондим. Хона бир текис сарғиш нурда товланди, у чироқдан таралаётгандай. Нур деразадан пастлаб оқар, ёғоч шифтларни ёрқинроқ ёритарди. Фаройиб нур – олис ва қўзғалмас қуёш нури каби. Бу ярқироқ нурлар – кузги барглар эди. Шамолли ва узоқ тунда боғ қуриб қолган япроқларини тўқди. Улар ерда шовуллаб ётар, билинар-билинемас нурланарди. Бу шуълалардан одамларнинг юзлари қизариниб кўринар, стол устидаги китоб варақлари мум қатламлари билан қоплангандай эди.

Куз шундай бошланди. Наздимда, у шу тонгда кириб келди. Унганча мен ҳеч нарсани англамагандим: ўрмонда ҳали чириган япроқларнинг ҳиди сезилмас, кўлдаги сув мовий тус олмаган, қировлар тахта деворлар, томларга сочилиб кетмаган эди. Куз кутилмаганда келди. Бу кириб келаётган бахтнинг сезилар-сезилмас лаҳзалари, сезилари – Ока пароходларининг олис товушлари ёхуд бехосдан туғилган табассумдай.

Куз тўсатдан ташриф буюрди – ҳаммаёқни эгаллаб олди. Боғлар, дарёлар, ўрмонлар, ҳаво, далалар, қушлар кузникига айланди. Боғда читтаклар югуриб юрарди. Уларнинг қичқирғи – синган ойнанинг жаран-гидай. Ҳуштак, шовқин-сурон, қағ-қағлар аралашиб-қураллашиб, кўкка кўтарилди. Боғ кундузлари осойишта: қушлар жанубга учиб кетишмоқда.

Хазонрезги. Барглар куну тун тўкилади. Улар шамолда ёнбошлаб, эниб, энгашиб уча-уча намхуш майсаларни қоплайди. Ўрмон ёмғир аралаш учиб-қўнаётган хазонларга тўлиб кетди. Сентябрьнинг охирига борибгина ўрмон этаклари очилди. Энди дарахтлар орасидан далаларнинг очиқ бағри кўриниб турарди. Кекса балиқчи Прохор сават тўқийди. Солотчеда ҳамма қариялар сават тўқишга одатланишган. У менга куз ҳақида бир эртақ айтиб берди. Мен шу кунгача бундай эртақ эшитмаганман. Менимча, Прохор уни ўзи тўқиган.

– Сен атрофга қара, – деди у бигиз билан чипта кавушни тўқиркан. – Синчиклаб назар сол, қимматли одам! Шу қуёш, ҳар бир тирик жон нима билан нафас олади? Қара-да, тушунтириб бер. Мана, япроқ кузда учиб юрибди. Нега? Буниси одамларга ҳам тушунарли, ҳам тушуниксиз. Одам ўқни ўйлаб топди. Мен ҳам унинг ҳидини биламан. Бурунги қишлоқ темирчилари биринчи қуролни ясашибди-да, уни ўқ билан тўлдиришибди.

Бу қурол бир тентакнинг қўлига тушиб қолибди. Тентак ўрмон бўйлаб кетаверибди. Зарғалдоқларни, осмон бўйлаб учаётган қушларни кўрибди. Уларнинг қандай сайрашаётгани, бир-бирини меҳнат қилишга чорлаётганини эшитиб қолибди. Тентак уларга ўқ узибди. Шунда олтин пар ерга узилиб тушибди, ўрмонларга кўчибди – улар қувраб қолибди, улкан офат ёғилибди. Қушлар қони сачраб кетган япроқлар қизариб-қизариб ерга тўкилибди. Шундан ўрмонда сарғиш ва қизғиш барглар пайдо бўлибди. Уша кунгача барча қушлар бизнинг ўрмонлардан кетмас экан. Ўрмонлар ҳамиша яшилланиб, кўзиқоринлари гуркираб, гуллаб тураркан. Қор бўлмаган экан, қиш келмас экан, деяпман. Қиш бўлмаган!... Тентак биринчи қушни ўлдирди – ер ғамғин тортди. Хазонрезги бошланди, намхуш куз келди. Изғиринли шамоллардан кўрқиб кетган қушлар узоқларга кетиб қолишди, одамлардан хафа бўлишди. Кўрдингми, азизим, биз ўзимизга ўзимиз зарар етказдик. Шунинг учун ҳам ҳар бир нарсани асраб-авайлашимиз зарур.

– Нималарни?

– Мана – қушларни, ўрмонни, сувни, ерни.

Мен кузни ҳафсала билан узоқ кузатдим. Бирон бир нарсани чинакамига кўришни истасанг, ўзинг ҳам шуни биринчи марта кўраётганингга ишонинг керак. Куз билан шундай кечди. Мен ҳам ўзимни бу куз умримга кириб келган биринчи ва сўнгги куз эканлигига ишонтирдим. Шунда кузга синчиклаб назар ташладим, олдин кўрмаганларимни ҳам илғашга уриндим. Улар куздаги лойғарчиликлар, Москва трамвайларининг намли томлари устидаги хотиралардай эриб кетгучи туйғулар эди.

Мен нафақат тилларанг, балки қирмизи, алвон, сиёҳранг, малларанг, қора, кулранг, оқиш баргларни ҳам кўрдим. Бу ранглар куз қоронғулигида майинлашар, ҳавода қимирламай осилиб турарди. Ёмғир ёғаётганда ранглар жилваланади, булутли осмон ажиб нур таратиб туради. Бу жилваланишда ёмғирли ўрмонлар олис-олисдан тонгги шафақда ловуллаб ёнаётган гулханлардай кўзга чалинади. Қарағайзорда қайинлар совуқдан дийдирайди, сумалакларга тилла суви суртилгандай. Болталар зарбининг товуши, қушлар қанотидан кўчган шамолда титраниб кетган япроқлар шовдирайди.

Дарахтлар эрта сарғая бошлашди. Танасининг ярми қизғиш, ярми яшил тоғтерагини учратдим. Кун ўртасида Прорва бўйлаб сайрга чиқдим. Жануб томонда куёш эниб бормоқда. Унинг синиб-синмаётган нурлари қорайиб бораётган сувда аксланади. Бу нурлар бўлак-бўлакланиб, тўлқинланиб, қирғоқ бўйлаб текис югуради, сувдан кўтарилиб, дарахт учларига сингиб кетади. Нур мавжлари қалин майсазор ва бутазорларга иниб, бир лаҳзада бутун қирғоққа таралади, тоғ жинсларига юзлаб бўёқлар шудрингдай ёйилиб кетади. Нур гоҳо заҳарли замбуруғнинг оловранг бош кийими, гоҳо зарғалдоқ тусли ярқироқ майсалар, тўкилиб ётган қуруқ меваларни оралаб, гоҳо эман барглари, пўстлоқларига, танасига қоришиб кетарди.

Тўкилаётган кузги баргларга синчковлик билан қарайман. Мен айнан барг чирт этиб узилди тушаётган дамни кўриш илинжида, ўша билдирмайгина ўтиб кетадиган лаҳзани ушлаб олиш истагидаман. Бандидан узилиб, ерга тушаётган япроққа тикиламан. Китобларда тўкилаётган япроқлар шивирлари ҳақда кўп ўқиганман, аммо бу товушни эшитмаган эдим. Барглар фақат ерда, оёқ остида шовулларди. Баргнинг ҳавода шовуллаши баҳор чоғи майсаларнинг ўсиб боришини илғашдек тасаввурга сиғмас ҳолат бўлиб кўринди.

Шаҳар кўчаларининг тинимсиз шовқин-суронидан гарангсиз турган товушлар ҳам ўзига келиши, тупроқнинг энг тоза ва тиниқ овозигача чулганган кузни тинглаш учун кутиш керак эди. Кеч тушиши билан боққа чиқдим, ёғоч қудуқ ёнига келдим. Бир четига фонусни қўйдим, сув олдим. Челақда барглар сузиб юрарди. Улар ҳаммаёқда кўзга чалинади, гўё улардан қутилиб бўлмасди. Нонвойхонадан ҳозиргина олиб келинган қора нонга ҳам хўл барглар ёпишиб қолибди. Шамол ҳовуч-ҳовучлаб стол усти, ўриндиқлар, ер, китобларга барглар тўкарди. Боғ йўлаклариди юриб бўлмасди: қор устида югандай хазонларни ғижирлатиб ўтасан. Биз уларнинг устида ағанардик, улардан анқиётган ҳидларга тўймасдик. На тили, на қулоғи бор бу куз оқшомларининг! Шамол эсмай қўйди. Ўрмон этаклари шу қадар тинчки, қоровул тўқмоғининг зарбигача эшитилади.

Тун. Фонус қудуқ, девор остидаги кекса заранг дарахти, сочилиб-сарғайиб кетган бутуқлар, гултуғанакларни ёритиб турарди. Заранг дарахтига қарадим. Шохлардан аста-астагина ажралиб чиқаётган қизғиш баргга кўзим тушди, титраб кетдим. У бир муддат ҳавода тўхтаб қолди. Сўнг энгашиб, шитирлаб, чайқалиб оёқларим остига туша бошлади. Шунда биринчи бор тўкилаётган япроқ шитирини эшитдим – тушуниксиз, худди гўдакнинг шивир-шивирига ўхшайди. Тинч, осойишта ер узра тун ҳукмрон. Юлдузлар жилваси шу қадар тиниқки, тасаввурга сиғмайди.

Мен жунжиқдим. Куз осмонидаги юлдуз туркумлари челақдаги сувда ҳам, кичиккина кулба дарчасида ҳам жилваланарди, мавжланарди. Персия ва Орион юлдузлар буржи ер бўйлаб сокингина оқиб ўтишарди, титраниб, бўрилар мудраб ётган чакалақларда хиралашиб, Старисе ва Прорванинг саёзликларида тўкилиб ётган балиқ тангаларида ҳам нурланиб кетарди.

Тонготарда мовий Сириус ёниб кўринди. Унинг эниб келаётган оловлари тол баргларига урилди. Юпитер қорайиб кўринган ғарамлар узра ўтлоқзорлар, лойли кўчалардан чайқалиб ўтарди. Сатурн эса осмоннинг

бир четидан ўрмонлар, бўйи унутилган гўшаларни оралаб кўтарилди. Борлиқда юлдузли тун порлайди, метеоритларнинг совуқ нурлари парчаланади, кузнинг нордон сувида қамишлар шовуллайди, уларнинг ҳиди чор-атрофни тутиб кетади. Куз охираётганда Прорвада Прохорни кўриб қолдим. Тўзғиган оппоқ сочларига балиқ тангалари ёпишиб, ялтиллаб турибди. Толзорда олабуға балиқ овларди. Кўринишидан юзга киргандай. Тишсиз оғзини очиб кулди, дўппайиб турган чўнтагидан олабуға балиқни чиқариб кўрсатди – ёғли ўлжаси билан мақтанди. Балиқнинг ёнбошларига уриб-уриб қўйди – балиқ тутдик!

Кеч тушгунга қадар икковлон қотиб қолган нонни кавшандик, ярим овозда яқинда рўй берган ўрмон ёнғинидан сўзлашдик. Ёнғин Лопух қишлоғи ёнида бошланган. У ерда ўроқчилар гулган ўчиришни унутиб қолдиришган. Қуруқ шамол эсарди. Олов шитоб билан шимолга йўналди. У поезд тезлигида – соатига йигирма километр йўл босарди. Пастлаб-пастлаб учиб ўтаётган учоқлар каби ғувилларди. Тутун билан қопланган осмонда осилиб турган куёш оппоқ-кулранг қалин пўпанакнинг тўқ қизил ўргимчагига ўхшарди. Ёмғир ишқорланиб ёғарди. Кулранг дарё сувини босиб, қоплаб турарди. Аҳён-аҳёнда кўкда кулга айланган барглар учиб ўтарди. Улар сал тегиб кетган учқундан ҳам чанга айланиб кетарди.

Тундлашиб бораётган тунда шафақ шарқ томонда айланага ўралар, ҳовлиларда сигирлар бўкириб қўяр, отлар кишнар, уфқда ракеталардан сачраётган оқиш нурли сигналлар ярқираб кетарди. Бу – ҳарбий қисмлардан, улар ўтни ўчиришган. Бир-бирига сигнал юбориб, яқинлашиб келаётган ёнғиндан хабар беришарди. Биз Прорвадан кечга яқин қайтдик. Куёш Ока ортига энди. Шунда биз ва куёш ўртасида рангсиз кумуш ҳалқалар тўшалди. Қуёш нурлари кузги ўргимчак уяларида аксланар, бу бутун ўтлоқзорни ўраб олган эди.

Кундуз пайти пўпанаклар ҳавода учиб юрар, қўл урилмаган майсаларга қоришиб кетар, эшкак, юзлар, сувлиқ, сигир шохларига калава ипдай илашиб қоларди. Тонг чоғи ўргимчак уяларида шудринглар товланиб, бир зумда эриб битарди. Пўпанаклар ва шудрингли толлар куёш остида олис юртлардан бизнинг ўлкага келиб қолган эртачки дарахтлардай туришарди. Ҳар бир ўргимчак уясида митти ўргимчак ўтирарди. У уя тўқирди. Бу ўргимчак парвози кузги кушлар учишига ўхшаб кетарди. Шу кунгача нима учун ўргимчаклар юпқа калава иплари билан ер юзини қоплаб учишларини ким яхши биларкин, билмадим...

Уйга кириб, юзларимга ёпишиб қолган пўпанакларни ювиб ташладим-да, печга ўт қаладим. Қайин тутунининг ҳиди калава ип бўйи билан қоришиб кетди. Кекса қора чигиртка куйлай бошлади. Пастда сичқонлар зир югуришади. Улар қишлик ғамида – уяларини қаттиқ нон ушоқлари, қанд, қотиб қолган пишлоқ бўлақлари билан тўлдиршмоқда. Тун ярмидан оққанда уйғониб кетдим. Хўроқлар иккинчи бор қичқиришди. Юлдузлар қимир этмай ёниб туришар, тонгни энтикиб қутаётган шамол боғ узра сокингина шивирларди.

Рус тилидан Ойгул СҮҮНДИҚОВА таржимаси

Бахтли кунлар билан топишган тонглар

СОҒИНЧ

Кўнглимдадир ўтган кунлар шодаси,
Бахтли кунлар билан топишган тонглар.
Ху-ув анови, пастқам тандирда қаранг,
Онамнинг қўлини куйдирар нонлар.

...Бугун бари бошқа, бари ўзгача,
Вақтнинг кучи етмас ахир тақдирга.
Ойларни, йилларни оралаб мен ҳам,
Яқинлашиб қолдим ўша тандирга.

ШЕЪРНИНГ ТУҒИЛИШИ

Осмон унча олисда эмас,
Ўйлаб топган уни шоирлар.
Вужудига сигмаган руҳи,
Хаёллари эрка мойиллар.

Қуёш ҳар кун чиқмайди кулиб,
Ёки ботмас тоғлар оралаб.
Табиат ҳам шоир айтгандек
Ўтирмайди қозғоз қоралаб.

Йиғламайди тунда булутлар,
Содда шоир сатрларидай.
Фақат дилни ўртар нимадир
Ва тугилар шеърлар пайдар-пай.

СУХБАТ

“Чекка бир қишлоқнинг чекка уйида”,
Шифтга кўзин тикиб ўтирар бобо.
Эшик гичирлайди,
Ўғил киради:

Суюнчи беринг дер,
қилинг дер дуо.
Бобо хаёллари бўлиб чилтарчин,
Секин кўзгалади...
кўнгли бўлиб хуш.
Кўлларини чўзиб самога маҳзун,
дуо қилар:
“Энди бўлмасин уруш”.
Ўғил дер:
“Отажон, сира куюнманг,
Бу юртда бўлгайдир тинчлик мустаҳкам.
Худо насиб қилса омон бўласиз,
Ўзбекистон юзга кирганида ҳам.
Катта набирангиз –
катта қизимиз,
Кеча Англиядан қилди кўнгироқ.
Ўқини, шилари жуда зўр эмиш,
Бизни соғинибди...
Сизни-чи кўпроқ.
Чемпион бўлибди тўнгич ўғлим ҳам,
Юнонлар юртдан қайтармиш энди.
Телевизорда берган интервьюсида,
“Бобом ўргатганлар курашни”, деди.
Хуллас, тинчмиз ота,
Бахтлимиз ота...”
Бобо хўриллатиб чойини ичар.
Сўнгра жилмайганча ўрндан туриб,
Меҳр билан кенжа ўғилни қучар.
“Ҳарф танимас эдим-а, болам,
Қара, фарангчани ўқир неварам.
Яшагим келади шундай замонда,
Ўзбекистон мингга кирганида ҳам”.

Нафиса ТОШТЕМИРОВА

1991 йилда Навоий вилоятининг Нурота туманида туғилган. Навоий Давлат педагогика институтининг ўзбек филологияси факультети талабаси.

Зулхумор МИРЗАЕВА

“БИР ТУШ КЎРДИМ, ТУШИМДА...”

(Рауф Парфи ижоди Америка олимлари талқинида)

Американинг “Шарқ ва Ғарб адабиёти” (“Literature East and West”) журналинда 1967 йилнинг 11 ноябр со-нида уммонорти жадидшунос олими Эдворт Олворт-нинг “Марказий Осиё адабиётига миллий уйғониш кайфиятини қайтиши” (Edward Allworth. An old mood returns to Central Asian literature // Literature East and West. 1967, 11. 2: pp. 149-154.) мақоласи чоп этилди. Америка олими мазкур мақолада анъанавий тадқиқот объектларидан фарқли замонавий, ўша пайтда ўзбек адабиётига эндигина кириб келаётган шоирлар – Рауф Парфи, Мукаррама Муродова, Дилором Тожиева ва Гулистон Шомуротовалар ижоди таҳлилига тўхталади. У Р.Парфининг “Букун бир туш кўрдим” (1966) шеърини инглиз тилига ўгиради ва шеърнинг тўлиқ матнини (ўзбек ва инглиз тилларида) ўз мақоласига илова қилади. Айни пайтда, Мирмуҳсиннинг “Зиёд ва Адиба” ва Н.Охундийнинг “Болшевиклар ўлкасида” каби даврни улуғловчи, замонабоп шеърларидан намуналар келтириб, улардаги шакл ва мазмун, мавзу ва ғоя ифодасидаги муайян фарқлар хусусида тўхталади.

Америка олими Р.Парфи ва унинг 70-йиллардаги издошлари яратган ижод намуналарини анъанавий шеърятдан фарқли, янги адабий феномен

сифатида баҳолайди. Шу шеър тадқиқига тўхталган олим: “Рауфнинг ушбу шеъри адабиётга янгича қиёфа олиб киришидан ташқари, а-а-б-а ёки а-а-а-б шаклидаги анъанавий шеър тузилишидан фарқли ўзига хос, ҳатто Ғарб шеър системасида ҳам кам учрайдиган тузилишга эга”, деб ёзган.

Э.Олворт Рауф Парфи шеърятдаги шаклий ўзгаришларни Европа ва классик шеър системалар билан чоғиштириб, унинг ўзига хос услубда яратилганлигини асосан тўғри изоҳлайди. Шоир ўз кечинмаларини мавҳум ижтимоий синфлар эмас, балки ички индивидуал муҳит воситасида, тарих ва шахс ўртасидаги боғлиқлик аниқ бир макон, Бухоро орқали акс эттирганлиги, ички туйғуларни нозиклик билан, ўз ўрнида, ажойиб тарзда, образли тасвирлагани ҳақидаги кузатишлари ҳам эътиборга молик.

Баҳри муҳит орти тадқиқот-чисининг 1960 йилларда юртимиздаги адабий жараёнлар, давр

шеърятининг энг сара намуналарига муносабати унинг нозик кузатувчанлик ва сезгирлик қобилиятига эга эканлигини кўрсатади. Чиндан ҳам ўтган асрнинг 60-йилларида, социалистик реализм анъаналарида кўз очган утопик ғояларни улуғловчи бадиий асарлар тўлиб-тошган бир пайтда Рауф Парфи қаламига

Зулхумор МИРЗАЕВА

1976 йилда Фарғона вилоятининг Бешариқ туманида туғилган. Филология фанлари номзоди. “Денгиз-у уммон оша”, “XX аср ўзбек адабиётининг Америкада ўрганилиши” каби китоблар ва кўплаб илмий-адабий мақолалар муаллифи. Айни пайтда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтида фаолият олиб бормоқда.

мансуб бундай услубдаги шеърларнинг яратилиши ўша давр учун ўзига хос аҳамиятга эга эди. Қолаверса, шоирнинг нафақат мазкур шеъри, балки унинг бутун бир лирикасига хос мураккаб мушоҳада йўсини, руҳий кечинмаларнинг ўзгача услубдаги таҳлили унинг замондошлари орасида ўз имзоси ва овозига эга шоир бўлганлигидан далолатдир.

Эдворт Олвортнинг “жадид адабиётида акс этган миллий уйғониш кайфияти Рауф Парфи каби ёш ижодкорлар шеъриятида ҳам акс этмоқда” қабилдаги фикрларидан “Рауф Парфи Бухоро мотиви воситасида миллатпарварлик ғояларини тарғиб қиляпти” деган қарашни илғаш мушкул эмас. Англашиладики, олимнинг ушбу тадқиқотида ҳам эскича ёндашув тамойили, яъни шеър таҳлилида асосий урғуни ғояга – адабий матнни сиёсатга хизмат қилдириш усули кузатилади. Аниқроқ қилиб айтсак, олим таҳлилда шеърнинг фақат ижтимоий-ғоявий қийматини кўрсатиш билангина чегараланган.

Демак, Р.Парфи ижодининг генетик илдизларини авваламбор миллий шеърият, қолаверса, немис романтизми, француз символизми орқали жаҳон адабиётига кенг тарқалган верлибр (сарбаст), рус шеъриятининг силлабо-тоник шеър тизими-га хос эркин шеър, Болтиқбўйи халқлари поэзияси аънаналарининг ижодий ўзлаштирилиши каби кўплаб факторлар билан боғлаб изохламоқ лозим. Зотан, мисралардаги бўғинлар сони, уларнинг чўзиқ-қисқалиги, туроқланиш ёхуд қофияланиш тартибида эркинликка интилиш Р.Парфининг ихтиросигина эмас. Графика ва интонация, эмоционал тўйинтирилганлик, сўз ва товуш такрорлари, ритмик урғуларга аҳамият қаратиш, кечинма ва оҳанг маромининг фикр-туйғуга монанд, сўз англаган маъно асосида ўзгариб туриши миллий ва жаҳоний тажрибаларни ижодий ўзлаштириш самараси эди. Афсуски, Эдворт Олворт муаммога бундай кенг кўламли тарзда теран ёндаша олмайди.

Ғарб дунёсида яратилган адабий танқид назариясига оид тадқиқотларда матн таҳлили билан боғлиқ бир-бирига ўхшаш қарашларни учратиш мумкин. Жумладан, инглиз олими Хенс Бертенс ва рус академиги Н.П.Сакулин муайян бадиий асарни ижтимоий-ғоявий жиҳатдан таҳлил этганда “нима учун ижодкор айнан мазкур мавзуда санъат асари яратди”, “ушбу мавзуда асар яратишнинг сабаби нимада”, “бу мавзу нимани англади”, “шоирнинг янги-ча ёндашуви асосида қандай мақсад ётади”, “бадиий матн кучи қайси элементга асосланган”, “бадиий матндаги калит сўзларнинг ички ва ташқи шакли, образлар структураси ва ғоя тузилишида қандай поэтик асослар мавжуд” каби қатор саволларнинг қўйилиши ҳам, матн тадқиқида ҳам танқидчининг матн борасида тўғри хулосалар чиқаришда муҳим аҳамиятга эга деб ҳисоблайди.

Бадиий матнни Европалик олимлар таъкид этган муаммолар атрофида таҳлил қилиш,

қўйилган саволларга жавоб топиш нафақат матн моҳиятини тўғри идрок қилиш, балки ижодкор ҳаётидаги муҳим нуқталарни ойдинлаштириш, асар яратилишидаги ижодкор руҳий кечинмаларини тасаввур қилиш каби масалаларни ҳам ойдинлаштиришда муҳим аҳамият касб этади. Эҳтимол шунинг учун ҳам Э.Олворт, Р.Парфи шеъриятидаги моҳиятни ҳам Хенс Бертенс ва Н.П.Сакулин таъкид этган назария асосида ечишга интилади. У бадиий асар поэтикасини шакл лингвистикаси асосига қўяди ва шеърдаги ғоя тадқиқида формал методга таянади. Тадқиқотчи таҳлилларига синчков назар ташланса, унинг шоир нима учун айнан Бухорога мурожаат этгани сабабларини қидираётганлигини англаш қийин эмас. Э.Олворт ўз эътиборини шеърдаги, мумтоз адабиётимиз намуналарида кўп учрайдиган “гулшан”, “паришон” каби сўзларнинг маъно қатламларига қаратади. Агар Р.Парфининг “Бир туш кўрдим” шеъри таҳлиliga давр ижтимоий воқеликлари ва тарихий шароит нуқтаи назаридан ёндашилса, америкалик олим хулосалари ҳақиқатга яқин эканлиги ойдинлашади. Зеро бадиий яратилган ижодкорнинг ўз атрофидаги жараёнларга муносабати маҳсули. Шоир сўзи – жамият тили, халқнинг юрагидир. Қолаверса, кучли ижтимоий муаммоларни гўзал поэтик воситалар билан ифодалаш Рауф Парфи ижодининг характерли жиҳатларидан бири бўлган.

Аслида ўтган асрнинг 60–70-йилларида нафақат Рауф Парфи, балки бошқа шоир ва ёзувчилар ижодида ҳам ижтимоий мотив кенг кўлам касб этиб, уларнинг айримлари озодлик ғояларини турли хил рамзлар воситасида акс эттирганликлари ҳам айни ҳақиқат. Аммо АҚШ ўзбекшуноси таҳлил усули мазкур шеър поэтикасининг барча муаммоларини очиш, уни бадиий-эстетик нуқтаи назардан тадқиқ этиш имконини бермаган. Бундан ташқари Э.Олворт илгари сурган ижтимоий концепция аниқ таҳлил ва мисоллар воситасида кўрсатилмайди. Миллий уйғониш кўринишлари айнан қайси сатрларда, қай йўсинда ва қандай образлар ёки поэтик воситалар ёрдамида акс этганлиги хусусида ҳам ҳеч гап йўқ.

Бизнингча, Рауф Парфининг “Бу кун бир туш кўрдим” шеъри моҳияти унда зухур топган Бухоро ва туш образларининг поэтик мотивига алоқадорликда кенгроқ очилади. Маълумки, Бухоро қарийб уч минг йиллик тарихга эга шаҳар. У Марказий Осиёдаги энг муқаддас, афсонавий тарихга эга, шон-шарафга бой шаҳарлардан биридир. Бухоро нафақат диний марказ, балки эстетик туйғулар юксак қадрланган маскан экани билан ҳам ҳурмат-эътибор қозонган. У неча-неча буюкларнинг бешигини аллалаган, неча-неча алломалар хокини бағрига олган, минглаб жангу жадалларга шоҳид макондир. Шоир гўзал Бухоро, унинг минораларида мужассам қудрат, шон-шараф орқали миллатнинг маданиятини, куч-қудратини, бой тарихга эга ўтмишини намоён

қилмоқда. Айниқса, шоирнинг мазкур бадиий-ғоявий концепцияси унинг куйидаги сатрларида кульминацион нуқтага етган.

*Ул айирди мени ҳушимдан,
Юрагимни кўрган эмишман...
Букун бир туш кўрдим. Тушимда
Бухорода юрган эмишман.*

Шоир нигоҳидаги юрак бу – ўзлик. У юракни кўриш билан ўзликни идрок этиш, англаш мақомига етади. Шоир ўзлигида эса бутун бир миллат, унинг қудратини намоён қилиш ғояси мавжуд.

Ўтган асрнинг 60-йилларида ҳам бу каби шеърлар "миллатчиликни тарғиб қилувчи шеърлар" қаторида баҳоланиши табиий ҳол эди. Шу сабаб ҳам Р.Парфи буни ифодалашда туш мотивидан фойдаланган. Р.Парфининг таҳлилга тортилган шеърида

*Букун бир туш кўрдим. Тушимда
Бухорода юрган эмишман,
Юксак миноралар бошимда,
Оёқларим остида гулшан.*

*Бухорода юрган эмишман,
Мен-ла бирга юрармиш Қуёш.
Эрир эмиш, оқар паришон
Муз асридан омон қолган тош.*

*Юксак миноралар бошида,
Менга ҳасад билан боқармиш
Асрлар бир дамдай қаршимда
Зангор олов бўлиб оқармиш.*

*Оёқларим остида гулшан
Зангори оловлар давоми...
Бухоро зангори гул ушлаб,
Мени асир этди тамоман.*

*Ул айирди мени ҳушимдан,
Юрагимни кўрган эмишман...
Букун бир туш кўрдим. Тушимда
Бухорода юрган эмишман.*

(Рауф Парфи)

“Бухоро” ва “туш” образлари икки тарафлама: ҳам бадиий, ҳам ижтимоий мотив ўлароқ шоир ғоявий-эстетик мақсадига хизмат қилган.

Рауф Парфининг “Бир туш кўрдим” шеъри турли даврларда кекса ва янги авлод Америка ўзбекшунослари эътибори марказида бўлиши шеърнинг ўзига хос поэтик кучга эга эканлиги билан изоҳланади. Қолаверса, шоирнинг америкалик мухлиси Рейчел Ҳаррел таъкидлаганидек, унинг ижодида хаёлот мураккаблиги инъикос этади. Шеърлари гўзал, силлиқ ўқиладиган, китобхон эътиборини тортиб, воқеликка яхшироқ назар солишга, рамзий маъно қатламларини янаям чуқурроқ англашга чорлайди. Бу каби муносабат Рауф Парфи шеъри мисолида ўзбек адабиётининг куч-қудрати, келажаги, ёрқин манзиллар соҳиби бўлиш имконига эга эканлигини кўрсатувчи ёрқин далилдир.

*Today I had a dream. In my dream
I seemed to stroll in Bukhara.
Tall minarets above my head,
Beneath my feet a rose garden.*

*I seemed to stroll in Bukhara,
Along with me strolled the Sun,
It seemed to melt, a flowing perplexity
An unhurt stone left by the ice age.*

*Tall minarets above my head
Seemed to gaze at me with envy.
The centuries momentarily before me
Seemed to flow like pale blue fire*

*Beneath my feet arose garden,
The pale blue of the fires continuing...
Bukhara, having caught the pale blue rose,
Imprisoned me forever.*

*It parted me from my senses,
I seemed to see my heart...
Today I had a dream. In my dream
I seemed to stroll in Bukhara*

(Эдворт Олворт таржимаси)

Ложуварддек товланар севги

Шундай бир висолни қўмсаган юрак,
Чидармикин энди, жудоликка қош!
Кошки, парчаланган ички бир тиргак,
Ҳажр саҳросида бўлар сўнг бардош.

Ногаҳон чирпандим, ногаҳон турдим,
Атрофим сокину кўнгил бемажол...
Ненидир топдимундир недир йўқотдим,
Кўнгил бир шарпага нишондир, алҳол...

Энг улуғ нотиқсан Тангрим – паноҳим,
Тегрангда ҳар дарахт – сенинг қаламинг.
Зангори япроқлар дафтаринг – борим,
Ёмғирли найсонлар – сенинг сиёҳинг.

Мен кимман, бир ожиз, ханжарим сўздур,
Руммоний уфқлар сари ёнаман...
Сўз-ла, яшагаймен, сўз-ла ўлгимдур,
Қоронғу уммонлар сари бораман.

Замирим ичинда яшайдур сўзлар,
Ҳали айтилмаган, бу сўзлар бўзлар.
Рухимнинг парвозин бу сўзлар кўзлар,
Сўнг бора, бир бора – имоним сўзлар!

Интизорман, кўзим нигорон,
Яна сени эслаб бўзладим.
Ҳолбуки, кўп бўлмади, ишон,
Сенга атаб шеърлар битганим.

Лекин ўртар бегумон юрак,
Туманларда йўқолган севги.
Оғир-оғир хўрсинар терак,
Танасида зирқирар белги.

Чуқур сой-да маҳзун солланар,
Бағри узра севги ложувард.
Яна келдим, андуҳим сўйлар,
Наҳот, ташлаб кетди улуғ дард...

Сени эслаб келмайди уйқу,
Ёдга тушар аччиқ бир армон.
Кеча ичра тўлганар тўйғу,
Ҳеч тасалли бермас пушаймон.

Варақлайман хотираларим,
Ложуварддек товланар севги.
Унда кезар севги онларим,
Ўксиб-ўксиб юрак қалқийди.

Иккимизни айирди фалак,
Айри-айри тушди йўлимиз.
Нимталанди бечора юрак,
Капалакдек учар умримиз.

Ёдга тушар бўзлаганларинг,
Ҳеч тўймадик севги меҳрига.
Ғамгин ётар саҳфада аксинг,
Биз тўймадик аччиқ меҳрига.

Ложуварддек товланар севги...

Манзар АБДУЛХАЙР

Қашқадарё вилоятининг Шаҳрисабз туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университети тамомлаган. “Соҳил оҳанглари”, “Мовий уфқ” шеърый тўпламлари муаллифи.

Расул ҲАМЗАТОВ

ЎЗИМ ҲАҚИМДА УЧ ОФИЗ СЎЗ

Ҳаммамиз таржимаи ҳолимизни ёзганмиз ва уларда ўзимизнинг қилган-қилмаган ишларимизни ошириб-тоширишга уринганмиз. Таниқли авар шоири Расул Ҳамзатовнинг самимий ёзилган, мухтасар таржимаи ҳолини ўқир экансиз, беихтиёр ҳушёр тортасиз. Жаҳон адабиёти хазинасидан ўрин олган асарлари билан ер юзини куёш нуридай мунаввар этган шоир ҳали бургут юксаклигига кўтарилмаганлигига иқрор бўлиб, ўз олдига юксак мақсадларни қўйиб, асосий китобини ёзишга чоғланаётганини баён этади. Шоирнинг бу дил изҳори ҳар бир ўқувчини таржимаи ҳолни қотириб ёзишгагина эмас, балки унга ўхшаб халқимизга чин юракдан садоқат билан хизмат қилишга ундайди, деган умиддамиз.

БИРИНЧИ МАҚОЛА

Доғистондаги дорбозлари билан машҳур Цовкра овулида ўғилнинг туғилган куни у мустақил равишда дорда дадил юрган кун ҳисобланади. Заргарлари билан машҳур кубачинлар эса, ўғил отасига кумушга жилвадор нақш ўйиб совға қилган кунни унинг туғилган куни этиб белгилашади. Ўша кун ота атрофдагиларга мағрур қараб дейди: «Мана менинг уйимда ўғил туғилди!»

Гоҳи-гоҳида менинг кўз олдимда шундай манзара гавдаланади: Цада овули, баҳор палласи. Мўйлови сабза урмаган ўсмир биринчи бор далани шудгор қилишга чиққан. Унинг битта тенгдоши биринчи бор ўзи

уй қуришга киришди. Бошқа бир ўсмир отини эгарлаб, биринчи бор сафарга йўл олди... Уларга қарар экан, отам қувонгандан шундай деганди: «Қара, бизнинг шу кичкина овулимизда бу баҳорда қанча ўғил туғилди».

Тоғликлар иштиёқсиз, истеъдодсиз, меҳнати билан бировга фойдаси тегмайдиган кимсалар ҳақида гапирганда шундай дейди: «Унинг соч-соқолига оқ тушди, лекин ўзи ҳали туғилгани йўқ».

Менинг сочим икки рангда, бироқ туғилган куним ҳақида сўрашса жавоб беришга қийналаман. Ўзи мен қачон туғилганман?

Эҳтимол, ўн бир ёшимда, ҳали белимга камар тақмаган бўлсам ҳам, бирон отни эгарламаган бўл-

Расул ҲАМЗАТОВ

Машҳур авар шоири Доғистоннинг Хунзах туманига қарашли Цада қишлоғида, Халқ шоири Ҳамзат Цадаса оиласида дунёга келди. 1945 – 1950 йилларда Москвадаги М. Горкий номидаги адабиёт институтида таҳсил олди. Расул Ҳамзатовнинг ижоди 1937 йилдан лирик шеърлар ёзишдан бошланди. Шоирнинг «Ҳароратли ишқ ва куйдирувчи ғазаб» (1943), «Менинг Ватаним» (1950), «Бизнинг тоғлар» (1947), «Акам қиссаси» (1952), «Доғистон баҳори» (1955), «Туғилган йилим» (1950), «Қалбим тоғларда» (1959) сингари ўнлаб шеърӣ тўпламлари, шунингдек, «Тоғ қизи» (1958) ва «Отам билан суҳбат» (1953) дostonлари чоп этилган. Бу шеър ва дostonларнинг тематикаси хилма-хилдир. Уларда шоир Ватанга бўлган муҳаббатни, Доғистон халқларининг қайноқ ва қувноқ ҳаётини зўр кўтаринки руҳ билан тараннум этди.

Расул Ҳамзатов «Туғилган йилим» шеърлар тўплами учун 1952 йилда Давлат мукофоти билан тақдирланди.

Истеъдодли таржимон Расул Ҳамзатов А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, В. В. Маяковский ва Н. С. Тихонов асарларини авар тилига муваффақият билан таржима қилди. У катта жамоат арбоби ва ёш адиларни тарбиялаб этиштирувчи мураббий сифатида ҳам Кавказ халқлари адабиёти тараққиётига муносиб ҳисса қўшди.

Расул Ҳамзатовнинг «Юксак юлдузлар» шеърлар тўплами 1964 йилда Мамарасул Бобоев таржимасида ўзбек тилида босилиб чиққан.

сам ҳам уйимиз томига ёзилган ҳўкиз териси устида ётганча биринчи шеъримни ёзган кунда туғилгандирман?

Эҳтимол, бу сал кейинроқ – мактаб деворий газетасига биринчи бор шеърим ёзилган кун бўлгандир?

Эҳтимол, мен 1943 йилда туғилгандирман, ахир ўша йили Доғистон нашриёти менинг биринчи китобимни чоп этганди.

Афсус билмайман, мактов сўзларини кўпам айтавермайдиган отам қачондир шу сўзларни ирод этдимикин: «Мана, менинг уйимда ўғил туғилди!»

Эҳтимол, отам бу сўзларни айтмасдан оламдан ўтгандир.

Бироқ, мен қачон туғилган бўлмай, ҳақиқий туғилган куним албатта, шеър ёзилган кун билан чамбарчас боғлиқ.

Менинг умрим кўшиқ билан бошланган ва қолган ҳаётим ҳам унга тегишли бўлади. Шеърят ҳам бошқа фойдали барча меҳнатлар каби одамзот ҳаётини бежайди, янада мазмунли ва чароғон этади.

Менинг олий орзум умрим охиригача нимадандир хавотир олмай ёки кўр-кўрона эмас, балки чин юракдан халқимга садоқат билан хизмат қилиш. Тилагим – бундай ниятни барча одамлар орзу қилсин.

Мен оз сонли тоғлик халқнинг ўғлиман. Қайсики, барча тоғликлар каби уларнинг болалиги ва кексалиги жуда ҳам қисқа, ёшлиги ва етуклик даври эса жуда ҳам узун.

Тоғлик болалар тез улғаяди ва ҳаётда мустақил қадам ташлай бошлайди. Халқимни, таъбир жоиз бўлса, кафт устига жойлаштириш мумкин: биз аварлар ер юзидигиларнинг ҳаммасини кўшиб ҳисоблаганда ҳам озчиликмиз, лекин миллатимиз номи тоғлар ва кенгликлар аро мағрур жаранглайди. Шу оқ соч, бутулли тоғлар қанча бургут юракли ўғлонларни кўрди, шундай ботир аскар, қахрамонлар ҳақида айтилган ажойиб кўшиқларни тинглади.

Эсимда, болалигимда гулхан ёнида ўтириб отамнинг машхур Шомил ҳақидаги ҳикоясини севиб тинглардим. У етти жойидан оғир жароҳатланган бўлишига қарамай, қиличини бир серпаб ғанимини оти билан бирга икки бўлак қилган. Унинг ботир ноиби Ҳожимурод тўғрисида Лев Толстой ажойиб қисса ёзган. Гидатлилик афсонавий Ҳочбар тўғрисида тоғликлар кўплаб кўшиқлар тўқишган. Чохлик ўктам йигит Камолил Башир ҳақида, ундан чироқ нури ҳам ўтган ва ерга сояси хира тушган. Севги куйчиси Маҳмуд ҳақида, унинг кўшиқларини тоғлик ошиқ-маъшўқлар тумор қилиб тақиб олишган. Ҳа, мен қанчадан-қанча шундай қахрамонларимиз ҳақида ҳикоялар тинглаганман.

Болалигимда эшитган халқ афсоналари, эртак ва кўшиқлар худди кубачинлик наққош қилич сопига ўйган нақшдай менинг юрагимда муҳрланиб қолган. Бу ҳикоят ва кўшиқлар, уй, қалъа ва тоғдаги тошларга ўйиб ёзилган битиклар менинг оз сонли халқимнинг шонли тарихини қиличлар жарангидай баланд овозда эслатиб туради.

Тоғлардан кўним топган халқим бир умр эркинлигини, қадрдон тоғларини ҳимоя қилиш учун золимларга, босқинчиларга қарши кураш олиб борди. Халқда шундай нақл бор: «Тоғлик эгар устида туғилади». Тоғлик ўғлонлар кўлига эрта қурол олишини ҳаётнинг ўзи тақозо этади, кейин уларнинг қиличинини перога алмаштиришга вақти бўлмайди.

Шуқрки, мен тоғлик ханжарини беҳавотир уйнинг деворига осиб кўйган ва унинг озодлигига ҳеч ким даҳл қилмайдиган вақтда туғилдим. Бу вақтда Ватан тушунчаси тоғлар билан чегараланмай, анча кенгайганди. Менинг отам – Доғистон халқ шоири Ҳамзат Цадаса мана шу бепоён мамлакатга ўзининг энг яхши кўшиқларини бағишлади. Мана шу бепоён мамлакат тақдирига менинг ҳам кўшиқларим, қувонч-ташвишларим боғланди.

Умрим тенгдош юртдошларим ҳаётига ўхшаш тарзда кечди. Лекин ёзган шеърларим бирор шоир шеърларига ўхшаб қолмаслиги учун ҳаракат қилдим. Майли, бизнинг ҳаётимиз катта йўллар каби бири-бирига ўхшасин, бироқ ёзган шеърларимиз тоғлардаги сўқмоқлар каби ҳар хил бўлсин.

Овулимиздаги мактабни тугатгач, Бўйноқдаги педагогика билим юртига ўқишга кирдим. Олийгоҳни тамомлаб мактабда ўқитувчилик ва авар театрида актёрлик қилдим. Сўнгра республика газетасида ишладим. 1950 йилда Москвадаги Адабиёт институтини тугатдим.

Авар тилида чиққан биринчи шеърим китобим – «Оташин севги ва ёндирувчи ғазаб» жуда жарангдор номланса ҳам унда «жарангдор» шеърлар жамланган деб айта олмайман. Ўшандан буён авар, рус, даргин, лак, грузин, корейс ва бошқа тилларда ўттиздан ортиқ шеърим тўпламларим чоп этилди. Улар орасида «Туғилган йилим», «Катта акам ҳақида сўзлайман», «Лирика», «Шеърлар ва дostonлар», «Тоғликлар ватани», «Тоғлик қиз» каби китобларим мен учун жуда қадрли.

Шеърят ёшлик билан ҳамнафас. Ёш дўстларим, сизга бағишлаган шеърларимни ўзингизнинг тенгдошингиз ёзгандай қабул қилишингизни истаيمان.

Бу шеърларни ўттиздан ошганимда ёзганман. Ўттиз ёшга етганлар ҳақида тоғликларда шундай нақл бор: «Ким икки бургут ёшини яшаб бургут бўлмаса, ҳеч қачон бургут бўлмайди. Унинг тақдирига чирқиллаб ўтиш ёзилган». Мен чумчуқ эмасман, лекин бургутлар юксакигига кўтарилдим деб ҳам айта олмайман. Мен қандай ёза олсам, шундай шеър ёздим. Шоирона айтсам, қувонганда қувондим, ранжиганда ранжидим, ғамли кунлар ғам ютдим, шодлик кунларида тантана қилдим ва албатта севдим. Менинг юрагим севги оташида ёнди. Севги эса мени куйлатди. Дардимни гоҳ секин, гоҳ баланд, гоҳ шеърда, гоҳ насрда баён этдим.

Ўша йилларда мамлакатимиз тинч эди, лекин дунё тинчимаганди. Худди шундай ижодкорларнинг қалби ҳам тинч эмасди. Ахир қалбда тафаккур ва туйғулар курашининг адоғи йўқ. Чунки, ижодкор хотиржам бўла олмайди, унинг қалбига чексиз дунёнинг бутун қувонч-ташвишлари жо бўлиши керак.

Йиллар ўтаверди. Мамлакатда уруш бўлмаса ҳам менга яқин кишилар – қардошларим, дўстларим, таниш шоирлар бир-бир оламдан ўтди. Шоирлар таъбири билан айтганда, улар нафақат кексалиқдан, балки олдин олган эски жароҳатларидан ҳам вафот этишди. Кетган қадрдонларим ўрнини ҳеч ким боса олмайди, то юрагим уриб турар экан, уларнинг хотираси қалбимда яшайди. Бироқ юртимда ва Ватанимдан узоқда кезганимда жуда кўплаб яхши инсонларни учратдим. Бу учрашувлар қалбимга қувонч бағишлади ва ҳаёт давом этаверишидан дарак берди.

Иш столим устига ҳаётнинг тимсоли бўлган икки совгани кўйганман. Бири урушнинг шафқатсиз

«совға»си – аскар танасидан олинган қўрғошин ўқ. Иккинчиси илгари порох ва қўрғошин ўқ бўлган бўш патронга қўйилган кадрдон даламизда очилган гул, қайсики, у тинчлик, муҳаббат, умид, ҳаёт рамзи, ўтган кунлар хотираси, бугуннинг безовталиги ва келажак ҳақидаги орзулар. Бу туйғулар ҳаёт йўлларида ҳамиша йўлдош. Улар шоирларга қатъий овозда шеър ва қўшиқлар айтади. Улар менга ҳам айтиб турди, имконим қадар қоғозга туширдим. Менинг бу борадаги ютуқ ва изланишларим билан ўқувчилар деярли ҳар йили танишиб борди.

Ҳаёт тақозо қилди, мен ёздим. Ўқувчилар қўлига шеър-достонларим, «Юксак юлдузлар», «Юлдузлар юлдузлар билан сўзлашар», «Учинчи соат», «Ривоятлар», «Шамшир ва атиргул», «Чегара», «Севги ҳақида китоб», «Уйим қаршисида», «Форсий шеърлар», «Менинг Доғистоним», «Сонетлар» деб номланган қатор китобларим етиб борди.

Ҳа, китобларимнинг номлари ҳар хил. Ижодим маҳсули бўлган китобларим бошига ҳар хил бўрк кийдирдим. Аммо мен учун асосий ва муқаддас мавзулар учта бўлиб қолаверади.

Мен икки гулханда доирамни тоблаб, икки дераза қаршисида севги куйини чалдим. Биладан, фикрда барқарор бўлиш шоирнинг кучини белгиловчи бош омил эмас. Негаки, айримлар айтгандай шеърят кайфият маҳсули. Кайфият эса об-ҳаводай тез-тез ўзгариб туради, лекин мен сизни ишонтириб айтаман: шу икки чегара оралиғида охиригача тураман ва умрим сўнгигача шеър ёзаман.

Бу менинг ижодимдаги биринчи рақамли назорат жойи. Бу туғилган юртимнинг, Доғистонимнинг, бепоён мамлакатимнинг чегараси. Иккинчи чегара бу муҳаббатим чегараси, бу муҳтарама аёлларга боғлиқ эканлигим чегараси, қайсики, уларга севгим чексиз. Бундан кейин ҳам ёзган китобларимни уларга бағишлайвераман. Мен самолётимда севги аэродромидан севги аэродроми томон парвоз қиламан, балки орзу аэродромига етмасдан ҳалок бўларман.

Китобларимнинг учинчи бир қисми ҳаёт, ўлим, замин, одам, айрилиқ ва учрашувлар ҳақидаги ўйларим. Улар – «Турналар» ва «Дўстларни асранг», «Йиллар шодаси» ва «Битиклар». Бу китобларни йиллар ўтиб, қанча мамлакатларни кезиб чиққач, сочим батамом оқарган вақтда жамлаганман.

Ҳаёт зайли, кўнгил кечинмалари, воқеа ва изтироблар сўз санъаткори ижодида ҳар хил акс этади. Буни шоирларнинг сайланмаси ёки танланган асарларини кўздан кечирсангиз дарҳол пайқайсиз. Бошқа китобларда эса ижод йўлининг турли даврлари, ёзиш маҳорати шаклланиши босқичларини илғаш қийин эмас. Ўқувчилар менинг китобларимда ҳам шундай ўзгаришларни пайқагандир. Чунки уларда турли ранглар ва тасвирлар бор.

Замондошларимдан бири менга шундай таъриф берибди: «Турфа феълли бўлгани учун унинг санъати ҳам турфа». Лекин мен турланишни ёқтирмайман. Сўз санъаткори бир бутун одам бўлиши ва унинг ижоди ҳам шу ўзига хослиги билан белгиланиши керак. Ахир, ажойиб мақсади бўлган кишиларгина ажойиб ишларни амалга оширади. Одамлар шундай ишларига қараб, уларнинг мақсади ва иқтидорини билиб олади. Дарҳақиқат, ўз олдига юксак мақсадни қўймасдан ижод қилиб бўлмайди.

Ҳали мен асосий китобимни ёзмадим. Уни ёзишга ҳаракат қилаяпман. Ҳозир ёшим эллик бешда. Бу ёшдагилар ҳақида тоғлиқлар шундай дейишади: «Энди унинг оти оксоқлана бошлайди». Тўғри, эндиликда бир қадаҳ вино ичсам ҳам таъсир қилаяпти. Тан оламан, мен ўзини ёшидан кичикроқ кўрсатишга уринаётган кишиларни ёқтирмайман.

На илож, йиллар менинг орзуларим ва имкониятларим орасини тобора узоқлаштирмоқда. Аммо сизга тақрор айтаман: мен шоирман, севги туйғуси қалбимда ошса ошдики, лекин заррача ҳам камайган эмас. Худди йигирма йиллар олдинги каби барчага баралла айтаман: «Менинг юрагим ишқ ўтида ёнапти». Бу туйғу менга шеър-қўшиқлар айтмоқда. Уларни албатта, қоғозга кўчираман.

Мен ёзаётган вақтда туйғуларимдан, бадиий ташбеҳларимдан аввало ўзим завқ туяман. Ҳа, бу масалада мен ўзимга хос йўл тутаман. Ёзиб бўлгач, қайта ўқийман, таҳрир қиламан, оққа кўчираман ва ижодимни барча билан баҳам кўришга ошиқаман. Уларни қанча кўп одам ўқиса, мен шунча бахтиёрман.

Шу билан сўзимни якунлайман. Бошқа тафсилотлар ҳақида бошқа сафар айтаман.

Дарвоқе, улар ҳақида менинг шеър ва қўшиқларим ҳам айтиши мумкин. Қайсики, уларнинг барчасини сизга бағишлаганман, азиз ўқувчим!

ИККИНЧИ МАҚОЛА

Мен шоир оиласида туғилдим ва эрта шеър ёза бошладим. Шеърларим силлиқ ва раван эди. Ўн тўрт ёшимда биринчи шеърим газетада чоп этилди. Қувончим чексиз эди, дўстларим ҳам шодланишди. Матбуотда мен ҳақимда ёзишди, мақташди. Аммо ҳар бир ёзувчининг ҳасадгўйлари бўлади. Улар менда ҳам пайдо бўлишди ва ўзи ёзмайди, унга отаси ёзиб беради деган миш-мишлар тарқатишди. Айрим дўстларим таскин беришди: сенга отаси ёзиб беради деб айтиш-яптими, демак, ёмон ёзмайсан, бундан қувониш керак. Бошқалари эса чуқур мулоҳаза билан шундай дейишди: бундай дейишларига сабаб, сен отанга ўхшаб ёзишга уринаяпсан, жуда отанга тақлид қилаяпсан, бошқача ёзишинг керак. Битта уйга, ҳатто Аваристонга битта Цадасе етади. Сен унинг сояси, иловаси бўлиб қолсан.

Чиндан ҳам ўша бошқалар ҳақ экан. Мен буни ўша вақтда тушунмасдим. Отамнинг ва бошқа тоғлиқ шоирларнинг биз ёшларга таъсири жуда кучли эди. Кейинчалик тенгдошларимнинг кўпчилиги ёзмай қўйишди. Чунки, улар ҳам тақлид қилишганди.

Тоғлиқлар сўрайди: дунёдаги энг гўзал нарса нима? Саволга ўзлари жавоб беради: энг гўзал нарса – ўсмир илк бор дадил мустақил қадам қўйган кун. Энг ширин лаҳза қайси? Ўша ўсмир ҳали ҳеч ким айтмаган ёқимли қўшиқни куйлаган кун. Бу дадил қадамсиз ва ёқимли қўшиқсиз дунёда яшаш зерикарли бўларди.

Минскдаги адабий учрашувда шундай савол беришганди: ўн олти ёшингизда шоир бўлишни орзу қилганмисиз? Мен жавоб бердим: шоир бўлишни орзу қилолмасдим, ўша вақтда шоир эканлигимга имоним комил эди. Шоирлигимга кейин шубҳалана бошладим. Йиллар ўтган сайин бу бежиз эмаслигини тушуна бордим. Ахир, мен ўн олти ёшимда мактабда ўқитувчилик қилардим ва ҳали ўзим ўқишим кераклиги хаёлимга келмасди. Кейин театрда, газетада, радиода ишладим,

у жой, бу жойдаги адабий учрашувларда шеърларимни ўқидим. У жойда биринчи шеъримни мақташди, иккинчи шеъримни танқид қилишди. Бу жойда ўша иккинчи шеъримни мақташди, биринчисини танқид қилишди. Мен биринчи шеъримни ҳам, иккинчи шеъримни ҳам мақтаганларнинг сўзларини мароқ билан тингладим, лекин у жойда ҳам, бу жойда ҳам шеъримни танқид қилганларнинг фикрига қўшила олмадим.

Ўша вақтда мен жуда қадрлайдиган бир киши бор эди, айнан унинг шеърларимга эътибор беришини истардим. Ўйлардимки, фақат у мени тушунади ва шеърларимга холис баҳо беради. Бу киши Эффенди Капиев эди.

Мен замонавий миллий ёзувчи қиёфаси ҳақида ўйлаганимда, кўз олдимда Эффенди Капиев гавдаланарди. У оз сонли лак халқининг фарзанди эди, жаҳон маданий меросини қадрлаши билан бир қаторда жонажон тоғларининг алла-қўшиқларини қалбида авайлаб сақларди. Эҳтимол, шунинг учун тоғлиқлар байрамига ўзининг доғистонча кийимини кийиб борарди. Биринчи бор уни шундай кийимда кўрганман. Қолган вақтда европача костюм киярди, бу ҳам унга жуда ярашарди. Хуллас, унда ҳамма нарса уйғун ва беками кўст эди.

У юз қиёфамданми ёки бошқа бирон сабабданми менга эътибор қаратиши лозимлигини сезган шекилли, бир куни мендай ёш шоирни кўчада тўхтатди. Ўзининг қадрдон дўсти бастакор ва рассом Юнусалининг уйига бирга боришни таклиф этди. Бу уйда шоирлар навбат билан шеърларини ўқишди. Охиrhoғида менга ҳам навбат беришди. Мен рус тилига ўғирилган бир неча шеъримни ўқидим. Капиевни ҳаяжонлантира олмадим. Биринчиси, иккинчиси, учинчисини ўқисам ҳам юз қиёфаси ўзгармади. Шеърларимни берилиб тинглаётганлардан бири чидаб туролмасдан Капиевдан сўради:

– Қандай?

– Чакки эмас.

– Авар тилида бундан ҳам яхши жаранглайди.

– Эҳтимол, – деди Эффенди, – аммо ҳозир бошқа давр, бошқача шеърлар, бошқача шоирлар керак. Расул, сен Москвага бориб ўқшинг керак экан.

Бу гапни тоғлиқлар шеърятининг жонкуяр тарғиботчиси, «Йигирманчи аср Гомери» – ёзишни билмайдиган Сулаймон Стальскийнинг таржимони айтаётганди. Ахир, Сулаймон Москвада ўқимаган-ку?

Эффенди Мансурович бу саволга жавоб берар экан, жумладан шундай деганди:

– Сулаймон ўлимидан бир йил олдин мени ҳузурига чақирди ва ўзи узоқ йиллар чалган чунгурини совға қилди. Ишонинглар, менда ундан бошқа қимматлироқ бойлик йўқ. Мен унда чалмаяпман, чунки мен Сулаймон эмасман, Эффенди Капиевман, менинги ўз чунгурим бўлиши керак. Ҳар бир ижодкорнинг баҳори, ёки кузи, ёки даври қулоғига шивирлаб айтган ўз қўшиғи бўлиши даркор.

Бу суҳбатдан кейин икки йил ўтиб, мен Москвадаги Адабиёт институтига ўқишга бордим. Битта ертўладаги ётоқхонада ўн олти шоир яшарди. Битта ўқув хонасида ўн олти нафар орзулари осмон шоир таҳсил оларди. Биз Тверь хиёбонида навбатма-навбат шеърларимизни ўқирдик. Шундоқ ёнимизда Пушкин ҳайкали тургани учунми шеърларимиз унчалик жарангласди. Бир куни мен ҳам ўз шеърларимни ўқишга тушдим, улар

тенгдошларимга ёқди дея олмайман. Адабиёт институтида ўқиган давримда ҳар хил таъсирга тушиб ва ҳар кимнинг маслаҳатига кириб ўзлигимдан бошқача шеърлар ёза бошладим. Истардимки, Москва мени тушунсин ва шеърларимни чоп этсин, овул билан эса кейинчалик тил топишиб олавераман. Шеърятдаги бу кўзбўямачилигимни ўзимча янги йўл деб баҳоладим ва танбёх берган юртошларимга «Сиз мени кейинчалик тушунасиз» дедим. Овул узоқда, отам тоғда яшарди, ўзимни «эркин» ҳис қилиб, хаёлларимга жуда эрк бериб юборгандим.

Бундай одамлар ҳақида шундай дейишади: «Унинг пайтавасига қурт тушган».

Илгари мен тоғлиқ шоирларга тақлид қилган бўлсам, энди рус шоирларига тақлид қила бошладим. Улар ҳолатига хос туришга ҳаракат қилдим.

Бир сафар дарсда иншо ёздик. Мен рус тилини яхши билмаганим ва рус ўртоқларим хатосиз ёзади деб ўйлаганим учун яқин шоир дўстимнинг иншосини тўлиқ кўчирдим. Ўқитувчимиз иншоларимизни текширганда дўстимнинг иншосида олтимишдан ортиқ хато борлигини айтди. Албатта, менинги иншоимда ундан ҳам кўпроқ.

Ёки бошқа бир мисол. Қадимий рус адабиётидан кекса профессор дарс берарди. Ўз-ўзидан аён, мен тоғлиқ бўлганим учун бу фанни яхши билмасдим. Шу боис имтиҳонга «кечикдим» ва тоғда бўлганим, у ерда қор кўчкисига учраганим учун вақтида имтиҳонга келмаганим ҳақида «эртақ» тўқидим. Профессор истисно тариқасида мендан алоҳида, телефон орқали имтиҳон оладиган бўлди. Мен профессор уйига телефон қилдим. У учта савол берди ва жавоб тайёр бўлганда телефон қилишимни айтди. Қисқа вақт ичида бирга ўқийдиган дўстларим саволлар жавобини тайёрлаб беришди ва мен имтиҳонни топширдим. Жавобларимни тинглаб бўлгач, профессор телефон гўшагини котибага беришимни айтди. Маълум бўлдики, «тўрт» баҳо қўйибди. Бундай баҳодан руҳланиб кетдим ва профессор олижаноб эканлигини билганим учун қайтадан унга кўнғироқ қилдим. «Мен жуда хафа бўлдим, – дедим профессорга. – Сиз менга тўрт баҳо қўйибсиз. Ахир, мен бу фанни яхшироқ биламан». «Азизим, – деди профессор, – эҳтимол, сиз ҳақирсиз». Телефон гўшагини котибага узатдим, «беш» баҳо қўйганини айтибди ва шу билан бирга қўшимча қилибди: бу кавказлик ёш йигит жуда ранжиган кўринади, биз унга илтифот кўрсатайлик.

Бу икки воқеани ўша даврда ёзган нарсаларимни ёки ҳозирги кундаги қайсидир миллатга мансуб шоирларнинг ижодини ўқиётганимда эсга оламан. Қайсики, бу ижод намуналари менга ўзгандан кўчирган, хатоларга тўла ўша иншоимни ва «телефон» орқали дўстларим ёрдамида топширган имтиҳонни эсга солади. Баъзи бир танқидчилар уларни баҳолаганда профессорга ўхшаб ўта илтифот кўрсатишади.

Ҳақиқий ижодкор эса ўзига кўрсатилган ҳар қандай илтифотни ҳақорат деб билади. Чунки барчамизга маълум, геологлар баъзан кичкина тоғ остидан қимматбаҳо олтин конини топишади. Демакки, оз сонли халқнинг ижодкори майда фикрлайди деб бўлмади. Халқ тикланишининг белгиларидан бири маданиятининг тикланиши, гуллаб-яшнашидир. Мамлакатимизда ана шундай жараён давом этмоқда. Менимча баъзилар бу жараён мураккаб ва ранг-баранг

кўринишда бораётганини илғаб ололмапти. Негаки, ҳар қандай ривожланишда бўлгани каби унда ҳам ўзига хос қувонч-ташвишлар, ўзига хос муаммо ва қийинчиликлар бор.

Ривожланишдаги бу қийинчиликлар, илгарига шиддат билан интилаётган ҳаёт оқими буларни илғамаётган шоирларни бир четда қолдириб кетиши мумкин. Шу жумладан, ўзларини шеърят анъаналарига «занжирлаб боғлаб олган»ларни ҳам, ақидаларига ёпишиб олиб сусткашлик билан энгилини ўзлаштираётганларни ҳам, ижодда қотиб қолганларни ҳам. Улар ўзларича мустақил битта ҳам қадам ташлай олишмайди. Ҳаётда бу тоифаларнинг тамомила акси ҳам учрайди. Улар шошма-шошарлик билан ҳамма жойга бурун суқишади. Бу шошқалоқларга олдинда ким кетаётганининг, ёнида ким қадам ташлаётганининг фарқи йўқ. Ваҳоланки, ўйламасдан, йўлга қарамасдан қилинган шошқалоқлик фалокат билан яқунланади.

Айримларининг шеърлари ҳижобда, бошқаларники ҳолига яраша. Баъзиларники «қип-яланғоч». Маълумки, шеър онанг ва синглинг олдида, овулда, Москвада, ҳамма жойда, ҳаммага уялмасдан ўқий оладиган бўлиши керак.

Ўлкаларда яшаётган ёш шоирлар Москвада ўқишга, мамлакат ва жаҳон ижодий ҳаётининг марказида бўлишга интилишади. Тўғри, қанотингни қанча кенг ёзсанг олдинда шунча кенглик пайдо бўлади. Аммо шу кенгликдаги қайноқ ҳаёт ичида ўзлигингни йўқотиб қўйишинг ҳам мумкин.

Шундай шоирлар бор, тирик бўлса ҳам бедарак йўқолишган. Улар бир нарсага эришиш илинжида ўз халқининг таъсирчан, бадиий ифода этиш анъаналарини унуттишган. Мен шундай ижодкорларни биламан, улар шеър ёзиш ўрнига сўзма-сўз таржимасини ёзиб, уни она тилига ўгириб беришларини сўрашади. Улар учун туғилган юрти мисоли театр саҳнаси, қайсики, исталган декорацияни ўрнатса бўлади. Улар ўз халқининг феъл-атвори ва урф-одатларида фақат ғалатиликни кўради. Ўз шеърятини заминидан узилиб, нотаниш адабиёт ўлкасида йўл излаганлар, худди қамалда қолган аскарларга ўхшашади. Жуда озчиликка бу «қамал»дан омон чиқиш насиб этади. Бу ҳолатга кўникканлар ўзларини эркин ижодкор деб билиб, тўғри келган мусиқага ўйнай бошлайди. Булар шундай ўйинчиларки, бугун лезгинкани, эртага молдаванкани, индинига нимани сўрашса шуни ўйнайди. Аммо шоир артист ҳам, ўйинчи ҳам эмас. Унда бирор воқеага бағишлаб олиб қўйилган табассум бўлмайди. Шунингдек, томошабинлар олдида атай йиғлаш учун кўз ёш ҳам асрамайди. Бундай бўлиши мумкин эмас! Афсуски, айрим шеърларда «режалаштирилган» табассум ва «режалаштирилган» кўз ёшларни кўраямиз...

Ўзи туғилган заминдан, юртдан куч олмаган шеърят мисоли уясиз қуш. Мен шундай шоирларни ҳам биламан, уларнинг шеърлари чумчуқлар каби эсдан чиқди, ҳалок бўлди. Чунки улар бу «чумчуқ»ларини ерга қўнишга қўймай тинмай учиршиди, охир-оқибат, ҳалок бўлиб қулаб тушишди.

Москвада талабалик давримда мен ҳам қадрдон заминимдан, жонажон тоғларимдан узилгандим. Ўша даврда кўплаб шеър ва дostonлар ёзиб, газета-журналларга пешма-пеш етказиб турдим, алоҳида китоб ҳам чиқардим. Бу китоб ҳақида ижобий тақриз ҳам босилди. Мақтовларга маҳлиё бўлиб, менинг шеърларим

тоғлиқлар шеърятининг янги йўналиши дейишгача бордим. Ўзимни аллалаб улғайтирган миллий куй-қўшиқларни қадрлай олмадим, ашуг (бахши)лар ижодига шубҳа билан, ҳатто Маҳмуд шеърятига танқидий кўз билан қарай бошладим.

Илгари ҳасадгўйларим унга отаси шеър ёзиб беради дейишган бўлса, энди улар у отасини ҳам танимай қолди, шеърларини фақат таржимада ўқиш мумкин дея жар солишди. Бу гаплар юрагимга илгарига нисбатан кўпроқ ботди. Бу менинг нозиктабиат бўлганим учун эмас, балки уларда қандайдир жиддий асос бор эди ва уларга эътибор бермасдан ўтиб бўлмасди. Гап-сўзлар миямда тахминан шундай фикр уйғотди:

«Тарас Бульба» асарида кекса Тарас сотқин ўғлига шундай дейди: «Мен сени дунёга келтирдим, энди ўзим сени дунёдан йўқотаман». Нима, бизнинг шеърятимизда шундай ўғиллар пайдо бўлдими, оталарига қараб «Сиз бизни дунёга келтирдингиз, энди биз сизни дунёдан йўқотамиз» дейдиган? Тўғри, кекса Тараснинг ўғлини шафқатсиз жазолашига жиддий асоси бор эди. Нима, шеърятга даҳлдор ёшларимизнинг оталари билан ворислик ришталарини узишга ва етим бўлиб қолишга асослари борми? Бу ерда гап фақат шеърлар(яхши-ёмонлиги) ҳақида кетмаяпти. Жуда оддий кўринган гина-кудуратлар ортида жиддий муаммолар турибди: анъанавийлик ва янгилик, миллийлик ва байналминаллик.

Аслида, ўз даври билан қадам ташлаётган, халқи ҳаёти билан ҳамнафас яшаётган ижодкорлар учун бундай муаммо йўқ. Улар бунга йўғрилиб кетган, мисоли бир бутун организмдай. Аммо шундай тоифа одамларни учратаймизки, улар айрим ҳолларда воқеа ва далилларни ўз билганларича талқин қилишади ва хулоса чиқаришда шошилишади. Бизнинг Доғистонимизда бир вақтлар овуллар, аждодлар, урф-одатлар, тоғдаги дарё ва ғорлар ҳақида ёзган шоирларни майдакаш, урф-одатга берилган, бир миллатга мансуб шоир деб аташарди. Улар ўз овулидан нарини кўра олмайдиган шоирлар тоифасига киритиларди. Аксинча, кимдир олис-олисдаги мамлакатлар ҳақида ёзиб қолса борми, шунинг ўзи уни кенг дунёқарашли, қамрови катта, байналминал ва илғор ижодкор дейишлари учун етарли эди. Ҳар бир фикрни сохталаштирувчилар консолидация ниқоби остида Доғистон Ёзувчилар уюшмасидаги миллий тиллар бўлимларини биттага келтиришни, Доғистон умуммиллий театрини ташкил этишни, миллий тилларда чиқаётган газеталарни бирлаштиришни таклиф қилишди. Улар ҳозиргача Доғистонга кўп тиллилик ва кўп миллатлилик ривожланишга халақит бераёпти деб айюҳаннос солишяпти. Гўё шохларини кесиб ташлаган дарахт чиройли бўлиб қоладигандай, жозибали камалакни битта рангга келтиришса ёрқин нур таратадигандай.

Одамларни фақат тил эмас, юрак ҳам бир-бирига яқинлаштиради. Бизнинг авар тилида дунёда уч юз минг одамгина гаплашади. Лекин дунёда менинг юрак туйғуларимни тушунадиган миллионлаб дўстларим бор, улар ҳам менга юртдош.

Шундай гап-сўзлар ҳам бўлган: шоирларнинг севги ҳақидаги шеърларини икки нусхада чоп этиш керак, улар икки юракка – ошиқ ва маъшукқа тегишли. Лекин азалдан севги ҳақидаги қўшиқлар куйланади, чунки бу муқаддас туйғу миллионлаб юракларга яқин.

Эсимда, бир доғистонлик шоир нашриётга «Менинг овулим» деб номланган кўләзмасини олиб борибди. Нашриёт директори ундан сўрабди:

– Овулингизда нечта хонадон бор?

– Етмишта, – дебди шоир.

– Биз бунча нусхада китоб чоп эта олмаймиз.

Мен бу директорнинг жавоби қанчалик тўғри-нотўғрилигини муҳокама қилмоқчи эмасман, фақат миллионлаб одамларга овул, қишлоқ ёки шаҳарда яшаётган одамларнинг ҳаёти яқин ва қизиқ эканлигини айтмоқчиман. Одамлар бир-бирларининг қувонч-ташвишлари, фикр-ўйлари тўғрисида билишни исташади. Бу уларга таъсир этиб, маънавий дунёсини бойитишга хизмат қилади.

Мамлакатда маданий алоқалар мустаҳкамланмоқда. Демакки, тоғликлар ватани ҳам кенгайиб бормоқда. Энди у нафақат овулга, мамлакатга, ҳаттоки дунёга жавобгар. Ахир, қаерда чакмоқ чакмасин, дўл шоирларнинг бошига ёғади. Энди ижодкорнинг асари фақат у дунёга келган юртга тегишли эмас. Кейинги йилларда айрим олимларнинг у ёки бу ижодкорнинг қайси халққа мансублигига оид баҳсларига гувоҳ бўлаёпман. Бирлари унинг таржимаи ҳолини далил қилиб кўрсатишса, бошқалари ижодидан мисол келтиришади. Бу масалада аниқ фикр билдиришга ваколатли эмасман, лекин таржимаи ҳоли алоҳида, ижоди алоҳида, ўзи алоҳида кетаётган шоир менинг тасаввуримга ҳеч сиғмайди. Шунингдек, мен рус шоирини рус тилисиз, авар шоирини авар тилисиз тасаввур қила олмайман.

Чинакам миллий шоир дунёқараши, идроки ва фикрлаши билан ўз даврининг, ўз асрининг, ўз мамлакатининг шоири бўлиши керак. Бизнинг дунёқарашимиз битта халқнинг манфаатини устун қилиб, бошқа халқнинг манфаатини поймол этиши мумкин эмас. Чунки миллатларнинг турмуш тарзи, тили, маданияти бир-бирларини бойитади. Ҳар бир халқда жаҳон тараққиётига ҳисса қўшиш имконияти мавжуд. Умумий маданиятнинг ривожланиши ҳар бир миллат ривожланишига туртки беради. Битта кўшиқ бошқа кўшиқнинг таралишига халақит қилмайди. Биз янги кўшиқлар куйлаёпмиз, лекин қадимий кўшиқлардан – бешик узра эшитган аллалардан тонмоқчи эмасмиз. Болалар оқшоқол боболарининг эртақларини мароқ билан тингашаяпти, узоқ сафарга отланган ўсмирларни кексалар дуо қилиб, оқ йўл тилашаяпти.

Бизда физиклар ва лириклар тўғрисида кўп гапиришади. Мен улар ўртасида ажиб ўхшашликлар борлигини кўраман. Чунки униси ҳам, буниси ҳам инсоният тараққиётига ҳисса қўшади. Аммо физикларнинг формулалари, кашфиёт ва ихтиролари лириклардан фарқли равишда миллий асосда бўлавермайди. Физика, кимё, кибернетикага оид китобларни ўқиганда, уларнинг муаллифи қайси халққа мансублиги сезилмайди. Агар бадиий асарларни ўқиганда шундай ҳолни бошдан кечирсангиз, бу жуда ачинарли албатта. Худди шунингдек, бирор ижодкорнинг асарини ўзи туғилган жойдагина билишса, бундан бошқасига унинг овози етмаса – бу ҳам афсусланарли ҳол.

Менинг билишимча, агар шоир ўз шахсий туйғуларини тўғри ифодалай олса, у умуминсониятга ҳам тегишли бўлади. Агар у қулочи етмайдиган нарсани қучмоқчи бўлса, туйғулари ўзи кўтара олмайдиган тошнинг остида қолиб кетади. Бундай қаламқашларнинг машқларида умумий фикрлар, ўйлаб топилган шарт-

ли ифодалар, сўзлар кетма-кетлиги бўлади, холос. Менинг билишимча, чинакам миллий асар шабнамда кўёш акс этгани каби байналмилаллики ҳам ифодалайди. Ҳаммаси ижодкорнинг нуқтаи назарига, мавзуга чуқур ёндашганига, туйғуларининг кучига, маҳоратига боғлиқ. Баъзан шундай ҳам бўлади: ижодкор бирор узоқроқ мамлакатга борса, сафар таассуротлари асосида туркум шеърлар ёки саёҳатнома битади, уни адабиётушунослар байналмилаллик ва халқлар дўстлигининг юқори чўққиси дея баҳолашга уринишади. Аксинча, шоир ўз мавзусига содиқ қолиб жонажон халқ ва ўлкаси ҳақида ҳаққоний шеърлар битса ҳам, уни ҳаётдан орқада қолган, замон руҳини сезмайдиган, дунёда бошқа мамлакатлар борлигини билмайдиганга чиқариб қўювчилар ҳам топилади. Шундай шоирлар бор, улар учун муҳими – воқеа, ифодалаш воситаси, кузатиш. Шундай шоирлар ҳам бор, улар учун муҳими – мантиқий қурилиш ва фикрлаш. Чинакам шеърият эса шу иккаласи уйғунлашган вақтда туғилади.

Агар шеърият бўлмаса, донишмандлик бошланади, донишмандлик ҳам тугаса ақидапарастлик – вайсақилик бошланади. Ҳозир ҳар бир овул, ҳар битта қишлоқ дунё билан боғланган. Шунинг учун юртдош шоирларим ижодидаги инсон, овул, миллат ҳақидаги, демакки, бутун дунё ҳақидаги шеърлар менга кўпроқ ёқади. Чинакам миллий шоирлар ҳар доим байналмилалдир, улар ҳеч қачон бошқа миллатни камситмаган, аксинча бошқа миллатларга қалбан яқин бўлган. Ўз халқнинг ҳақида, унга мансублигининг ҳақида ёзиш бу юртининг қарғасини булбул, ўзгаларнинг булбулини қарға, ёки ўзининг эшагини тулпордан учқур, ўзгаларнинг тулпорларини эшак деб аташ дегани эмас. Адабиётнинг асосий ғояси ҳам, замонга ҳамнафаслик ҳам, дунёда рўй бераётган воқеаларга боғлиқлигимиз ҳам шунда. Қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов ҳақидаги баҳсларни яхши эслайман. Ўша вақтда ўз юртида шундай одамлар ҳам топилди, уни юртдош деб атамайдиган. Ҳатто уни қирғизларга хиёнат қилди дейишгача боришди. Эндиликда ҳаммамизга маълум, Чингиз Айтматов адабиётдаги воқеа! У қотиб қолган анъана ва белгилаб қўйилган қолиплардан воз кечиб, инқилобий ўзгариш асаганини, бу дадил қадам бўлганини энди ҳамма тан олди.

Ўзимнинг дастлабки китобларимни варақлайман: «Тоғлар қўшиғи», «Туғилган йилим», «Менинг қалбим тоғларда», «Тоғликлар ватани», «Тоғлик қиз»... Уларда мен халқимизнинг мероси ҳақида сўзлаганман. Булар Динғир ва Дўлалай, Цада ва Гуниб, Қайсу ва Каспийим.

Ҳа, бу китобларимни варақлаган ўқувчи менинг қаердан эканлигимни, ота-онам кимлигини, нимани яхши кўришимни ва нимани ёмон кўришимни, нимани ёқлашимни ва нимадан юз буришимни билишини истадим.

Ўз шеъриятимнинг ёшлигига (айтишларича, одамнинг иккита болалик даври ва битта ёшлик даври бўлар экан) «Юксак юлдузлар», «Юлдузлар сўзлашар юлдузлар билан», «Мулатка», «Чегара» каби китобларим мансуб деб ўйлайман. Уларда мен нимани мерос қилиб олганим ва нимага эришганим тўғрисида сўзлаганман. «Турналар» ва «Дўстларни асранг» китобларим эса менинг изланишларим, учрашув ва айрилиқларим, йўқотиш ва топилдиқларим меваси. Бу китобларда замин чегараси, севги ва мардлик, эзгулик ва ёвузлик, ҳаёт ва ўлим чегаралари тўғрисида сўз юритганман.

Дунёнинг кўплаб мамлакатларида бўлганман. Европа, Осиё, Америка ва Африканинг қишлоқ-шаҳарларини кезганман. Ҳар хил халқларни ва ҳар хил одамларни кўрдим, ҳар хил тилдаги кўшиқларни эшитдим. Ҳар доим юрагимда бир истак уйғонди – бу мамлакатлар бошқа мамлакатлар билан худди «юлдузлар юлдузлар билан сўзлашгандай» сўзлашишини, одамлар бир-бирларига худди юлдузлар каби нур ва меҳр таратишини орзу қилдим.

Сайёрамизнинг турфа рангларда товланишини ўз кўзларим билан кўрганман. Шу боис «Мулатка» китобини ёзганда фақат аёлни назарда тутмаганман, балки бу она сайёрамизга бағишланган кўшиғим эди.

Китобларимни қайта-қайта варақлайман. Мана бу шеърятимнинг иккинчи болалиги – менинг қайтишим, қайсики, улғайган кишининг алла билан учрашуви. Бу менга берилган мерос, уни қандай сақлай олдим, унга нималарни қўшдим. Бу «Йиллар шодаси», «Икки рўмол», «Битиклар», «Менинг Доғистоним» китоблари. Бу илгаригиларнинг тақрори эмас, бўлган воқеаларга, ёдда сақланган ва ёдда умрбод сақланиб қоладиган кунларга янгича ёндашиш, зийрак кўз билан қайтадан қараш. Мен охири китобимнинг номини «Болалик» деб номладим. Чунки шоирларга кексайиш бегона.

УЧИНЧИ МАҚОЛА

Ёшлиқни, ўтган йилларни эслаш кексаларга хос хусусият. Бизда тоғлик ёшлар бу ҳақда гапиришмайди, албатта, улар хушёр бўлса. Чиндан ҳам ўтган кунни қандай баҳолаш мумкин, агар ҳали куёш чарақлаб турган бўлса? Қандай қилиб қиш кунлари тугади дейиш мумкин, агар ҳали қор лопиллаб ёғиб турган бўлса? Қандай қилиб баҳор ҳақида хулоса чиқариш мумкин, агар ҳали авжи баҳор бўлса? Шоир ҳар доим йўлда, кечани кеча, кундузни кундуз демай доим ҳаракатда. Орқамда босиб ўтган йўлларимга назар ташлашим учун бир муддат бўлса ҳам отимни йўлнинг ўртасида тўхтатишим керак.

Тоғликлар ҳар қандай кўшиқни айтишдан аввал мусиқа чалишади. Худди шундай мен ҳам ҳикоямни болалигим ҳақида сўзлашдан бошлайман.

Йўловчи ҳам биринчи навбатда ўзи от эгарлаган ховлини эсга олгандай, мен ҳам ҳикоямни ўзим туғилган уйни эслашдан бошлайман. Бизнинг Цада қишлоғимиз шаҳарча деб номланган. Ҳолбуки, унда етмишта хонадон бор. «Цада» сўзи «оловда» маъносини англатади. Бизда эрта куёш чиқади ва узоқ вақт чарақлаб туради. Эҳтимол, шунинг учун биз: Цадада қор музга, ёмғир ботқоққа айланмайди, деймиз.

Хонамнинг деразаси Хунзах йўли томонга қараган. Нарироқда худди бўрк кийган болалар том устида тўйни томоша қилгани каби тоғлар устидаги қоялар овул томонга қараб турибди. Овулдошларим қайта-қайта таъкидлаганидек: «Агар тошни энг арзон нархда сотиш мумкин бўлсаиди, дунёда биз цадаликлардан бой одамлар бўлмасди». Қояларда осилиб турган тошлар худди бошингизга қулаб тушишга, ғорлар оғзини очиб турган бўри каби ютиб юборишга тайёрдай туюлади. О, менинг тоғларимнинг тошлари! Улар араб босқини даврида аварларни мустаҳкам қалъа каби ҳимоя қилди. Улар Эрон шоҳи Нодиршоҳнинг йўлига тўсиқ бўлди. Улар Доғистоннинг биринчи имоми Қозимулланинг чақириғига акс садо берди. Улар иккинчи имом Ҳамзатни ҳам кўрган ва афсонавий

Ҳожимуроднинг ўлими учун Хунзах хони бошига қасос тошлари бўлиб ёғилган.

Кўшни овулдагилар барча мақол, матал ва латифалар Цада овулида тўқилган дейишади. Худди шу овулда менинг отам, Доғистон халқ шоири Ҳамзат Цадаса туғилди ва яшаб ўтди. Мен унинг оиласида тўртинчи фарзанд, учинчи ўғил бўлиб дунёга келдим. Бу 1923 йил 8 сентябрда рўй берган. Иккала акам ҳам Иккинчи жаҳон уруши жангларида ҳалок бўлди. 1951 йилнинг июн ойида 74 ёшли отамдан айрилдим. Энди мен оилада бўрк кийганлар орасида энг каттасиман.

Болалик вақтимда отам мени тиззасига ўтқизиб, пўстини билан ўрарди ва ўз шеърларидан ўқирди. Шунинг учун мен отамнинг шеърларини белимга камар тақмасдан ва отни эгарламасдан аввалроқ ёддан билардим. Кўшниларимиз, мактабдаги ўқитувчиларим отамнинг ҳали чоп этилмаган шеърлардан ўқиб беришимни сўрашарди. Мен отам шеърларини уларга ҳаяжон билан ўқирдим.

*Кейин мен шоирнинг ўртанча ўғли,
Ўзим ҳам ҳавасда шеърлар тўқидим...*

Биринчи шеъримни ёзганимда ўн бир ёшда эдим. Ўшанда томнинг устига ёзилган ҳўкиз териси устида ётиб, биринчи бор Цада текислигига 1934 йилда кўнган самолётни кўриш учун ҳатто суннатга ётқизилган болаларнинг чопиб чиққани тўғрисида ёзганим. Кейин мактабим, ўртоқларим, ўқитувчиларим тўғрисида ёза бошладим. Мактабим унга шеър бағишлашим учун етарли мавзу берарди. Чунки мактаб овулимиздан шундоқ кўришиб турадиган Хунзах қалъасида жойлашган ва бу қалъа юзлаб йиллар ғанимларнинг ўқ ва снарядларига дош берганди.

1940 йилда Бўйноқ шаҳридаги педагогика билим юртини тугатиб, шу мактабга яна қайтдим, фақат ўқитувчи бўлиб. Ҳозир бу етти йиллик мактаб умумий ўрта таълим мактабига айланган ва у отам номи билан аталади.

Еттинчи синфда ўқиётган вақтимда республика газетасида биринчи шеърим чоп этилди ва унга авар ёзувчиси Ражаб Динмагомедов ўз муносабатини билдириб, айрим сатрларининг пухта эканлигини таъкидлади. Ўшандан кейин шеърларим Хунзах тумани, Бўйноқ шаҳри ва республика газеталарида чиқди. Шеърларимга «Цадаса» тахаллуси билан имзо чекардим. Бир куни менинг шеър ёзишимдан беҳабар тоғлик адабиёт мухлиси шундай деди: «Менга қара ука, отанга нима бўлди? Илгари шеърларини бир ўқишда ёдлаб олардим. Ҳозир қанча ўқисам ҳам сира тушунмаяпман». Ўшандан кейин отамнинг исмини фамилия қилдим ва шеърларимга Расул Ҳамзатов деб имзо қўйдим.

Матбуотда қанча шеърларим чиқмасин, одамлар мени шоир Расул Ҳамзатов сифатида эмас, Ҳамзат Цадасанинг ўғли сифатида қабул қилишарди. Отам шеърят санъатидаги биринчи устозим эди. У менинг дастлабки шеърларимни ўқиб шундай деганди: «Агар бу кулни оташкурак билан яхшилаб титилса, битта ўчоқда ўт олдириш учун кичкина чўғни топса бўлади».

Ҳа, дастлабки шеърларимда сўзлар кўпроқ, фикр камроқ эди. Товоқдаги бир сиқим унга бир кўза сув қуйиб, ундан хамир тайёрлашга уринаётганим ўзимга ҳам сезила бошлади. Қани ўша дастлабки машқларим? Улар дарёга етмаган жилғалар каби қуриди. Мен дарё-

га етгунча, йиқилишдан кўрққанимда қоятошларга суянганча ўша жилғалардай қанча юрдим? Бари бир, тан олишим керак, ўзим ўша вақтда шеърларимни яхши ёзилган деб ўйлардим. Лекин ўзимга барча китобларим азиз, ҳатто бўш тўпламим ҳам. Негаки, у биринчи китобим! У китобни «Оташин севги ва ёндирувчи ғазаб» деб номлагандим. Қандай унутишим мумкин, бу китобни ўқиб чиққан тоғлик қиз менга мактуб йўллаганини? Қандай унутишим мумкин, қишки қўтон ёнида чўпон шу китобим варағини тамакига ўралма қилганда ранжиганимни? Қандай унутишим мумкин, отам олдида ўзимни оқлаш учун бутунлай бошқа сабаб билан ўша чўпон авлод-аждодининг номини тупроққа қорганимни? Бу 1943 йилда бўлганди, у вақтда соқолимни ҳар кун қиртишлардим, намойишкорона тамаки чекардим ва ҳар куни қизларни севиб қолардим.

Бу вақтда турли жойларда ишлашга улгурдим: кўчма авар театрида режиссёр ёрдамчиси бўлдим, биз овулма-овул юриб томоша кўрсатардик, республика газетасида мухбирлик қилдим, радиода ҳам ўзимни синаб кўрдим.

Ўша даврда доғистонлик Иккинчи жаҳон уруши Қаҳрамони Саад Алиевга бағишлаб дoston ёзгандим. Шўрлик дostonим авар ёзувчиси Гаджи Залов кўлига тушибди ва у яхшилаб дўппослабди. Мен ҳам қарздор бўлиб қолмадим, унинг «Жанг соати» китобини авра-астарини чиқариб танқид қилдим. Вақт иккимиз ҳам ҳақ эканлигимизни кўрсатди.

Ўзимнинг бир неча китобим ва Илья Сельвинский рус тилига ўгирган «Краснодон болалари» дostonимни кўлтигимга қисиб, чўнтагимга Ёзувчилар уюшмаси аъзолиги гувоҳномаси ва озгина пулни солиб Москвага, Адабиёт институтига ўқишга кириш учун йўл олдим. Агар ростини айтадиган бўлсам, институтга кириш иштиёқидан кўра Москвани кўриш иштиёқи баланд эди. Шаҳарни кўраман ва қайтаман деб ўйлагандим. Аммо Адабиёт институти директори Фёдор Васильевич Гладков рус тилини билмаслигимни кўриб турса ҳам, мен ёзган диктант қизил қалам билан роса бўялган бўлса ҳам, фамилиямни ўқишга кирганлар қаторига ёзди. Шунинг учун бу бағрикенг инсондан ҳамиша миннатдорман. Эндигина ташаккуримни унга ёзма равишда изҳор қиляпман.

Москва ва Адабиёт институти менга ручкани қандай ушлашни ўргатди, оқ қоғоз узра эгилиб ўтириб ёзишни ўргатди, жумла устида фикр-мулоҳаза юри-тишни ўргатди, муқаддас туйғуларни севишни ва кадр-

лашни ўргатди, ўз ижодимдан қониқмасликни ва ҳар бир сўз устида ўйлашни ўргатди.

Москва ва Адабиёт институти менга шеърятнинг кўз илғамас сирларини очди. Айнан ўша даврда тушундим: яхшилаб тозаланган уч тийинлик чақани олтин деб ўйлаб юрганимни. Мен навбатма-навбат турли шоирларга – Блокка, Маяковскийга, Есенинга, Пастернакка, Цветаевага, Багрицкийга, авар Маҳмудга, немис Гейнега ихлос кўйдим. Лекин Пушкин, Лермонтов, Некрасовга бўлган ихлосим ҳеч қачон ўзгармади.

Мен рус адабиётининг гўзал намуналари жозибасини болалигимдаёқ ҳис қилгандим. Отам мактабда ўқиб юрган вақтимдаёқ Толстойнинг «Ҳожимурод» асарини овулдошларимга ўқиб беришимни ва уни гапма-гап авар тилига таржима қилишимни буюрарди. Оқсоқоллар асарни тинглаган экан, бундай ҳаққоний сўзларни одам боласи ёзиши мумкин эмас, уларни Аллоҳнинг ўзи нозил қилган бўлса керак, деб бош чайқаб кўйишарди. Криловнинг масалларини, Чеховнинг «Хамелеон» ҳикоясини, отам таржима қилган Пушкиннинг «Қишлоқ» шеърини ёддан ўқирдим. Кейинчалик ўзим ихлос кўйган Лермонтовнинг шеърларини, Пушкиннинг «Полтава»сини таржима қилдим. Есениннинг шеърлари таржимаси бўйича эса аварлик битта шоир билан муштлашганман ҳам.

Менинг шеърларим тўғрисида ёқимли сўзларни ёзган Александр Фадеевнинг мактубини ҳамон меҳр билан сақлаб келаяпман. Рус шоирлари билан учрашувлар ва улар билан дўстлик алоқаларини ўрнатганим, биргаликдаги қизғин баҳсларимиз менда унутилмас таассурот қолдирди, беқиёс сабоқ бўлди. 1947 йилда рус тилида биринчи китобим чиқди.

Мен кўп жойларда бўлганман. Мамлакатимизда ва унинг ташқарисидида ҳам кўплаб дўстларим борлигидан фахрланаман. Агар тақдир менга қанча дўстларим бўлса, шунча умр берса эди, ҳатто узоқ яшайдиган одамлар билан машҳур Доғистонда ҳам мендан узоқроқ умр кўрган одам топилмасди.

Агар нафис авар шеърятига учта кичкина чўғ кўша олган бўлсам ва улар учта ўчоқда ўтти ёндирса, бунинг учун аввало Москвадаги Адабиёт институтидан, ўқитувчи ва ижодкор дўстларимдан миннатдор бўлишим керак. Бир ижодкор сифатида ҳамиша умуминсоният шеърятининг марваридларидан, ҳалқимнинг, отам ва менинг йўлимни ёритган барча маёқлардан бир умр миннатдорман.

1978

Асрор МЎМИН таржимаси

Наргиза АСАДОВА

БАДИЛАЛАР

КЎЧАГА ҚАРАГАН ГУЛЛАР

Пардаларни тушираман-да, кўчага отиламан, гўё нажот кўчададек. Ҳаво иссиқ, шабаданинг ерга тушгиси йўқ. Дарахтларнинг устки япроқларини эрмакка ўйнайди у.

Йўл бўйлаб кетарканман, ариқчада жимир-жимир оқаётган сувга тикиламан. Яхшиямки, обихаёт бор, тозалик бор. Шу пайт қаёқдандир болакай пайдо бўлади. "Одамзотнинг тозаси" дея хаёлимдан ўтказаман, унинг шабнамдек нигоҳига қараб. У бўлса ёнимга чўк тушади-да ариқ лабида боягина кўзим қувонтираётган майсаларни бирдан тортқилай бошлайди. Юлиб-юлиб сувга отаркан, ўз ишидан маст қийқиради. Лаҳза ўтмай бир тўп аёлларнинг ичидан бири чиқиб оёғи остидаги тошни жаҳл билан сувга итқитади-да, фарзандининг ишигамас қўлини кир қилганига аччиқланиб, боласини кўтарганча яна ғийбатга шўнғийди. Уф-ф дейман, йўлимни буриб, нажот йўлдадек.

Маҳалламиз боғи номи "Бобур". Кўпчилик номини эшитганда боғни эслашади, боғни айтганда Бобурни эмас. Бироқ ҳайкал қўлида ўроғлик қоғози билан олислардаги тоғларга тикилаверади-тикилаверади, нажот тоғлардадек. Пастда эса одамлар бола-чақаси билан писта чақишади, сақич чайнашади. Баъзилар шундаям зерикса тош ҳайкалга расм солади. Ҳайкал уни "эслаб" туриши учун. Ана, биттаси телефонини тинглаяпти. Йигит бўлсаям қизлардек экан дейман ўзимга. Ҳар гапида суҳбатдошининг қулоғини чимдигандек арча баргларини чирт-чирт узади. Бу нимаси, шу ҳам ишми? Унинг оёқ кийимига бир қур назар солгани-ю ҳиринглаб, букчайиб қолгунча кулгани кўз ўнгимда хира манзара бўлиб қолади холос.

Йўлда бозорга буриламан. Бу ерда дунё бозордами, бозор дунёнинг ичидами англаш қийин. Англаганим, бу жойда тошбосар туйғулар кўп. Ёлғон кўзингизга қараб туриб ҳалолликни босиб кетаверади. Виждончи, у тарозига ишонади, нажот тарозидадек.

Наргиза АСАДОВА

Тошкент вилоятининг Қуйи Чирчиқ туманида туғилган. Санъат ва маданият институти хамда Ўзбекистон Миллий университети қошидаги Олий Адабиёт курсини тамомлаган. "Ишқ остонаси", "Юрагимнинг сарҳадлари" шеърӣ тўпламлари муаллифи.

– Анорлар қанчадан? – сўрайман сотувчи кишидан.
– Етти минг, сизга беш мингдан бервораман, – дейди у ялтоқланиб.

Нари кетаман. Расталар бўйлаб кезарканман, яқин атрофни шовқин босади.

– Ўғлимга кичкина тухумдан бериб юборибсиз, уялмайсизми невар-эварали хотин! – дейди аёл зорланиб.

Тухумчи ҳам бўш келмайди.

– Ҳар гал шундай қилади, – дейди ёнидагилар пичирлашиб. Сурон ва унинг томошабинлари кўпайган сари менда нимадир тугайди. Чиқиб кетарканман, ортидан таниб қоламан уни. Тарозини эгасиз қолдириб Виждон илдамлаб кетади.

Қоғоз халталарни токчага қўйиб, болакайнинг аста аслига қайтаётган чехрасига боқиб кўнглим равшан тартади.

– Бугун анча тузук, – дейман чин дилдан халатли кишининг кўзларига боқиб. У эса қўлларимга қарайди, нажот қўлдадек.

Қайтишда боғча ҳовлисидадан ўтаман. Тарбиячи опалар аллақандай ялтир-юлтир ҳақида бир-бирига гап бермайди. Ҳовлида қўлидаги супургиси билан хаёлга чўмганча фаррош амаки куймаланади, нажот хаёлдадек. Уҳ тортаман. Мувозанат қани, дейман атрофга аланглаб. Қўзим эса қўлимдан тортқилайверади: "Юринг ойи, ҳозир ўртоқларим кўнғизчани ўлдириб қўйишади!"

Тунда унга йиғлайман, нажот йиғидадек. У бўлса "Мувозанатни ким бузди" дейди жиддий боқиб. Жавоб бера олмай ухлаб қоламан.

Дарвоқе пардалар. Шарт туриб уларни четга сураман. Бу шаштимдан токчадаги ҳаворанг гуллар уйғониб кетади. Деразаларни кенг очиб, уларни кўчага қаратиб қўяман. Ёруғлик, тонг отибди. Яхшиям у бор, оламнинг озодаси.

Кузатар чоғи "мен..." дейман. У эса "Рўмолчаларимни ювиб қўй, эртагача кир қолмасин" дейди чиқиб кетаркан.

ҚИЗИЛ ЧИРОҚ БАХТГА УНДАЙДИ

Тонг. Боягина ёғиб ўтган ёмғирдан кейин атроф янада ёришган, равшан тортган.

Нам ҳиди таралган раvon кўчадан турнақатор бўлиб автомашиналар кетмоқда.

Дам олиб чиққан одамлар юз-кўзида ўзгача шижоат сезилади, иложи борича бир-бирига хушмуомала бўлишга, табассум улашишга интилади улар. Бу пайтда вақт шу қадар тигизки, транспортлар бир-бирига ён берай демайди. Гўё шу лаҳзада кимўзарга ўйнагандек, манзил томон ошиқишади. Аммо... шу пайт бирдан қизил чироқ ёнади-ю, кўчадагилар бир дам тин олишади.

Қизил чироқ – нафақат автоуловни, одамларни ҳам бир зумга тўхтатишга, йўлдаги ихтиёрини бир муддат жиловлашга қодир у. Бир қараганда, бу ранг гўё киши умрининг, ўтаётган лаҳзалари қадрини билишга чорлаётгандек, жимгина, фақат ишора билан ундаётгандек. Йўл четида тўхтаб қолган кишига қизил чироқ бир дам хаёл суришга, ниманидир яхшилаб ўйлаб, тўғри қарор қилишга имкон беради, назаримда.

Кузатганмисиз, йўл белгилари олдида сафдаги аскарлардек тизилишган машиналар ҳам гўё шу ранг олдида илдам одим ташлашга ожиздек, шу тахлит туриб ўйлаётгандек, сония йилга татиётгандек туюлади кишига. Бунда улар бораётган манзилнинг қандай тасодифларга дуч этишини, соғинчларга йўғрилганлигини, ортида қолаётган йўлнинг эса қандай босиб ўтилганлигини мушоҳада қилаётгандек.

Оламда эса ранглар кўп. Биргина камалакнинг ўзида етти хил ранг жиловланади. Улар ҳаёт аталмиш буюк неъматни ранго-ранг қилиб кўрсатиш ва яшаш моҳиятини англантишда бизга енгиллик беради чоғи. Бироқ қизил чироқ, бахт рангига тимсол бўлган ҳолда, йўл бошиданоқ яхшилик ва яхшиларни севишга, демак эзгулик сари қадам ташлашга сизни, бизни, ҳаммамизни мудом ундайверади.

Бирдан яшил чироқ ёнади-ю, хаёл тугаб, ҳаёт бошланади. Энди йўлда ўзингизни яхшилар учун эҳтиёт қилинг, йўловчи...

ҲУРЛИК РАМЗИ

Мавж билан отилаётган, шошиқиб, ошиқиб кўкка интилаётган фаввора қилаётган ишидан ўзи маст бўлиб қикирлаб кулаётган болакайга ўхшайди. Қизикувчанлиги билан ҳамма нарсага қўл чўзган мурғак янглиғ ҳар бир ҳаракатида беғуборлик мужассам унинг. Юқорига сачраган шаффоф сувлари билан киши қалбини мудом ҳурликка, дунёнинг жами покизалигини асраб-авайлашга чорлайди гўё. У шу тобда эрк ва озодлик шарафига овоз берган инсонга менганса, отилиб, шашт билан юқорига чиқаётган сувлари билан яхши кунда ичига қувончи сиғмай, ҳайқириб юборган одамдек.

Қадрдон масканга яқинлашар эканман, хаёл кенгликларидан қайтаман, шунда онамнинг “Гўзалликни

кўра ол, йўқ бўлса изла, топ” деган фикрлари қулоғим остида жаранглайди.

ТАЯНЧ НУҚТАСИ

Иссиқ тафти пасая бошлаган пешонасини ушларканман, дераза томондан оқариб келаётган тонгни илғайман. Дарчадан кирган шабада бир зумда кечаги ғурбатни ўзи билан қайгадир олиб чиқиб кетдими, ҳарқалай, энди юрагимнинг уриши бир оз секинлашган, кўнглимга сокинлик ва ёруғлик энмоқда эди. Дилбандимнинг манглайига ёпишган сочлари, қайрилма киприкларида қотган ёш томчиси ором қўйнидаги вужудига ҳамоҳанг руҳимга ҳам оройиш берар, шу тобда кўнглимдан, онам қандай бардошли аёл эканлар, деган фикр кечарди. Бир кечада тотган ситамим, бедорлигим волидамнинг бутун умрлик ташвишлари олдида ҳеч нарса эмаслигини тушуна бошлайман.

Қизимнинг ухлаганига ишонч ҳосил қилиб, ёзув столи ёнига бораман. Унда ўтган куни иш юзасидан қоралаган нарсалар, режаларга бағишлаб битилган алланималар қалашиб ётарди. Булар менинг ҳаётимда қанчалик аҳамиятга эга? Рўзгоримнинг ширин ташвишлари, фарзандимнинг саломат бўлиши олдида. Жамиятда аёл қанчалик ўзини керак санамасин, уйга кирганда ёлғизлик уни ютиб юборса энг ёмони шу. Унинг-чун ҳаётда дадил одим ташлаши, ҳар қандай мусибат олдида ўзини тутиши учун ишонган ҳамроҳи, дуосини қилгувчиси, қолаверса ҳаёт деб аталмиш бўстонга умид билан қадаган ниҳоли бўлса унга яна нима керак? Шулар эмасми ахир унинг бу дунёда ушлаб турган таянч нуқтаси... Бошқаси қанчалик кўтаринки, жимжимадор кўринмасин, бу бурчдорлик ёнида ҳеч нарса эмас.

Хаёлимдан кечган фикрларни қоғозга қораларканман, ортимдан жуда майин ва оромбахш овоз эшитилади. Илкис қайриламан. Қизим мунчоқ кўзларини ишқалаганча табассум қилади. Уни анчадан буён бундай шодон кўрмаганим учун қувониб бағримга босаман. Шунда она-бола деразанинг иккала табақасини баралла очиб юборамиз ва кузги тонг нурларига йўғрилган янги кун истиқболига чиқамиз.

ЙЎЛ

Бир қарасам, кимсасиз дарахтдекман. Сояда туриб, пинҳон тош отадилар!

Дарахтга ҳам осон дема, болам...

Дуч келсам, шодон қарши оладилар. Ўзларини ёндош, дўстдек тутиб, олға юрсам, гўримга ғишт қалайдилар!

Одам бўлиш осон дема, болам...

Бироқ, яшаш кураш демак. Ҳорсам, толсам бош кўяр елкам, иқбол тиловчи дуоғўйим, ишонч билан бу ҳаётга қадаган қувончим-ниҳолим бор!

Шундай экан, онамга бу йўл қийин дема, болам!

Нилуфар НОРБОЕВА

ГУЛДАСТА

Самовий шиқ чорлар гоҳида,
Кетарман шунда бир нафасга.
Шеърларим кўнглимнинг боғидан,
Узилган ранго-ранг гулдаста.

Ҳар бир шеър юрагим парчаси,
Барчаси қадрли, барчаси.
Зеро, улар умрим мазмуни,
Ҳаётимнинг бир саҳифаси.

Ҳар юракка бормогин истаб,
Қалбим кўрин этдим мужассам.
Гул кўнглимнинг гулбоғларидан,
Сизга тақдим – шеърый гулдастам.

* * *

Нафосат, назокат тимсоли қизлар
Ҳилолдай, чечакдай мисоли қизлар.
Улар гўзалликнинг нафис хилқати,
Улар пойидадир дунё жаннати.

Қай шоир шаънига шеърлар битмаган,
Қай юрак куймаган такрор ва такрор.
Улар муҳаббатнинг мангу суврати,
Улар табиатнинг буюк санъати.

ТЎРТЛИКЛАР

Хайрият, Аллоҳим ой ва қуёшни,
Инсон қўли етмас кўкда яратган.
Йўқса ошиқларнинг дастидан эвоҳ,
Бус-бутун куррамиз ойсиз қоларкан.

* * *

Шеърини, у менга кўп нарса берди,
Юрагимга қўйди соф куйни жойлаб.
Қалбимга чўғ солди, самовий оташ,
Энди ёнапти қалбим ловуллаб.

Қандилат ЮСУПОВА

ЎЗБЕГИМ

Номинг ўзи даво бемор жонимга,
Сингиб кетгансан сен бутун қонимга,
Аксинг кўринар ҳар бурда номимда,
Сендан улугим ҳам борми, ўзбегим?

Бир умр йўлдошдир сенга бу меҳнат,
Фарзандлар умридан излайсан роҳат,
Иймонинг бутундир сенинг тоабод,
Сендан улугим ҳам борми, ўзбегим?

Дейсан: “Болаларим омон бўлса бас”,
Сен учундир асли тинчлик муқаддас.
Ўзинг-чун ҳам яшаб кўрдингми бир нас,
Сендан улугим ҳам борми, ўзбегим?

Бир жонмас, минг жоним сенгадир қурбон,
Таърифнинг айтишига сўзим бир жаҳон,
Сен ўзинг султоним, сен ўзинг ҳоқон,
Сендан улугим ҳам борми, ўзбегим?

* * *

Ёниқ-ёниқ орзулар аро,
Ёниб-ёниб кетиб боряпман.
Оғир-оғир саволлар билан,
Фасллардан ўтиб боряпман.

Бу ҳаётда энг ширин туйғу,
Сен эдинг-ку ахир, муҳаббат!
Йўлларингга нигорон кўзим,
Ҳижронингни ютиб боряпман.

Юрак урар ҳар ён ўзини,
Кўрсатмайин висол юзини,
Эшитмади шиқим сўзини,
Бир меҳрни кутиб боряпман.

Шеърларим – дил эркаларим,
Қалбимдаги битмас ғамларим,
Тугамайди бу эртақларим,
Кўшиқ қилиб айтиб боряпман.

МУҲАББАТ ТАРАННУМИ

Адабиётда ижодкор ўз ўй-фикрлари, орзу ва интилишлари, ҳис-туйғулари, инсоний ва илоҳий муҳаббати-ю эътиқодини бадиий тасвир орқали сўз воситасида ифодалайди. XV аср биринчи ярмида яшаб ўтган шоирлар ижодидида ошиқона, орифона, риндона ва ахлоқий-таълимий ғазаллар етакчилик қилди. Бу даврда яшаб ижод этган Ҳофиз Хоразмий, Саккокий, Лутфий, Атойи, Гадоий, Юсуф Амирий ғазалларида илоҳий ва инсоний ишқ тараннуми, руҳий ҳолат, кечинма ва шоирнинг ҳис туйғулари тасаввуфий истилоҳлар, тимсоллар воситасида ифодаланиши яққол кўзга ташланади.

Бизга бу давр шоирлари ҳақида маълумот берувчи асосий манба Алишер Навоийнинг “Мажолисун-нафоис” асари ва бир қатор шоирларнинг девонларидир. Лириканинг энг асосий жанрларидан бири ғазал – бу даврда алоҳида мавқега эга бўлди. Ғазал инсонга хос бўлган ҳамма ҳис-туйғулар доирасини қамраб олади.

*Пистадек оғзинга шакар дедилар,
Ғайб сирин не мухтасар дедилар.*

*Ваҳдат аҳли сафоу руҳингда тушмадилар,
Партави мабдаус-сувар дедилар.*

Мавлоно Лутфий поэтик образлар воситасида ваҳдат ул-вужудни тасвирлаётганда кўпинча ташбеҳ, литота, хусни таълил санъатларини ҳам қўллайди. Шоир бир ғазалида “Эй соқийи мажлис, сол иликтин қадаҳу жом” деса, бошқасида “Лаълига боқсам билурким, кўнглум ул ён тортадур”, яна бир шеърда “Лутфийни майхонада ошуфта кўрсанг қилма айб” деса, кейинги мисрасида “Кўрар Ҳақ нуруни юзунгда Лутфий” дея ҳақиқий ишқ – илоҳий муҳаббатни тараннум этади. Тасаввуфий мазмунни ифода этувчи “соқий” – Ҳақ рамзи, “қадаҳ” тасаввуфда вақт ва кўнгил рамзи, “жом” маърифат бодасидан тўла орифнинг дил ва аҳволи, “майхона” илоҳий ишқ бериладиган жой, пир хузури. Шоир ўз руҳий ҳолатини тасаввуфий тимсоллар орқали бадиий тасвир сифатида маҳорат билан қўллаб, мисраларга зеб бермоқда.

Гадойининг айрим ғазалларига аҳамият берайлик:

*Менинг бу ўтлуқ оҳимдин фалакнинг бағри сув бўлди,
Демассен бориқим, бу не фарёду фиғон айлар.*

*Магар топқай нишони ногаҳон лаълингнинг олпинда,
Кўзум ёш элчисини ҳар дамда юз сори равон айлар.*

Шоир тасаввур қилиш қийин бўлган, амалда бўлиши сира мумкин бўлмаган муболаға ҳамда метафора-ўхшатиш санъатлари орқали ўз руҳий ҳолатини бадиий ифода этган. Адабиётда бадиийлик унинг образлигидан келиб чиқади. Бадиийлик асарда ҳаётнинг жонли кўринишда намоён бўлиши, ўқувчида эстетик завқ ўйғота олишидир. Бу лирикада бадиий тасвирнинг вужудга келишида асосий омил саналади. Демак, бадиий тасвир, образ ва тимсоллар орқали биз лирик қаҳрамон руҳий оламини тушунамиз ва шоирнинг асосий ғоясини англаймиз.

XV аср биринчи ярми ўзбек шоирлари шеърятда илоҳий ишқ талқини тараннум этилган ғазаллар қатори инсоний ишқ-муҳаббат куйланган ғазаллар ҳам алоҳида бадиийлик касб этган. Атойининг шундай бир ғазали бор:

*Боқар оҳудайин ҳар ён ўшал икки қаро кўзлар,
Хаданги ғамзасин отмоқ учун гўё қаро кўзлар.*

*Дилу жон сайди қилмоқта киши кўрмайтурур ҳаргиз,
Мунундек нозанин қошлар, анингдек дипрабо кўзлар.*

Биринчи байтда радиф, яъни “қаро кўзлар” га ҳар бир мисрада алоҳида вазифа юклатилган. Шоир ғазал орқали маъшуқасининг чиройли кўзларини бадиий маҳорат билан тасвирламоқда.

XV асрнинг ўрталаригача яшаб ижод этган Ҳофиз Хоразмий ва унга яқин даврда яшаган ўзбек шоирлари Ҳайдар Хоразмий, Сайид Аҳмад, Саккокий, Лутфий, Атойи, Гадоий, Яқиний, Амирий, Хўжандийлар адабий мероси ўқувчининг тасаввур дунёси, эстетикасини бойитиш билан бир қаторда уларни комил инсон, ахлоқан етук қилиб тарбиялашда ҳам аҳамиятлидир.

Наргиза БОЙМУРАТОВА

1984 йилда Жиззах вилоятининг Зомин туманида туғилган. Низомий номидаги ТДПУнинг бакалавр, Мирзо Улуғбек номидаги ЎЗМУ магистратура босқичларини тамомлаган. Ҳозирда илмий ходим бўлиб ишламоқда.

Машхура ШЕРАЛИЕВА

“ҚУРОҚ” ҲАҚИДА ОЛАҚУРОҚ ҚАЙДЛАР

(Ёзувчи Аҳмад Аъзамга очиқ хат)

Ҳозир, “Қуроқ”ни ўқиб тугатгач, таассуротимни ифодалаб беришга сўз тополмай турган пайтимда бир нарса хаёлимга келди: асарингизни ўқиётган одамни кузатиш имкони бўлганми Сизда? Афсуски, ўқиётган пайтимда юзимда қандай ифода бўлганини, нима деб хитоб қилганимни, қайси жойида мириқиб кулганимни, қаерида хазин тортиб қолганимни кўрганингиз йўқ. Агар кўра олганингизда, булар барчаси асарингизга берилган чин баҳо бўлар эди... Сиз каби сўз устаси бўлганимда, нималарни ҳис қилганиму нималар хаёлимдан ўтганини жуда яхши ифодалаб беролган бўлар эдим... Ҳозир ёзаётганларим эса олақуроқ қайдлар, холос...

Бу асар менга “Ойнинг гардиши”ни эслатди. Эшак минган бола, мактабнинг олмасидан ўғирлаб ейиши, қулоқчўзар муаллим, отангиз... Йўқ, буни ўзингизни такрорлагансиз деган маънода айтмадим. Тўғрироғи, “Ойнинг гардиши”нинг яратилишида қайси хотираларга таянгангизни билиб олдим демоқчиман. Шундай, бу менинг касб касалим, асар (“Ойнинг гардиши”)нинг ижодий тарихини билиш истаги билан боғлиқ. “Ойнинг гардиши” бошқа бир олам. “Қуроқ”нинг юки оғирроқдек туюлди менга. Бошда шунчаки ўйинқароқлик билан берилаётган эшак ҳақидаги тасвирга асар охирига бориб шунақа жиддий (ҳатто анчагина қалтис) мазмун юкланишини, очиғи, кутмагандим. Эҳтимол, бошқа бир одамда кутмагани содир бўлганлиги ўзгача таассурот уйғотар. Лекин мен шундан кейин яна ортга қарайдим: барча хотираларни бирлаштирадиган, уларга умумий бир руҳ берадиган нарсани яққолроқ ҳис қилдим. Кутмагандим дейишим ҳам аслида ун-

чалик тўғри бўлмас. Асарнинг бошланишида, синфдошларимнинг гапларида менга таъна бор эди, деганингиздаёқ кейинги хотираларни шунга мос тушуниш, ҳис қилишга тайёрланганман (албатта, ўзим сезиб-сезмай). Кейин ҳам ора-орада ўша умумий руҳ, кайфиятга келиб боғланаётган ипларни сезиб турдим. Бироқ айнан эшак образига шунақа жиддий мазмун, шунақа оғир юк ортишингизни кутмагандим. Чунки бу шунчаки бир эшак, болалигингизда миниб юрган, хотираларингиздаги бир деталь эди, холос-да, мен учун.

...Эй Худойим, қачон бунақа кулгандим-а?! Йўқ, мени бунақа кулдирган жойини кўчирма қилиб келтиролмайман, мана бу жойи деб ҳам айтолмайман, йўқ...

“Шу чопишим бир умрлик экан, бир умр одамлар орасида яшаб, бир умрки уларга томон югураман”. Ёлғизлик ҳақида айтганларингиз одамни ўйлантиради. Юз йил, минг йилдан бери ёлғизликдан қочиб қутулолмадим, йўқ, қанча ўйласам ҳам, сабабини, охирини, нималигини ўйлаб, минг бор таҳлилдан ўтказсам ҳам ундан қутулолмадим... Эҳтимол ана шу ўйловлар жараёнининг ўзи мени одамлардан узоқлатиб, янаям ёлғизлатиб қўяётгандир...

Ҳашар саҳнаси кўп нарсани очиб беради. Ҳамқишлоқларни яшаб турган ҳаётдан уялишга мажбур қилгансиз, бунда сизнинг айбингиз йўқ,

Машхура ШЕРАЛИЕВА

1976 йилда Андижон вилоятининг Шаҳрихон туманида туғилган. Ҳозирда Андижон Давлат университети қошидаги 3-академик лицейда ишлайди. “Ҳозирги ўзбек насрида киноя: ижтимоий-психологик омиллари, поэтик ўзига хослиги” мавзусида илмий изланишлар олиб бормоқда.

лекин туриш-турмушингизнинг ўзи шуни таъкидлаб тураверади. Ўз ҳаётдан қониқмасликлари кераклигига ишора қилиб тураверади.

Чиқиб кетган одамнинг фақат ўзи эмас, ҳам қишлоқлари ҳам ўзгаради. Ўзингдаги ўзгаришни енгиб қишлоққа борсанг ҳам, улардаги ўзгаришни енголмайсан, недир қайта уйғунликка йўл бермайди. Мана шу ўзиникиларга бегоналик, ёлғизлик кайфияти қишлоқдан шаҳарга келиб қолган ёлғиз одамларни бирлаштирадиган кайфиятмикан, деган ўйларга бораман...

Бегонасираган нарса, нима ўзи шу? Ўзинг ҳам кечагина уларнинг бири эдинг, қишлоқдаги шу туриш-турмушни табиий деб билардинг. Энди эса бунга ҳеч ўзгармаслиги керак нарса деб қараёлмайсан. Шундай қараёлмаслигингни сезишади, сенинг кўзинг билан ўз ҳаётларига қараш ёқмайди, сен туфайли ўз турмушини меъёрга зид ҳолат деб қараш бировга ёқармиди?

Одамлардан олдинлаб кетиш ҳам бегонасиради, ёлғизлатади. Қизиқ... Йўқ, одамга алам қилади: дардини ўзингники деб билганларинг сендан бегонасирашади, туриш-турмушинг ўзгаргани билан ичинг, руҳинг, кўнглинг ўзгармаганини сезишмайдимми?

Ёзганларимни ўқиб дадам ҳамиша “танқид қилмабсан, яхши қилибсан”, дейдилар. Мени атайин танқид қилмасликка ҳаракат қилади, деб ўйласалар керак. Аслида эса доим асарни бир бутун ҳолида кўришга, қабул қилишга интиламан. Ҳар қандай асарнинг қайсидир қисми, эпизоди, образ талқини кимдир бошқа бировда танқидий фикр уйғотар. Лекин мен ўзимга ёққан асарнинг ҳар бир қисми, эпизоди, образлари, услуби... ва бошқа барча жиҳатларини бир бутунликда ҳис қилиш, англашга уринганим учун танқид фақат ўзимга нисбатан бўлиши мумкин. Чунки асарнинг ўзим яхши англамаган жиҳатини айб қилиб ёзувчининг зиммасига юкласам бўлмайди.

“Қуроқ”да, масалан, асарнинг ярмигача воқеалар тафсилотлари кенг берилган, ярмидан ўтгач хотиралар тифизлашиброқ боради, тафсилотлар камаяди. Бу ўзгариш ҳар кимга ҳар хил таъсир қилиши мумкин. Мен учун эса бу ҳолат ҳам табиий. Одатда эски танишлар учрашиб қолганида шунақа бўлади: аввалига воқеаларни тафсилотлари би-

лан биргаликда эсланади, кейин ҳар ким эсига тушганини бир-бир айтадию тафсилотларга ҳожат қолмайди, озгина ишора билан кў-ў-ўп нарсалар хотирага келаверади...

“Қуроқ”дан келиб чиқадиган асосий гапни айтолганим йўқ. Буни икки оғиз гап билан айтолмайман. Қишлоқнинг, шу бир қишлоқ тимсолида, мисолида ўзбекнинг, миллатнинг, халқнинг ДАРДи ўзгача бир йўсинда ифодасини топибди. Талқин ҳам бошқача, лекин тўғри талқин, ўз болалиги билан, ўзининг чин хотиралари билан далил келтириб турган одамга эътироз йўқ. Далил келтираётганингиз учун фақат сизга эътирозим йўқ, десам тўғри бўлмайди. Хотираларингиз мениям ортга қарашга мажбур қилди, ўзим кўрган-билганларимга ҳам бошқача қарашга ундади. Агар эътироз қилмоқчи бўлсам, сизгагина эмас, ўзимга, ўзимнинг билганларимга ҳам қарши чиқишим керак бўлади. Бу эса мумкин эмас.

Бошқа одам ёзганида, эҳтимол, кўп йиғлатган бўларди, лекин сиз ёзганингиз иложсиз ҳолат ҳақидагиси ҳам одамга қанақадир куч беради, одамнинг ёлғиз эмаслигини эслатиб туради.

Асарнинг тили жуда ажойиб. Менга жуда ёққанини ҳис қилиб турибману лекин таърифлаб айтиб беришим қийин. “Қуроқ”нинг тили жуда равон, эркин. Хотиралар бири иккинчисига занжир бўлиб боғланиб кетган. Бир воқеада эсланган деталь бошқа хотирани табиий равишда етаклаб келяпти.

“Қуроқ” билан Ойбекнинг “Болалиг”и, А.Қаҳҳорнинг “Ўтмишдан эртақлар”и, Ғ.Ғуломнинг “Шум бола”си ўртасида умумийликлар кўряпман (буни асло такрор деб тушунманг, яна касб касалим бошланди). Бу умумийлик, аввало, болалик ҳақида асар ёзишдаги шахсий, психологик эҳтиёж билан боғлиқ. Яна нималарнидир айтмоқчи бўляпман-у, лекин гапларим ўта илмийлашиб, қуруқлашиб кетмасин. Ҳар ҳолда, бир нарсани аниқ айтишим керак – мен “Қуроқ”да Ойбек, А.Қаҳҳор, Ғ.Ғуломники каби автобиографик характердаги қиссани кўрдим.

Хуллас, жуда маза қилиб, завқ билан ўқидим. Бу завқ учун сизга катта раҳмат, Аҳмад ака!

Дилором ДИЛХОҲ

КИГИЗ ЁПИЛГАН ТАНДИР

Ҳикоя

Кун тикка юриш бошлаб, тўбачиқни тўбалай бошлаганда Қоратов қора кунга қолди. Бошқа чораси қолмаган сорибулоқликлар кўч-кўронини от-эшакларига ортиб йўлга чиқишди. Хувиллаган қишлоққа боқиб Нуғай полвоннинг ичи тўкилди. Сийрак соқолини қайта-қайта силаркан, негадир кўллари тираб, лабларидан сўз учди:

– Эссиз, оти тоғ бўлгани билан тақир-тошлоқдан бошқа ҳеч нарса қолмади. Ёғин кам бўлиб Сорибулоқнинг суви қайтгани майли, чигиртка дориса ёмон экан. Ёмонлигини-ку, бир-икки кўриниб қолганда пайқагандим. Ўрдаси билан ўрлаб келади деб ким ўйлабди... Қорашувоқ кулбалар, тик турган якка михдан бошқа ҳеч нарса қолмади. Шунча одам тоғдан тергилаб еявергандан кейин, тоғ чидармиди? Баракаси қочди, тоғнинг ҳам баракаси қочди.

Ориқ оти илкис қадам ташлаганда эса яна хаёли бўлинди. Кўзи қабристон томонга тушди:

– Ойжамол, сени ташлаб кетаётганим йўқ, менадан хафа бўлма. Шу ерда ватан қурдик, аммо, одамзод пешонасида борини кўраркан. Ўзим омонат дунёда туриб қишлоқни сенга омонат қолдириб кетяпман. Уни асрагин..." деб елкаси оша кўзи орқада хайрлашди.

Қаҳатчиликнинг қаҳри жондан ўтди, Сорибулоқнинг бир сойга сиққан одами дунёга сиғмай тирқиради. Охири "чибаса чибамиз, бир бўғини ўзимизга келиб тақалади" деб эниб тушиб, борганга бўй эмас, эн бўлиб Туёқлининг одамига қўшилди. Туёқлига чигиртка даф солмагани билан уларнинг ҳам кун кўриши бир нави эди.

Каттанинг гапини оғзидан олган оти кичик болалар, кўчада бегонага дуч келишса, ана, сори чигиртка бизга келипти, дейдиган бўлди. Малоли шу бўлса керак, тегмай, туртмай, борганда одамзот ҳам чигиртка бўлди.

Туёқли бир отнинг туёғича бўлиб кўрингани билан одамларнинг феъли асовлиги учунми, чегараси

Дилором ДИЛХОҲ

1979 йилда Самарқанд вилоятининг Иштихон туманидаги Зарбанд қишлоғида туғилган. СамДУнинг Санъатшунослик факультетини битирган. "Тонгги тиловат" номли шеърий китоби чоп этилган. Ҳозирда "Эко олам" газетасида мухбир бўлиб ишламоқда.

йўқдай туюларди. Сорибулоқликлар сарғайиб боргани етмагандай бу қариндош-уруғга ҳам сиғмади. Сиғмагани сорибулоқнинг қизлари тез кўзга ташланарди. Қизилюз, қуралайкўз, кичкина бўлса ҳам ердагини чимчиб, осмондагини чўпчиб оладиган бу қизлар хўп талош эди. Шунинг учунми улар ҳам синалмаганга сир бой бермади. Ўзини тенг кўрганни ҳам тенг кўрмади.

Гуландом Нўғай полвоннинг еттинчи қизи эди. Ўзи ҳам андозаси гулдан олинган, кулса юзи гул, хуллас, таърифнинг ўзи гул бир қиз эди. Фақат онаси оламдан ўтгач шу кулганлари ёлғон бўлиб, дардчил бўлиб қолди. Қиз бечора отасига қиз бўлиб дардини ёролмади, катта онасини она ўрнида кўргани билан боролмади. Шу-шу еттинчи қиз бўлиб етгани Туёқлининг ярим қариндош, ярим ёт элида кўрингандан ҳайиқиб кўзини олиб қочадиган бўлди. Унга бу сафар оналик қилаётган Зира амманнинг айланиб-ўргилишлари ҳам негадир кўнглини ўкситарди. Унинг ўн олти ёши йиғлоқи бир ёш бўлди. Боиси, кўнгли ҳамма ташлаб келган Сорибулоқда, Тангрикулда қолганди.

Тангрикул ҳам етим эди. У отаси ўтгани билан ўзини етим санамасди, онаси қазо қилгач эса ёш бўлса ҳам яшашдан кўнгли қолди. Тангрикул тоғни, отаси овчи ўтгани учун овчилик касбини яхши кўрарди. Шу сафар чигиртка унинг пешонасини ҳам еб битиргандай бўлди. У қишлоққа Гуландомни узоқдан бир марта кўриш учунгина келарди. Унинг ҳаётини, бош олиб кетгани тошли сукунатни биргина Гуландомнинг хаёли безаб туриши сир эмасди. Сир эмаслиги, бундан қишлоқдагилар-ку майли, Гуландомнинг отаси Нўғай полвон ҳам хабар топганди. Нўғай полвон бу гапни эшитиб ҳар урти темирчининг босқонидек олов пурақди:

– Тентак бўлса ҳам тенгини билсин. Итига эргашиб тоғдан бери келмай итдай яшаб юргани нимаси? Чигиртка еса ғаллани ебди, калла билан оқибатни еган эмас. Келиб уйига эгалик қилсин. Бу дунёда ҳамма етим, шуни пеш қилиб элдан чиқиб, сароёқлигини қўймайдиган бўлса менинг унга берадиган қизим йўқ.

Тангрикул бунга ҳам тоғлар ўргатгандек сукут билан жавоб берди. Тангрикул ҳам оти Тангрикул бўлгани билан бир Худонинг кули эди. Кўнгли, кўкайи эркил қул эди. Нўғай полвоннинг гапини эшитиб ичида ҳам сўкинмади. Сўкинмагани марҳум отасидан “У замонларда полвонларнинг полвон оти ҳам ҳалол бўлган, баковуллар ҳақ айирган. Нўғай шуларнинг ичида Аждар отли оти билан ўзиям улоқни тўдадан илондай шувшиб олиб чиқарди” деб эшитгани бор эди. Илонни ҳам изга солса бўлар... Аммо у қишлоқдаги одамларнинг бу чигиртка балосидан кейин бошқа жойга кўчиб кетмоқчи бўлганини эшитганида ишонмаганди.

Эл-элат қишлоқдан чиқиб кетаётганида айни пишиқчилик мавсумида қорашоқ бўлиб қолган дарактлар ўз мевалари томон қўл чўзгандек одамларга илтижоли шохларини чўзиб қолишди. Қора кумғон ташлаб кетган чой ўчоқлар баттар қорайиб тутлади.

Тангрикул эса қолишга қарор қилганди. У Ўр-качтепада ўтириб одамларни кузатаркан, Гуландом билан хаёлан хайрлашди. Аммо унинг хайрлари беҳайр эди. Чунки энди Гуландом бу қишлоққа қайтмайди. Қўлидаги отасидан қолган пилта милтиқ бу сафар уни бетовуш бесас отиб қўйганди. Оёғи остига узала тушган ит ҳам нимадандир саросимада гоҳ пастга югур-

гилар, гоҳ Тангрикулга “Қара, улар кетиб бораяпти, шундай ўтираверасанми, одамларни қайтарсанг-чи” дегандек унинг оёқларига келиб суйкаларди.

Тангрикул оёғидаги бешинчи панжа туфайли ўзи отини Сиртлон қўйган бу итни ҳеч қачон бунчалик безовта кўрмаганди. У Тангрикулга эргашиб юриб, тоғнинг қанақа тошлари орасига какликлар бола қўйишини, тунда бўрилар қўтонга қайси дарадан тушиб ҳужум қилишини, Гуландомнинг уйи яқинида эгасининг кечаси ҳам, кундузи ҳам тўхтаб ниманидир ахтаришини яхши биларди. У ҳам беихтиёр шу уй олдида тўхтаб ўтарди. Бу тўхталиш нима эканлигини билмай учраган, кўринган нарсани ҳидлаб кўрар, аммо у бирон хуштаъм ҳид ёки белгини сезмасди. У одамзодни, ўз эгасини ҳеч тушунолмасди.

Минг афсуски, кимсасиз тутаб қолган қишлоқ унинг одамлар ортидан ўқтин-ўқтин ҳуриб қўйишларига ҳам парво қилмади.

Бу сафар Тангрикулнинг тоққа бош олиб чиқиб кетишига ҳам ҳожат қолмаганди. Шундагина у ўзи ҳақида ўйлай бошлади:

“Мен кимман ўзи? Нега бошқаларга ўхшамайман? Қорин ғами, нон ғами наҳотки шунчалик истакларни бошқарса? Ростдан ҳам бир парча зогора нон емаганимга ҳам анча бўлди” деди у чала хўрсиниб.

Тоғни кўриқлаш учун ҳукумат деган одамлар милтиқ берган анави Қудрат аканинг хотини охириги марта, – бўри отсанг терисини менга берасан, – деб бир парча нон берганди. Унинг ҳам нимага буни сўраганини биламан. Боласизлик бағрини ғажигандан кейин энг сўнги умиди шу бўри бўлмай яна нима бўлсин. Яна бир гапи эсимда:

– Сен тоғда отсанг ҳам, отмасанг ҳам санқиб юравермай, ҳукуматнинг саноғига кириб ол. Қудрат аканга ўхшаб янги милтиқ олардинг. Аканг бу милтиқ, менга ҳайвон отадиганларни ҳам отиш учун берилган. Тоғни пайҳон қилиш, бўрини ҳам отиш мумкин эмас, дейди. Ишқилиб аканг сезмасин, у аканг бўлса, нима, мен опанг эмасманми? Бир қишлоқнинг одамимиз ҳарқалай, – деди у Тангрикулга бу сирни эрига ҳам сездирмасликни ўқтиргандек.

Тангрикул нонни қўшқўллаб еди. Нон таъми унга меҳрнинг таъмидек тотли туюлди. Энди у бўрининг издан тушади. Энди у ваҳшийликни яксон қилишга да қодир. Аммо Қодир ака ҳам оиласи билан кўчиб бораётган бўлса, энди у бўрини ким учун овлайди? Ҳукуматнинг милтиғи-чи?..

Ҳамма кетиб бўлди. Сорибулоқни қоплаган чигирткалар яна тўда-тўда, ғуж-ғуж бўлишди. Элни тарқатиб ғуж бўлган чигирткаларни Тангрикул тепиб-тепкилаб, оёқлари билан янчиб дод солди. Кучуги эса одатдагидек уларни қувиб етди. Шу кеч кун ҳам кечикиб кеч бўлгандай бўлди. Қоронғу тушиши билан бирикита ташлаб кетилган итларнинг ҳуриши эшитилди.

Яланғоч қолган қишлоқ ҳам, тоғ ҳам бу сафар қора қўйлагини кийиб шармандали кўксини ёпди. Борлиқ турфа кўргиликларни бир хил қора ранга бўяб қўйгандек осойиш топди.

Дийдаси қотган Тангрикулнинг кўзлари ҳам қишлоқдаги Сорибулоқ каби қайнамай қўйганди. У шу кеча Гуландом айрон оқизадиган катта тош устига бориб ётди. Ачиган айрон ҳиди унга айрилиқнинг ҳидидай

туюлди. Тош бу сафар унинг юрагини сизди. Сизилиб ҳам кўнглида ҳеч нарса қолмаганини сизди.

Тонгда қабр бошида чўнкайиб мудраб ўтирган Тангрикул Куръон тиловат қилишни билмаса-да, кўзлари юмук, лаблари пичирларди. Бу онасининг қабри эди. Чўкиб қолган қабрлар ичидан у отасининг қабрини ҳам адашмай топиб борди.

Ана! Ойжамолнинг онаси... Ҳа, у бу қабрни устидаги белги тошидан танийди. Совуган қабр ҳам унинг кўзига иссиқ кўринди.

Сиртлон ҳам бу ерга кўп марта келган, аммо Тангрикул уни ҳамиша ҳам қабристонга оралашга қўймасди. У изн-беизн, бир-икки қабр ичкари кириб яна отилиб чиқиб эгасини кутиб турарди.

Қоратов ўз отига тескари туриб тонгни қарши олганида яна қушлар сайради. Тонгги шабада қаерлардандир тириклик нафасини олиб келгандек сирли ва ёқимли эди. Тангрикулнинг юраги негадир тез-тез ура бошлади. Кеча ўзи парво қилмаган очлик бугун унинг тинкасини қуритар, ов қилишга ҳам ҳафсаласи йўқ эди. У ўзича тусмол-тахмин қилиб, қишлоқдагилар, Нўғай полвон ва Гуландом қаерга кетишганини кўнгли сезгандек бўлди.

Гуландомнинг кўзга яқинлигини ўйлагани сайин негадир у баттар тоқатсизланар, очликдан ҳам оғир қийноқ уни еб битирарди.

Телба-тескари кунлар Қоратовни қарғаб ўтаверди.

Бу ёқда Туёқлида бири полвонни таниб, бири қизининг сулувллигини эшитиб Гуландомга совчи ёғилди. Ёғилмай кетсин, қиз бечоранинг бошига тош ёққанча бўлди.

– Мерганнинг ўғли бор эмиш, мерганлиги шулда, сенга ҳам кўзи, ҳам кўнгли тушибди, – деди Зира амма Нўғай полвоннинг имоси билан Гуландомнинг кўнглига қўл солиб.

– Амма, бу дунёда оти мерган кўп, нишонни тўғри олмаса отгани бекор, – деди Гуландом ҳам бўш келмай.

– Қуримагур! Сен қуримай отангнинг тинчлиги йўқ. Қачонгача элчиларни қайтарасан? – деди Зира амма Гуландомнинг елкасидан чимчилаб.

Гуландомнинг елкасини эмас, кўнглини чимчиландай бўлди. Кўзига ёш келди. Аламдан:

– Туёқлига келиб туёқдан паст бўлишимни билганимда ўша ерда ўзимни...

Илкис орқасига бурилган Зира аммадан эса: “Шуниси тузук эди!” деган жавоб келди. Гуландом яна гапирмай йиғлади. Зира амма яна тутаб қарғади. Нўғай полвон эшитмаганга олиб тургани билан ўзини босди. “Қарғамайин!” деди. Яна бир кўнгли орқага тортиб Тангрикулни эслаб бечидам бўлди. “Излаб келса оёғини синдираман. Олти кизимни оти чиқмай узатдимми, бунисини ҳам... ҳа-а, Ойжамолнинг йўқлиги билинди.

Мерганнинг одами эртага ҳам келса нима дейман? Элнинг орини кўтарган одамнинг бир қизига кучи етмабди демайдим. Тегади! Тегмай ҳам кўрсин-чи! Ё эрга ё ерга тегади!” Нўғай полвон култ этиб қуруқ ютиниб, бўғзига нимадир тикилгандек бўлди. Шу охириги қизи кетар бўлса кўкайини қирқиб кетадигандай туюлди. Яна меҳрини қаҳр кўрсатиб ўзига зулм қилди.

Қоратовга қор тушганини кўриб, Тангрикул вақт ўтиб бораётганини англади. Гапирмай қўйган тилини

юраги тинглади. Тунов куни Туёқлига борганида эшитган гапларининг чинлигига ўзининг ҳам ишонгиси келмасди. “Гуландомни мерганнинг ўғлига унаштиришганмиш... Ахир қандай қилиб? Унинг мен билан пинҳона кўришиб юрганини отаси билмайди. Энди борсам уни олиб қочаман, деди Тангрикул бу сафар аҳдида қатъий туриб. Аммо у туғилибоқ эркаланиб гапшиниб ўйнаётган Сиртлоннинг уч боласидан хавотирда эди. Сиртлон бир ой тоғда йўқ бўлиб кетиб бўридан улгу олиб қайтганди. Ит боласи бўлса ҳам Тангрикул кучукваччаларни талатмай катта қиларди. Бўриларнинг пайт пойлаб юрганини ҳам яхши биларди. Кучукваччалигида таланган ит уй қўриқлаёолмайдиган бўлиб қолиши маълум эди.

Одамзод кичиклигида таланса ёмон экан... Тангрикул отаси кетиб бир таланса, онаси кетиб икки таланди. Уни кўргиликлар кичиклигида талаб ҳаққини айиролмайдиган қилиб қўйди.

Аммо у ўзини ҳақ деб биладиган бир ҳаққи бор эди. Ўз туғилиб ўсган ерида яшашни, ўз ҳаққи ва бурчи деб биларди. Борган жойида қўл бўлиб ҳам сийланмаган қишлоқдошларининг кўрар куни унга аён эди; “Борганда одамларга қайтинглар! Қоратовга бу йил қор кўп ёғди, Сорибулоқнинг суви яна кўпаяди дейман. Чигирткани совуқ урдими, ерга кирдимми билмайман, ҳар қалай кўринмай қолди, дейман. Аммо улар мени одам ўрнида ҳам кўрмай қўйишган. Ё соч-соқолим ўсиб кетганига...”

Тангрикул ўзи йўнилиб қолган устарада тошойна синигига қайраб соқол-мўйловини қиртишлади. Илкис иягига устара ботиб ияги қонади. “Онам қонни тушда ҳам ўнгда ҳам ёруғлик дер эди. Борсам, Нўғай полвон ҳар қалай бу сафар ҳам кучоқ очиб кутиб олмаса керак” деб ўйлади у.

Икки ойдан бери ўқлари тугаб милтиқда ов қилмай қўйгани учунми, Тангрикул жони йўқ бўлса ҳам, милтиқсиз баттар ёлғизланди. У кун келиб Гуландомни қишлоққа олиб қайтадиган бўлса бошқа ов қилмасликка қарор қилганди.

У учун қонун – ўзи туғилиб ўсган шу тоғ билан қўшилиб яшаш, юрак амри билан Гуландомни, одамларни қишлоққа қайтариш эди. Таъқиқни эса виждонига топширди. Бу кеча у шу истак билан йўлга чиқди. Шу истак, Гуландомнинг ўзига чорловчи оташ нафаслари унга куч бағишлади. Ниҳоят, одамсиз қишлоқнинг тирик вакили йўлга чиққанди. Ниҳоят, Гуландомнинг кўнгли ниманидир сезгандек безовталанди. “Тунов куни келганини ҳам отам билмаганди. Тўйни қолдириб қиш ўтсин деганим билан қиш ўтмай қолармиди? Кесак еб юрганимни билса отам менга тош едиради” деди у ўз бўғзига ўзи чангал солиб.

– Нўғай! Тур ўрнингдан! Анави ит яна қишлоққа оралаганга ўхшайди, – деди Зира кампир укаси Нўғай полвонни турткилаб уйғотиб қулоғига шивирларкан.

– А! Ҳа?!

– Қизингизни бу таъна-дашномлардан қутултирмасангиз бўлмайди, аёл кўнглим сезиб турибди. Буларинг бир ишни бошлаган, – деди Зира кампир ошда димланган зирадай ўткир келиб.

– Тутсам икковиниям кўмиб келаман. Аёлнинг оғзидаги гап эркакка етмай қолмас экан. Эшитиб юрибман...

– Бир ёқли қил! Ё осди деб ўзинг ос, ёки ҳеч ким билмасин, қизинг камми? Келибам бетимизни қора қилди бу бетикора! – деди бу сафар Зира кампир ғазаб аралаш.

Нўғай полвон қоронғуда ҳам Тангриқулни таниди. Худди қишлоққа оралаган бўрини пойлагандек унинг яқин келишини пойлади. Кутилмаганда уй томондан Гуландомнинг аччиқ чинқириғи эшитилиб Нўғай полвоннинг бир хаёли орқасига бўлинди. Қўли титраб отган ўқи хато кетди.

– Их! Падарлаънат! Кўчмай ўша ерга кўмилсам бўлар экан, – деди Нўғай полвон чап кўксини чангаллаб.

Қор ёққан ойдin тунда, қор билан ойнинг шуъласи қўшилиб оқарди. Тангриқул оқсоқлангани сайин эса оёғидан қон оқарди. У оёғидан ўқ еганди. Мункиб-мункиб гоҳ олдинга чопиб, гоҳ тиззалаб йиқилиб у тоғни қоралаб борарди. Қаердандир бўриларнинг увлагани эшитилди. Бу сафар у кўп қон йўқотгани учун эмаклаб силжирди. У кўзлари юмуқ, юраги бошлаган йўлдан борар, ҳар-ҳар замон қор устида узала тушиб беҳуш

жимиб қоларди. Қўллари совуқдан кўпчиб қизариб сезмай қолганида унинг оёқлари ҳам музлай бошлаганди. Ўлим унинг оёғидан тутди. Хира тонг қоронғусида у осмонга узоқ термулиб ётди. Энг сўнгги кучини тўплаб қишлоққа еганини сезиб ўрнидан турмоқчи бўлган ҳам эдики, ёнидаги дўмсақка урилиб йиқилиб кетди.

Аввал қор чангаллади, кейин... кейин қўлига нимадир илашди. Бошини кўтаролмаса-да намиққан жун ҳидидан билдики, бу – кигиз эди.

“Қорни бор, бу кул, демак тандир экан. Тандирни кигиз билан ўраб шуваб кетишибди” шивирлади у. Шу тобда Тангриқул ҳам кулар, ҳам йиғлар, йиғлаганда ҳам гапириб йиғларди:

– Демак, демак қайтишади! Одамлар қайтади. Мен бўлса... Гуландом, сен-чи?

Тангриқулнинг қулоғига Сиртлоннинг элас-элас хургани эшитилди.

Тонгда қишлоққа кўчи билан қайтган биринчи арава тандир олдига келиб тўхтаганида Тангриқулнинг руҳи озод бўлганди. У кўзлари очиқ кигиз ёпилган тандирга – Ватанига суяниб жон берганди.

Буринги ўрамуш

Буринги ўрамуш
Буринги ўрамуш

Нозима ЭРКИНБОЕВА

Устоз кўлига гуллар тутамиз

ТУН ХАЁЛИ

Сокин кечалари чиқсам сайрга,
Ҳилол шуъласини сочиб туради.
Нурлари оламни айлаб чарогон,
Юлдузлар қиқирлаб кулади.
Жимирлаб оқади ариқда сувлар,
Шамол гулбарглари олиб қочади.
Буларнинг ҳаммаси тун хаёлида,
Менинг юрагимда кечади.

КУЗ

Хомушдир ҳар ён,
Энгашар осмон,
Тўкилар хазон,
Олтин куз келди.
Чиройли гуллар,
Япроқ тўқади.
Булутлар кўкда,
Чокин сўқади.

Чумолижонлар
Қиш гамин ейди.
Асаларилар
“Биз камми?” дейди.
Олтин кузни биз,
Интиқ кутамиз.
Устоз кўлига
Гуллар тутамиз.

Нозима ЭРКИНБОЕВА

2000 йилда Ангрен шаҳрида туғилган. Ангрен шаҳридаги 7-умумтаълим мактаби ўқувчиси.

Элмузгүр
Элмузгүр
Элмузгүр

РАССОМ ХАНДАСИ

«Дунёнинг буюк карикатурачилар 100лиги»га кирувчи таниқли рассом
Маҳмуд Эшонқулов ижодидан намуналар

